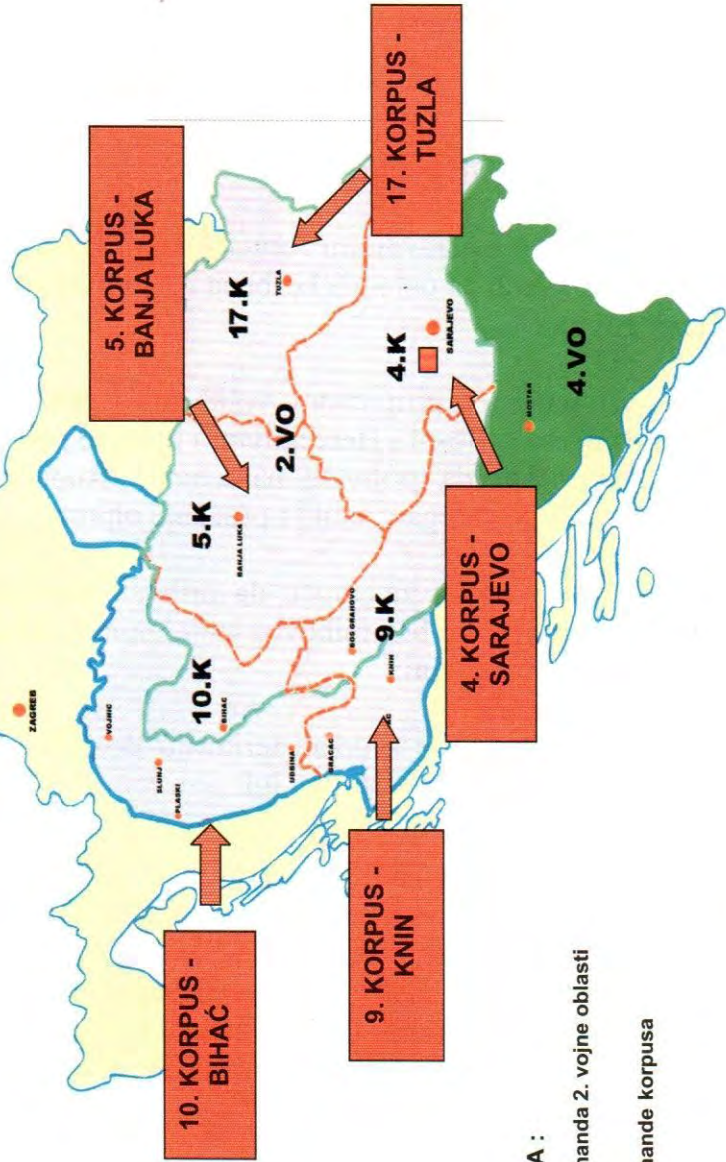

**ZONE ODGOVORNOSTI KORPUSA 2 VOJNE OBLASTI
(februar 1992. godine)**

LEGENDA :

- Komanda 2. vojne oblasti
- Komande korpusa

PREDGLED¹⁷⁰**BROJNOG STANJA 2. VO NA DAN 17. 02. 1992. GODINE**

Redni Broj	JEDINICA – SASTAV	BROJNO STANJE LJUDI			
		stalni sastav	rezervni sastav	SVEGA	
1.	4. KORPUS	1905	3195	5100	
2.	5. KORPUS	3097	15776	18873	
3.	9. KORPUS	3252	14273	1752	
4.	10.K	OG – 6	594	4260	4854
5.		OG – 7	1812	9664	11476
6.		OG – 8	2498	5954	84552
7.		Ostale jedinice	299	5	304
8.		UKUPNO	5203	19883	25086
9.	17. KORPUS	2479	6742	9221	
10.	Samostalne jedinice 2. VO	1891	2498	4389	
11.	Pozadinske jedinice 2. VO	2339	1260	4799	
12.	Komanda 2. VO	104	0	104	
	2. VOJNA OBLAST	20270	64827	85097	

U zoni odgovornosti 2. vojne oblasti su bile razmještene slijedeće komande, ustanove i jedinice:

- Komanda 2. vojne oblasti u Sarajevu, komandant general-pukovnik Milutin Kukanjac;
- Komanda 4. korpusa u Sarajevu, komandant general-major Vojislav Đurđevac;
- Komanda 5. korpusa u Banja Luci, komandant general-major Vladimir Vuković;
- Komanda 9. korpusa u Kninu, komandant general-major Ratko Mladić;
- Komanda 10. korpusa u Bihaću, komandant general-major Špiro Niković;
- Komanda 17. korpusa u Tuzli, komandant general-major Savo Janković;

170 Pregled brojnog stanja 2. vojne oblasti na dan 17. februara 1992. godine, sa karte Pregled razmeštaja jedinica 2. vojne oblasti po garnizonima, Arhiv AR BiH – VF BiH, GŠA- 19/VII/4/106/1-1.

- 405. PoB u Kninu, komandant pukovnik Tomo Jakovljević;
- 530. PoB u Bosanskom Petrovcu, komandant pukovnik Milan Škondrić;
- 744. Pob u Šarajevu, komandant pukovnik Dušan Kovačević;
- 904. PoB u Tuzli, komandant pukovnik Alojz Hruševar;
- 993. PoB u Banja Luci, komandant pukovnik Osman Selak;
- 367. pv (puk veze) u Visokom, komandant pukovnik Radomir Miletić;
- 65. zmtp (zaštitni motorizovani puk) u Kiseljaku, komandant pukovnik Milan Šuput;
- 389. rabr (raketno artiljerijska brigada) u Banja Luci, komandant pukovnik Tomislav Obradov;
- 240. sspv PVO (srednji samohodni raketni puk) u Lukavici, Sarajevo, Komandant pukovnik Nenad Bačanović;
- 2./235. p SV (puk stacionarnih veza) SSNO-a, komandant potpukovnik Todor Pavlov;
- 2./398. brv (brigada veze) SSNO-a, komandant potpukovnik Čedo Glodić;
- 593. p ABHO (puk atomsko biološke i hemijske odbrane), Bihać, komandant potpukovnik Velizar Rabrenović;
- 563. atb (auto transportni bataljon), kasarna „Jusuf Džonlić“, Sarajevo, komandant major Sarić Marko;
- 42. ZPMZ (zavod za preventivnu medicinsku zaštitu), Sarajevo, komandant pukovnik Jovan Milošević;
- 77. smp (smučarski poligon), Jahorina, komandant Stevo Dejanović;
- Artiljerijski poligon na Kalinoviku, komandant potpukovnik Rade Pavlović;
- 37. SnOd (Sanitetski odred) u Sarajevu, komandant potpukovnik Radovan Dobraš;
- 521. remb (remontni bataljon) u Hadžićima, komandant potpukovnik Ratko Savić, i TRZ u Hadžićima, komandant pukovnik Dragoslav Lazarević;

- 262. tnb (tehnički nastavni bataljon) u Travniku, komandant potpukovnik Zoran Jovanović i TRZ u Travniku, komandant potpukovnik Vid Jazbinski;
- 741. dp (dopunski puk) u Travniku, komandant potpukovnik Mladen Kolev;
- 200. vb (vazduhoplovna baza) i 117. abr (avio brigada) i 200. larp PVO (laki artiljerijsko raketni puk protivvazdušne odbrane) u Bihaću;
- 130. vb (vazduhoplovna baza), komandant pukovnik Boško Miletić i VTŠC RV i PVO (vazduhoplovno tehnički školski centar RV i PVO) komandant pukovnik Radivoje Marković, u Rajlovcu;
- 171. vb (vazduhoplovna baza) komandant pukovnik Nikola Đapa; VVG (vazduhoplovna vojna gimnazija) "Maršal Tito" i 107. hešp (helikopterski školski puk) u Mostaru;
- 321. bv (bataljon veze) RV i PVO u Nedžarićima i Jahorini, komandant pukovnik Miodrag Stanić;
- 58. b VOJIN (bataljon vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja), u Nedžarićima i Jahorini, komandnat pukovnik Slavko Tomić;
- 317. pv (puk veze) 2.VO u Bijeljini, komandant Vojislav Babić;
- CVŠ KoV-a (centar vojnih škola KoV-a), AŠC (artiljerijski školski centar), PŠC (Pješadijski školski centar), ŠiK VtSI (škola i kursevi veterinarske službe), SVŠ KoV (srednja vojna škola KoV-a), MSVŠ (muzička srednja vojna škola) i InfnŠC (intendantsko finansijski školski centar) u kasarni „Maršal Tito” u Sarajevu, komandant centra general-major Miloš Baroš;
- VRZ (vazduhoplovno remontni zavod) „Orao“, Rajlovac;
- VRZ „Kosmos“, Banja Luka;
- Vojna bolnica u Sarajevu, upravnik pukovnik Tomislav Taušan,
- VIGU NH „Karlo Batko“ (vojno inženjerijska građevinska ustanova), Hadžići, komandant potpukovnik Pero Vujić;
- VGD (vojno građevinska direkcija), Sarajevo, potpukovnik Mirko Simović;
- VU VSF (vojna ustanova za održavanje stambenog fonda JNA), Sarajevo, potpukovnik Safet Tihić;
- VU Romanija (vojna ustanova), Sarajevo;

- ŠCOMJ (Školski centar oklopno mehanizovanih jedinica) i 820. NC (Nastavni centar), 155. rp (raketni puk) PVO, SSNO-a, u Banja Luci;
- 2. VaK RV i PVO (Vazduhoplovni korpus RV i PVO) u Bihaću, komandant, general-major Ljubomir Bajić;
- KVO (Komande vojnih okruga): Sarajevo, Tuzla, Mostar i Banja Luka;
- VKC (Vojno knjigovodstveni centri): Sarajevo, Tuzla, Banja Luka i Knin;
- VRC (Vojno računovodstveni centar) u Sarajevu...itd.

Na teritoriji Bosne i Hercegovine u zoni odgovornosti 4. vojne oblasti sa sjedištem u Titogradu (današnja Podgorica), pod komandom general-pukovnika Pavla Strugara, bile su razmještene slijedeće komande i jedinice JNA:

- Komanda 13. korpusa 4. VO sa sjedištem u Mostaru (kasnije u Bileći), komandant general-major Momčilo Perišić;
- 10. mtbr (motorizovana brigada) u Mostaru;
- ŠROP (škola rezervnih oficira pješadije) u Bileći;
- 134. ANC (auto nastavni centar) u Čapljini;
- 519. SnNC (sanitetski nastavni centar) i 171. Odmp (odred mornaričke pješadije) VPO (Vojnopomorske oblasti) u Trebinju...itd.

U zoni odgovornosti 4. korpusa su bile razmještene slijedeće komande i jedinice:

- Komanda 4. korpusa sa PJ (prištapske jedinice) u kasarni "Bistrik", Sarajevo;
- 288. bVP i zaštitni bataljon u kasarni "Viktor Bubanj", Sarajevo;
- 49. mtbr u kasarni "Slaviša Vajner-Čiča", Lukavica, Sarajevo,
- 346. lap PVO, 4. bv, tenkovski i pozadinski bataljon 49. mtbr, u kasarni "Slobodan Princip-Seljo", Lukavica, Sarajevo;
- 216. bbr u Han Pjesku;
- 4. map u Kiseljaku, a zatim u Koranu;
- 4. mpoap i 76.mtp u Visokom, a zatim u Mokrom kod Pala;
- 4. inž.b u Koranu;

- 4. Snb u Sarajevu, a zatim u Koranu;
- 4. atb u Sarajevu, a zatim u Koranu;
- 14. mtbr i 120. lpbr (laka pješadijska brigada) u Zenici... itd;
- 6. mtbr (bivša 6. ppbr) u kasarni „4. Juli“, u Doboju.

U zoni odgovornosti 5. korpusa su bile razmještene slijedeće komande i jedinice:

- Komanda 5. korpusa, komanda 10. partd, komanda 5. bv u zgradi Doma JNA, Banja Luka;
- 329. okbr, 16. pmtbr, 5. map, 5. mpoap, 5. lap PVO, 5. atb, 293. inžp, 188. pontb u kasarni „Kozara“, Banja Luka;
- 5. bVP, 5. bv, 5. Snb, KS (komanda stana) sa PJ 5. korpusa u kasarni „Novi logor“, Banja Luka;
- 343. mtbr, 6. i 11. partbr / 10. partd u kasarni „Žarko Zgonjanin“, Prijedor;
- Komanda 30. partd, 13. partbr/30. partd u skladištu „Kula“, Mrkonjić Grad;
- 19. partbr / 30. partd, Bosanski Petrovac;
- 122. lpbr (laka pješadijska brigada), Skender Vakuf;
- 1. partbr / 30. partd, Drvar...itd.

U zoni odgovornosti 9. korpusa su bile razmještene slijedeće komande i jedinice:

- Komanda 9. korpusa sa PJ (9. ič i 9. č ABHO) u Kninu, 9. bVP, 9. atb, 98. Snb, 70. bv i 569. dp u Kninu;
- 221. mtbr u Kninu, a zatim u Glamoču;
- 9. map u Kninu a zatim u Bosanskom Grahovu;
- 594. inž.p u Kninu a zatim u Ključu;
- 180. mtbr u Benkovcu, a zatim u Bosanskom Petrovcu;
- 557. mpoap u Benkovcu, a zatim u Ključu;
- 271. lap PVO u Benkovcu, a zatim u Glamoču;
- 1. mtbr u Svetom Roku, a zatim u Mrkonjić Gradu;
- 11. mtbr u Drvaru – Lička Kaldrma;
- 323. lap PVO u Drvaru;

- TG - 1 sastava: 9. okb (došao iz Mostara u Knin) i 1. b/ 592. mtbr (došao iz Kumanova u Kninu);
- 10. okb se predislocira iz Kraljeva i ulazi u sastav 221. mtbr;
- 1. mtb / 4. pbr se predislocira iz Pirota i ulazi u sastav 180. mtbr;
- U zoni 9. korpusa su bile raspoređene dvije brigade TO: 2. br TO Knin i 3. br TO Benkovac ...itd.

U zoni odgovornosti 10. korpusa su bile razmještene slijedeće komande i jedinice:

- Komanda 10. korpusa sa PJ, 10. bv i 10. bVP, u Bihaću;
- OG – 6 sastava: 1. lpbr (laka pješadijska brigada) iz Karlovca, 2. lpbr iz Titove Korenice, 4. lpbr iz Udbine, 11. lpbr iz Bosanskog Novog i 145. lpbr iz Plaškog, je bila raspoređena u Lici i Plitvičkim jezerima;
- OG – 7 sastava: 622. mtbr iz Petrinja, 592. mtbr iz Bihaća, 1. mtbr TO, 7. mtbr TO, 11. mtbr TO i 17. mtbr TO, je bila raspoređena u Baniji;
- OG – 8 sastava: 9. mtbr iz Sanskog Mosta, 580. mabr iz Sanskog Mosta, 6. map iz Bihaća, 6. mpoap iz Bihaća, 10. inž.b iz Bihaća, 41. lap PVO iz Bihaća, 10. atb iz Bihaća, 10. Snb iz Bihaća, 10. dp iz Bihaća, 257. mtbr, 8. pbr, 306. lap PVO, i 2. 3. i 4. mtbr TO, je bila raspoređena u Kordunu.

U zoni odgovornosti 17. korpusa su bile razmještene slijedeće komande i jedinice:

- Komanda 17. korpusa sa prištapskim jedinicama u Tuzli;
- 92. mtbr, 497. inž. p, 4. okbr, 454. mpoap, 17. lap PVO, 17. b VP, 17. bv, 17. atb, 17. Snb i komanda stana u kasarni „Husinska buna“ u Tuzli,
- 395. mtbr i 22. partbr / 38. partd u kasarni „Veljko Lukić-Kurjak“ u Brčkom;
- 6. mtbr (iz 4. korpusa), komanda 11. partd i 19. partbr / 11. partd u kasarni „4. Juli“ u Doboju;
- 327. mtbr, 129. lpbr (kasnije se predislocira u Tuzlu), 18. partbr/ 11. partd, 670. pontb (iz Bosanskog Broda) u kasarni „Zdravko Čelar“ u Derventi;

- 17. map (nastao od 12. map iz Vinkovaca i 14. map iz Ribnice), 17. pontb komanda 38. partd, 17. partbr / 38. partd u kasarni „Fadil Jahić-Španac“ u Bijeljini;
- 14. partbr / 11. partd je bila raspoređena u Travniku;
- U zoni odgovornosti 17. korpusa se nalazila komanda vojnog okruga i 24 OpŠTO (opštinska štaba teritorijalne odbrane)...itd.

U zoni odgovornosti 17. korpusa su bile razmještene i slijedeće komande i jedinice iz vanorganskog sastava:

- 399. vb (vazduhoplovna baza) RV i PVO u Dubravama;
- 2. č VOJIN RV i PVO na Majevidi (Okresanica tt 815);
- 904. PoB 2. VO u kasarni „Husinska buna“ u Tuzli;
- 317. pv 2. VO u Bijeljini...itd.

U zoni odgovornosti 17. korpusa tokom februara i marta 1992. godine, dolazi do predislokacije pojedinih jedinica: 454. mpoap iz Dervente se predislocira u Tuzlu, 129. lpbr iz Tuzle se predislocira u Derventu, oklopni bataljon 327. mtbr iz Dervente se predislocira u Banja Luku, oklopni bataljon iz 395. mtbr iz Brčkog se predislocira u Mostar, 670. pontb iz Bosanskog Broda se predislocira u rejon Dervente, oklopna četa 4. okbr se predislocira u Karakaj kod Zvornika.¹⁷¹

Predislociranje jedinica JNA

¹⁷¹ Vahid Karavelić, **AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU: SJEVEROISTOČNA BOSNA 1991. do 1992.**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 2004, str. 134 - 141.

Analizom strukture komandnog kadra 2. vojne oblasti,¹⁷² jasno se uočava da ni na jednoj visokoj štabnoj dužnosti, niti na komandnoj dužnosti u 2. vojnoj oblasti, nema starješina bošnjačke nacionalnosti.

172 **STRUKTURA KOMANDNOG KADRA 2. VOJNE OBLASTI:** Komandant: general-pukovnik, Milutin (Boška) Kukanjac, Srbin. Na ovu dužnost došao iz 3. VO, Skoplje, gdje je bio od avgusta 1991. do januara 1992. godine. Prijevremeno je unapređen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/76, Predsjedništva SFRJ od 22. 12. 1990. godine, (SVL br. 31/90, str. 811.). Vanredno je unapređen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/70, Predsjedništva SFRJ od 22. 12. 1991. godine, (SVL br. 31/91, str. 982.). Na dužnosti Komandanta 2. vojne oblasti ostaje do 8. maja 1992. godine, kada se Odlukom Predsjedništva SR Jugoslavije smjenjuje sa dužnosti i penzionise.; Načelnik štaba 2. VO: general-potpukovnik Dobrašin (Radovana) Prašćević, Crnogorac. Na ovu dužnost došao iz komande 5. VO nakon njenog gašenja. Prijevremeno je unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. godine, (SVL br. 36/89, str. 772.); Pomoćnik K-danta za politički rad 2. VO: general-major Milan (Živojina) Aksentijević, Srbin. Na ovu dužnost došao iz 5. VO nakon njenog gašenja. Vanredno unapređen u čin general-majora Ukazom br. 623-1, Načelnika Štaba Vrhovne komande OS SFRJ, od 29. 6. 1991. godine, (SVL br. 31/91 str. 987.). Penzionisan 8. maja 1992. godine; Komandant 4. korpusa (Sarajevo): general-major Vojislav (Milivoja) Đurđevac, Srbin. Unapređen u čin general-majora Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. godine, (SVL br. 36/89, str. 772.). Na dužnosti k-danta 4. korpusa ostaje do 08. 05.1992. godine, kada se penzionise. Komandant 5. korpusa (Banja Luka): general-pukovnik Nikola (Marka) Uzelac, Srbin. Unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. godine, (SVL br. 36/89, str. 771.). Vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, Predsjedništva SFRJ, od 28. 11. 1991. godine, (SVL br. 31/91 str. 981). Od januara 1992. godine, postaje komandant 3. VO u Skoplju. U januaru 1992. godine, komandant 5. korpusa postaje: general-potpukovniku Vladimir (Branka) Vuković, Srbin. Unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ od 22. 12. 1989. godine, (SVL br. 36/89, str. 772). Vanredno unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/64, Predsjedništva SFRJ, od 28. 11. 1991. godine, (SVL br. 31/91, str. 981). Poginuo 1993. godine, u udesu vojnog helikoptera u Srbiji.: NŠ 5. korpusa: general-major Momir Talić, Srbin, umro u Beogradu maja 2003. godine.; Komandant 9. korpusa, general-major Savo Kovačević, Crnogorac.; NŠ 9. K: general-major Ratko (Neđe) Mladić, Srbin, rođen 12. 03. 1943. godine, s. Božanovići, Kalinovik, BiH. Unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/49, Predsjedništva SFRJ od 04. 10. 1991. godine, (SVL br. 31/91, str. 980.).12. 05. 1992. godine, postaje komandant "Glavnog Štaba Vojske Srpske Republike BiH"; Komandant 10. korpusa (Bihać): general-potpukovnik Spiro (Nike) Niković, Crnogorac. Unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. godine, (SVL br. 36/89, str. 772.). Vanredno unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/64 Predsjedništva SFRJ od 28. 11. 1991. godine, (SVL br. 31/91, str. 981.). Penzionisan 08. maja 1992. godine; NŠ 10. korpusa, pukovnik Grujo Borić, Srbin; Komandant 17. korpusa (Tuzla): general-potpukovnik Savo Janković, Crnogorac, Penzionisan 8. maja 1992. godine, a njegovu dužnost preuzima general-major Milan Nedeljković, Srbin; Komandant 5. vazduhoplovnog korpusa (Bihać): pukovnik Branko Šovagović, a zatim general-major Ljubomir Bajić, Srbin; Komandant CVŠ KoV u Sarajevu: general-major Miloš Baroš, Srbin...itd.

Sve ključne i komandne dužnosti u komandama i jedinicama Jugoslovenske narodne armije su planski dodjeljene starješinama isključivo srpske i crnogorske nacionalnosti. Nakon čišćenja starješina i vojničkog sastava na nacionalnoj i političkoj osnovi, početkom 1992. godine, u komandama i jedinicama 2. vojne oblasti, u najvećem broju su ostale starješine i vojnici srpske i crnogorske nacionalnosti, koji su po nalogu Velikosrpskog pokreta i odlukama najvišeg vrha JNA, bili odabrani i pripremljeni za sprovođenje zacrtane velikosrpske politike u Bosni i Hercegovini.

“Zajedničko im je da su oni niskih moralnih i etičkih kvaliteta, ljudi bez skrupula, čak i ranije su bili skloni porocima, maltretiranju i pijančenju. Tipičan u tome je bio Vojislav Đurđevac. Već sama činjenica da su oni rukovodili pripremama, da su oni obučavali i naoružavali članove SDS-a i paravojne formacije koljača - šešeljevaca, arkanovaca i drugih zlikovaca, dakle u službi genocidne politike, govori da se radi o moralno, politički i psihički deformisanim licima, prodanim dušama, bez ljudskih vrijednosti i osjećanja za čovjeka.”¹⁷³

Vrh JNA

173 Anton Lukežić, **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u: Fadil Ademović, nav. dj., str. 73.

Pored navedene komandne strukture komande 2. vojne oblasti i komandi korpusa JNA, značajno je istaći i komandnu strukturu samog vrha OS SFRJ i ostalih susjednih vojnih oblasti, koji su direktno uticali na tok priprema i izvođenja borbenih dejstava tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.¹⁷⁴

---

174 Savezni sekretar za narodnu odbranu, ujedno načelnik Štaba vrhovne komande OS SFRJ: general- armije Veljko (Dušana) Kadijević, Jugosloven, Imotski, Hrvatska. Unaprijeđen u čin generala-armije Ukazom br. 1/70, Predsjedništva SFRJ od 22. 12. 1989. godine (SVL br. 36/89, str.772.). Dužnost napušta 6. 01. 1992. godine; Načelnik Generalštaba OS SFRJ: general-pukovnik Blagoje (Mila) Adžić, Srbin. Vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. (SVL br. 36/89, str. 772.). Od 6. januara 1992. godine, zastupnik Saveznog sekretara za narodnu odbranu do 8. maja 1992. godine, kada podnosi ostavku na ovu dužnost; Komandant 1. vojne oblasti: general- pukovnik Aleksandar (Stevana) Spirkovski, Makedonac. Prijevremeno unaprijeđen u čin general- pukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1989. (SVL br. 36/89, str.771.). Od septembra 1991. godine, na dužnosti ga zamjenjuje general-pukovnik Života (Gruje) Panić, Srbin, koji je vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, Predsjedništva SFRJ, od 28. 11. 1991. godine (SVL br. 31/91, str. 981.); Komandant 4. vojne oblasti: general-pukovnik Pavle (Andrije) Strugar, Srbin, Peć, Srbija. Prijevremeno unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ od 22. 12. 1989. godine (SVL br. 36/89, str. 772.). Vanredno je bio unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, Predsjedništva SFRJ, od 28. 11. 1991. (SVL br. 31/91, str. 981.); Komandant 13. korpusa: general-major Momčilo (Srećka) Perišić, Srbin, Gornji Milanovac, Srbija. Vanredno je unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/60, Predsjedništva SFRJ, od 19. 11. 1991. godine (SVL br. 31/91, str. 981.). Nakon formalnog povlačenja JNA iz BiH, odlazi na dužnost komandanta 3. Armije Vojske SR Jugoslavije. Godinu dana kasnije u 48. godini postaje najmlađi Načelnik Generalštaba Vojske SR Jugoslavije. Na toj dužnosti ostaje do 1998. godine, kada ga Slobodan Milošević smjenjuje; Komandant 3. vojne oblasti: general-pukovnik Života (Velisava) Avramović, Srbin. Vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22.12.1989. godine, (SVL br. 36/89). Ovu dužnost obavljao do 1.7.1991. godine, kada odlazi na dužnost komandanta 5. vojne oblasti. Na dužnosti ga zamjenjuje general-pukovnik Tomislav (Miloša) Simović, Srbin. U čin general-pukovnika unaprijeđen Ukazom br. 1/70, Predsjedništva SFRJ, od 22. 12. 1991. godine (SVL br. 31/91, str. 982.). Pored navedenih najviših generala OS SFRJ i komandanata vojnih oblasti, značajno je istaći i ulogu najviših oficira Uprave bezbjednosti SSNO-a koji su odigrali veliku ulogu u pripremi i organizovanju naoružavanja paravojnih formacija: general-potpukovnik Marko (Krste) Negovanović, Srbin. Na dužnosti Načelnika Uprave bezbjednosti JNA bio od 15.5.1989. do 15.5.1991. godine. Penzionisan 8. maja 1992. godine. Na navedenoj dužosti ga zamjenjuje general-major Aleksandar (Predraga) Vasiljević, Srbin. Unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/76, Predsjedništva SFRJ, od 22.12.1990. (SVL br. 31/90, str. 811.). Penzionisan je 8. maja 1992. godine. Nakon njegovog penzionisanja na toj dužnosti ga zamjenjuje general-major Nedeljko Bošković, Srbin, koji je učestvovao u pregovorima i akciji izmještanja komandi i jedinica JNA iz grada Sarajeva...itd.

Strategijski plan agresije na Bosnu i Hercegovinu je pripreman dugoročno, planski i sinhronizovano. U organizaciji GŠ OS SFRJ tokom 1990. godine, je bilo urađeno privremeno "UPUTSTVO ZA UPOTREBU STRATEGIJSKIH GRUPACIJA JNA", kojim je detaljno razrađeno i određeno kako će se pojedine strategijske operacije izvoditi i realizovati po etapama. Navedenim Uputstvom je bilo planirano, gdje će se i sa kojim snagama izvršiti operativno-strategijski raspored JNA na prostoru Bosne i Hercegovine, nakon povlačenja JNA iz Slovenije i Hrvatske. Privremeno "*Uputstvo za upotrebu strategijskih grupacija JNA*"¹⁷⁵ se počelo primjenjivati, počevši od 18. jula 1991. godine, kada je Predsjedništvo SFRJ donijelo Odluku o predisllociranju JNA iz Slovenije na prostore Srbije i Bosne i Hercegovine.

Imajući u vidu činjenično stanje da je teritorija Bosne i Hercegovine u svim planovima vojnog vrha JNA bila predviđena kao centralno područje za vođenje odsudne odbrane u eventualnoj agresiji na SFRJ, na njenoj teritoriji je u periodu poslije NOB-a izgrađeno bezbroj strateških infrastrukturnih objekata, radio-relejnih čvorišta, ratnih komandnih mjesta, skladišta municije, pogonskih sredstava i druge opreme, skladištenje velikog dijela ratnih rezervi SFRJ za vođenje dugotrajnog odbrambenog rata, kao i najveći dio namjenske vojne industrije SFRJ.

Zbog značaja koji je teritorija Bosne i Hercegovine imala kao središnji dio integralnog sistema odbrane SFRJ, na njenoj teritoriji je bio izgrađen značajan infrastrukturni vazduhoplovni potencijal. U vojne svrhe su izgrađeni i korišteni aerodromi: "Željava" kod Bihaća, "Dubrave" kod Tuzle, "Ortiješ" kod Mostara, "Mahovljani" i "Zalužani" kod Banja Luke i heliodromi: "Jasenica" kod Mostara i "Rajlovac" kod Sarajeva. Za opsluživanje navedenih aerodroma i heliodroma izgrađene su vazduhoplovne baze (130. vb Rajlovac, 200. vb Bihać, 171. vb Mostar i 399. vb Dubrave). Kapaciteti aerodromskih

---

175 "Uputstvo je izdano 1990. godine, sa potpisom tadašnjeg načelnika Generalštaba, general-pukovnika Blagoje Adžića, i daje se na privremeno korišćenje od 1. maja 1990. do 31. prosinca 1992. godine. Vjerovatno, to je bilo ono planirano vrijeme za koje bi se stvorila "Velika Srbija". (Davor Domazet, **KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU.**, "Hrvatski vojnik", Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb 1997, str. 16.)

skladišta pogonskih sredstava („Pokoj“ kod Bihaća, „Pasci“ kod Tuzle, „Misoča“ kod Ilijaša, „Kotorac“ kod Sarajeva i „Gabela“ kod Čapljine) iznosio je oko 20. miliona litara goriva.

U sistemu VOJIN-a (vazdušno osmatranje, javljanje i navođenje), na bosanskohercegovačkim planinama Plješevici, Kozari, Jahorini i Majeveci, su bili izgrađeni savremeni i moderno opremljeni radarski položaji. Na prostoru Bosne i Hercegovine namjenski su izgrađena radio-relejna čvorišta, za uspješno korišćenje radio-relejnih veza u miru i ratu: „Zlovrh“ (tt 1525) kod Žepe; „Veliki Žep“ (tt 1537) na planini Javor kod Han Pjeska; „Stražbenica“ (tt 1530) na planini Kovač kod Čajniča; „Kmur“ (tt 1509) kod Foče; „Borašnica“ (tt 1886) kod Konjica; „Velika Mahnjača“ (tt 1358) kod Žepča; „Opaljenik“ (tt 1933) na planini Vlašić kod Travnika; „Velež“ (tt 1968) kod Mostara; „Gola Plješevica“ (tt 1646) kod Bihaća; „Lisina“ (tt 976) na planini Kozara kod Banja Luke; „Čvršnica“ i „Svinjar“ kod Banja Luke; „Klekovača“ i „Vitorog“ kod Drvara; „Konjuh“ i „Majeveci“ kod Tuzle; „Čubren“ kod Kiseljaka; „Bjelašnica“ kod Sarajeva; Objekat „Bosut-1“ iznad Sarajeva.... itd.¹⁷⁶ Grafički razmještaj najznačajnijih vazduhoplovnih objekata i radio-relejnih čvorišta u Bosni i Hercegovini je prikazan na šemi broj 9.

Na teritoriji Bosne i Hercegovine za potrebe vojne industrije su izgrađena dva Vazduhoplovna remontna zavoda: VRZ „Orao“ u Rajlovcu i VRZ „Kosmos“ u Banja Luci. U fabrici aviona „Soko“ kod Mostara su se proizvodili avioni domaće proizvodnje Galeb, Orao, Jastreb i Super Galeb .... itd.

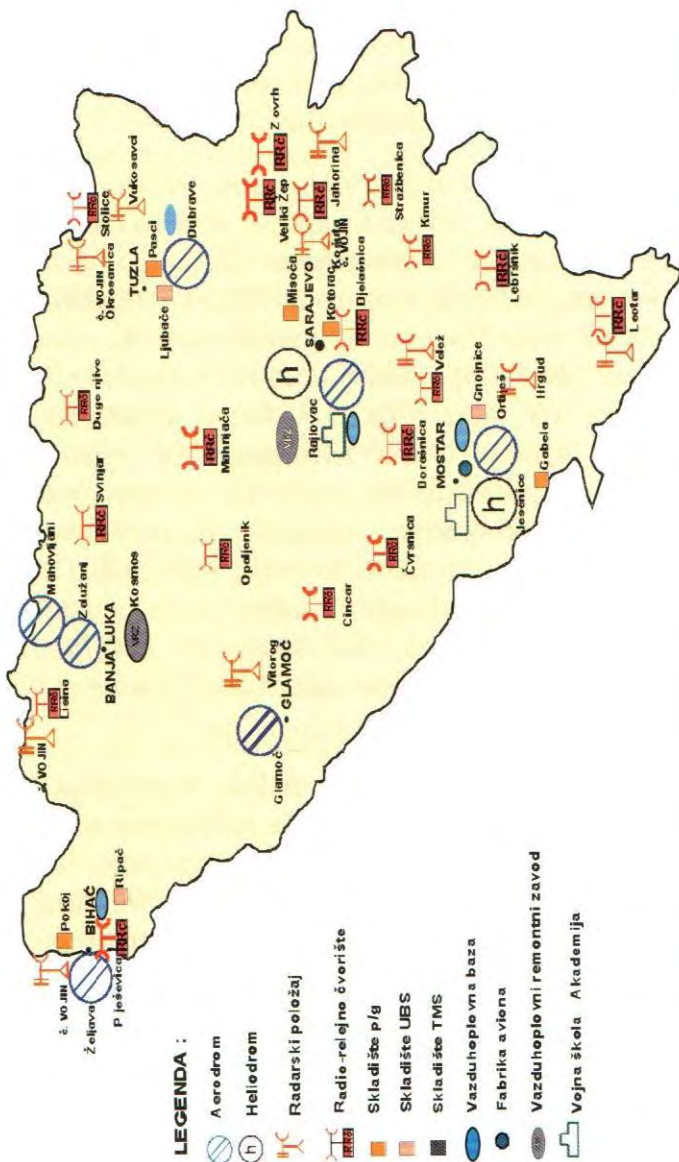
Najveći dio ovih kapaciteta krajem 1991. i početkom 1992. godine, prije otpočinjanja oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu, je prebačen u Srbiju i Crnu Goru, a kapaciteti na teritoriji Bosne i Hercegovine sa većinskim srpskim življem su zadržani i uz neznatne promjene namjene isti su od strane JNA, raznih srpskih paravojnih formacija i kolaboracionističkih snaga u BiH korišteni tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.

---

176 Svi navedeni stacionarni centri veze i radio-relejna čvorišta su bili pod komandom i kontrolom ljudstva 235. pSV (puk stacionarnih veza) SSNO-a, čija je komanda bila u Beogradu.

Šema br. 9

ŠEMATSKI PRIKAZ RAZMJEŠTAJA VAZDUHOPLOVNIH OBJEKATA, CENTARA VOJIN I RADIO RELEJA JNA NA TERITORIJI BIH

Neposredno prije oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu, JNA vrši predislociranje oklopnog bataljona iz 12. korpusa JNA (Novi Sad) u Lukavicu; oklopnog bataljona /395. mbr iz Brčkog u Mostar i oklopnog bataljona /327. mtbr iz Dervente u Banja Luku. Cilj predislokacija je bio povećavanje vatrene moći jedinica JNA i raspoređivanje ovih jedinica u planirane zone buduće borbene upotrebe na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Tokom aprila i maja 1992. godine, vršeno je plansko premještanje cjelokupne vazduhoplovne tehnike, sredstava i opreme po slijedećem: sa aerodroma "Ortiješ" i heliodroma "Jasenica" kod Mostara prebacuju se kompletna tehnika i oprema 783. he (helikopterska eskadrila) i djelovi 240. lbae (lovačko bombarderska avio eskadrila) na aerodrom "Zalužani" kod Banja Luke; 782. he i dio 240. lbae se prebacuju na aerodrom "Niš" kod Niša, a 353. iae (izviđačka avio eskadrila) na aerodrom "Lađevci" kod Kraljeva, 784. pphe (protivpodmornička helikopterska eskadrila) se prebacuje na aerodrom Tivat a 790. trhe (transportna helikopterska eskadrila) na aerodrom "Mahovljani" kod Banja Luke. 117. lap (lovački avijacijski puk) i 352. ilae (izviđačko lovačka avio eskadrila) sa aerodroma "Željava" kod Bihaća se prebazira na aerodrom "Batajnica" kod Beograda. 124. lae (lovačko aviacijska eskadrila) se prebazira na aerodrom kod Prištine, a 125. lae se prebazira na aerodrom "Ponikve" kod Užica...itd.¹⁷⁷

Svi napušteni aerodromi nakon napuštanja su onesposobljeni, devastirani, zarušeni i minirani. Sa svih napuštenih radarskih objekata, položaja VOJIN-a, objekata vazduhoplovne industrije i školskih ustanova JNA, je odnešena pokretna infrastruktura, oprema i sredstva veze. Na osnovu Naredbe Saveznog sekretara za narodnu odbranu, DT br. 263-1 od 20. januara 1992. godine, o dogradnji organizacijsko-formacijske strukture JNA, Komanda 2. vojne oblasti je izdala svoje Naređenje o organizacijsko-formacijskim promjenama, DT br. 12/82-16 od 10. marta 1992. godine (prilog broj 8), u kojem je precizirala detalje preformiranja pojedinih jedinica.

---

¹⁷⁷ Hajro Nurković, „RAZVOJ, ULOGA I OPERATIVNO-TAKTIČKA UPOTREBA RV i PVO RBiH U ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOM RATU”, separat br. 16, NIP „Vojna iskustva iz rata u BiH 1992. -1995.”, GŠ Armije R BiH, Sarajevo 2001,

Krajnji rok za izvršenje svih aktivnosti je određen do kraja aprila 1992. godine. Tom reorganizacijom 2. vojne oblasti, osim izmjena naziva pojedinih jedinica, nije se bitnije promjenila njena dotadašnja struktura i formacija. Ukupni efektivni OS SFRJ pred ratove u Sloveniji i Hrvatskoj su bili: 19.029 artiljerijskih oruđa raznih vrsta; 1.799 protivoklopnih topova; 160. višecjevnih bacača raketa; 6.400 raznih vrsta minobacača; 1.934 artiljerijskih oruđa; 250 samohodnih oruđa; 4.285 protiv-avionskih topova; oko 1. 500 lansirnih oruđa 9K11 (maljutka)... itd.

Obzirom da JNA u ovim ratovima nije imala većih gubitaka u tehnici, veliki dio ovih borbenih sredstava nakon povlačenja, je prebačen na teritoriju Bosne i Hercegovine. Predpostavlja se da je sa već baziranim borbenim efektivima u Bosni i Hercegovini početkom 1992. godine, na teritoriji Bosne i Hercegovine bilo locirano oko 1/3 ukupnih borbenih efektivna OS SFRJ. Na osnovu analize nove organizacijsko-formacijske strukture jedinica JNA lociranih na prostoru Bosne i Hercegovine pred samu agresiju, može se zaključiti da je JNA na prostoru Bosne i Hercegovine tada imala moćnu vojnu silu koju su sačinjavale: 24 pješadijske, motorizovane i mehanizovane brigade; 32 puka raznih namjena i struktura; 168 samostalnih bataljona; 120 artiljerijskih divizionara; 56 samostalnih artiljerijskih baterija....itd.

Uporedo sa operativno-strategijskim rasporedom komandi i jedinica 2. VO JNA, tekla je i aktivnost na izmještanju komandi i jedinica iz kasarni u naseljenim mjestima i njihovo razmještanje na okolnim lokacijama. Pod izgovorom izvođenja planiranih vježbovni aktivnosti, u proljeće 1992. godine, intenzivno se izvode inženjerski radovi na uređenju teritorije i rejona budućih baziranja jedinica.

Iz naseljenih mjesta i gradova vrši se izmještanje RMR (ratnih materijalnih rezervi), vojnih bolnica i ambulanti i iste se prebaziraju na teritorije gdje u većini živi stanovništvo srpske nacionalnosti. Iz skladišta "Butile" kod Sarajeva se izmještaju kompletna MTS-a i oprema na lokalitet Han Pjeska; Iz Vojne bolnice Sarajevo, u Sokolac i Kasindol se izmješta skupocjena medicinska oprema i instrumenti; Iz skladišta "Faletići" kod Sarajeva, se izmješta kompletno naoružanje i oprema komandi i jedinica TO R BiH i isto se prebacuje na Sokolac, Han Pjesak i Koran kod Pala; Iz magacina "Rabić" kod Dervente

se prebacuju ratne materijalne rezerve u Banja Luku; Iz magacina i skladišta "Bare" i "Ševarlije" kod Doboja, izmještaju se naoružanje i sredstva na lokalitet Tumarskih brda na planini Ozren, a jedan dio se prebacuje u Loznicu; Iz skladišta "Krepšić" kod Brčkog, izmješta se naoružanje i municija na lokalitet Lopara i Ugljevika; Iz skladišta "Kozlovac" kod Tuzle, se izmješta naoružanje i municija na lokaciju Lopare; Iz magacina u Visokom, izmješta se naoružanje i municija u skladište "Koran" kod Pala...itd.

Izmještanje JNA iz naseljenih mjesta na položaje

Zbog sve otvorenijeg svrstavanja na srpsku stranu, JNA je sve više gubila svoj ugled i kod najvećeg dijela bošnjačkog naroda. Zaveden velikosrpskom medijskom propagandom, bošnjački narod je dugo imao povjerenja u JNA i očekivao je da će se ona distancirati od velikosrpske politike i odigrati pozitivnu ulogu u rješavanju jugoslovenske krize. Tek kada je JNA sa vojničkih i oficirskih kapa skinula zvijezdu petokraku i umjesto zastave SFRJ počela isticati srpske i četničke simbole, svima je postalo jasno za koje će se ciljeve JNA zalagati i čije će interese štiti u Bosni i Hercegovini.

Svakodnevna marširanja naoružanih rezervista i dobrovoljaca u vozilima JNA, širom BiH, i njihovo provokativno ponašanje stvaralo je averziju kod običnog građanstva, koje je javno osuđivalo takvo arogantno i šovinističko ponašanje srpskih rezervista i dobrovoljaca.

Rezervisti JNA

Savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadrijević u svojoj knjizi "MOJE VIĐENJE RASPADA", iznosi konstataciju da se on lično zalagao da rukovodstva Bosne i Hercegovine izmijene svoj odnos prema Jugoslaviji i JNA i da shvate da "Bez Jugoslavije neće biti nikakve države Bosne i Hercegovine".¹⁷⁸ U svojstvu Saveznog sekretara za narodnu odbranu on je čak uputio i prijeteće pismo predsjedniku Predsjedništva Bosne i Hercegovine (prilog broj 4), u kome insistira da se odmah povuče Odluka o neupućivanju julske partije regruta u jedinice i ustanove JNA izvan teritorije Bosne i Hercegovine.¹⁷⁹

Na sastanku sa rukovodstvom SR Bosne i Hercegovine održanom 24. decembra 1991. godine, Veljko Kadrijević je iznio stavove SSNO-a o budućoj ulozi JNA u raspletu Jugoslovenske krize i tom prilikom lažno dao do znanja da se JNA neće upotrebiti radi nametanja političkih rješenja u BiH i da JNA neće politička rješenja u Bosni i Hercegovini, diktirati upotrebom sile i oružja.¹⁸⁰ (prilog broj 6). Međutim, u praksi se događalo potpuno suprotno.

---

178 Veljko Kadrijević, nav. dj., str. 146.

179 Akt SSNO-a broj 694-1, od 29. 7. 1991, (AIIZ, 2-1372.)

180 Zabeleška iz izlaganja saveznog sekretara za narodnu odbranu, generala-armije Veljka Kadrijevića na sastanku sa rukovodstvom SR Bosne i Hercegovine, održanom u Sarajevu 24. decembra 1991. godine. (Kabinet saveznog sekretara za narodnu odbranu, 26. 12. 1991. godine.)

Obzirom da napori vrha JNA, da bošnjački i hrvatski dio političkog rukovodstva Bosne i Hercegovine usmjeri ka svojim zamislama o stvaranju nove Jugoslavije, nisu naišli na podršku kod bošnjačkog i hrvatskog naroda, odmah po formiranju komande 2. vojne oblasti u Sarajevu, Jugoslovenska narodna armija otvoreno se stavlja na stranu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, kojeg kao kolaboracionističke snage organizuje, naoružava i priprema za predstojeću agresiju na Bosnu i Hercegovinu. O saradnji JNA i ekstremnog dijela srpskog naroda u Bosni i Hercegovini Veljko Kadrijević u svojoj knjizi iznosi: *“To smo se mi morali orijentisati na konkretnu saradnju sa predstavnicima srpskog naroda i sa srpskim narodom u cjelini., Time smo obezbjedili da za vrijeme rata u Hrvatskoj vršimo manevar i pokrete snaga JNA preko Bosne i Hercegovine, što je za JNA bilo od vitalnog značaja “.*¹⁸¹

Završetkom operativno-strategijskog rasporeda komandi i jedinica JNA i posjedanjem strateških položaja na prostoru Bosne i Hercegovine, GŠ OS SFRJ i JNA, kao udarna pesnica svih narednih operativnih aktivnosti, su bili spremni za izvršenje svoga od Velikosrpskog pokreta planiranog dijela aktivnosti u sklopu velikosrpske agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Položaji JNA pred agresiju

---

181 Veljko Kadrijević, nav. dj., str. 147.

3. AKTIVNOSTI JNA NA NAORUŽAVANJU, OPREMANJU I OBUČAVANJU KOLABORACIONISTIČKIH JEDINICA U BOSNI I HERCEGOVINI

Iako je kroz zvanične istupe i saopštenja svojih ovlaštenih prestavnika to kategorički negirala i osporavala, bilo je očigledno da JNA tokom 1990., 1991. i početkom 1992. godine, organizovano i planski vrši naoružavanje i opremanje srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini za predstojeće učešće u oružanoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Najviše rukovodstvo OS SFRJ je preko KOS-a JNA tokom 1990. i 1991. godine, planski organizovalo i davalo smjernice, uputstva i naređenja za realizaciju ove planirane aktivnosti. Pored samog čina podjele naoružanja, municije i druge vojne opreme pristalicama SDS-a, JNA je užurbano radila na izradi novih planova upotrebe jedinica JNA, novih planova mobilizacije srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, kao i drugih aktivnosti na njihovoj pravovremenoj i kvalitetnoj pripremi za agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Težište svoga rada tadašnja rukovodeća garnitura JNA je bazirala i usmjerila na dva osnovna pravca djelovanja. Prvi i najvažniji pravac djelovanja JNA je bio usmjeren na ostvarenje i usaglašavanje tijesne saradnje sa srpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini i njegovoj ideološkoj i političkoj pripremi, naoružavanju, opremanju i obučavanju za realizaciju zacrtanih ciljeva agresije na Bosnu i Hercegovinu. Drugi pravac djelovanja JNA je bio usmjeren na formiranje, organizovanje, opremanje i obučavanje paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore i njihovo plansko upućivanje na teritoriju Bosne i Hercegovine u cilju izvršenja ratnih zločina i genocida nad bošnjačkim stanovništvom.

Organi bezbjednosti, obavještajna i kontraobavještajna služba JNA, u saradnji sa državnom bezbjednosti Srbije, saveznim SUP-om i republičkim SUP-ovima Srbije i Crne Gore, početkom 90-tih godina, oslobađaju iz zatvora širom Srbije i Crne Gore, okorjele ubice i kriminalce i uključuju ih u strukture paravojnih formacija. Takođe, pozivaju nosioce organizovanog kriminala koji su širom Evrope i svijeta

kao njihovi "vanjski saradnici" za njih obavljali najprljavije poslove, da u interesu pravoslavlja i svetog rata za "Veliku Srbiju", dođu i pomognu u realizaciji zacrtanih ciljeva agresije.

Uporedo sa raspoređivanjem svojih operativnih i taktičkih jedinica, JNA u saradnji sa petokolonaškom Srpskom demokratskom strankom Bosne i Hercegovine, vrši naoružavanje pristalica SDS-a širom Bosne i Hercegovine i organizuje ih kao petu kolonu za narednu agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Rukovodstvo OS SFRJ je preko KOS-a JNA organizovalo i rukovalo ovim projektom o čemu postoje nepobitni dokazi i pisana naređenja najviših komandi JNA, u kojima su detaljno precizirane obaveza i zadaci pripadnika JNA.

Paralelno sa aktivnostima naoružavanja Srba u Hrvatskoj, tokom 1990. i 1991. godine, tekla je i planska aktivnost JNA na naoružavanju i opremanju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Naoružanje i oprema štabova i jedinica Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, koje je tokom 1990. godine, nelegalno oduzeto od TO BiH i stavljeno u magacine JNA, planski i koordinirano se otpočelo djeliti paravojnim formacijama SDS-a i civilnom stanovništvu srpske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini. JNA je najveći dio rezerve naoružanja, municije, pogonskog goriva i druge vojne opreme stavila na upotrebu, ustupila ili predala novoformiranim dobrovoljačkim jedinicama, jedinicama srpske teritorijalne odbrane i srpske milicije. Preostalim naoružanjem i opremom je naoružala i opremila civilno srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini.

GŠ OS SFRJ, pod direktnim uticajem Velikosrpskog pokreta, sa rukovodstvom stranke SDS vrše pripreme za ostvarenje svojih već zacrtanih ciljeva. Aktivnost rukovodstva JNA i stranke SDS-a,¹⁸² se je ogledala u njihovoj "tajnoj" aktivnosti na naoružavanju članova stranke SDS-a i njihovoj obuci za izvođenje raznih akcija širom Bosne i Hercegovine. O njihovim "tajnim" aktivnostima postoje brojni pisani

---

182 "Srpska demokratska stranka je bila partija koja je od početka, razvijala antiparlamentarnu i vaninstitucionalnu djelatnost i njome razarala pravni poredak i institucije države, a usmjeravala novo, nelegalno, ali faktičko stanje. Na kraju, ova se stranka vlastitom voljom sama isključila iz parlamenta i pretvorila u klasičnu terorističku organizaciju, postajući vanzakonska stranka". (Esad Zgodić, nav. dj., str. 113).

dokumenti i naređenja. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, raspolaže obimnom dokumentacijom koja jasno ukazuje na međusobnu saradnju i povezanost GŠ OS SFRJ sa rukovodstvom i članovima SDS-a u cilju planskog i masovnog naoružavanja pripadnika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Od obimne dokumentacije koja ukazuje na plansku i organizovanu aktivnost i saradnju JNA i članova SDS-a na naoružavanju i opremanju srpskog naroda u BiH za oružanu agresiju na BiH, mogu se izdvojiti slijedeća dokumenta,¹⁸³

Tokom 1991. godine, u više navrata su otkrivene tajne pošiljke naoružanja JNA srpskom narodu u Bosni i Hercegovini. Od bezbroj takvih primjera navedenih u knjizi Smaila Čekića „AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.- 1993.“, mogu se izdvojiti slijedeći: *“Tako su radnici Ministarstva unutarnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, 24. maja 1991. godine, u mjestu Deleuša, na putu Nikšić - Bileća, zaustavili kamion u kojem je bilo 80 automata ruske proizvodnje i 16.000 metaka za to oružje.”*¹⁸⁴ ; *“Radnici stanice javne sigurnosti sarajevske opštine Stari grad, su 21. novembra 1991. godine, kod stare Bistričke stanice, zaustavili tri kamiona s prikolicama u kojima je prevožen vojni materijal na relaciji Bar - Kalinovik. U njima je bilo 75 tona raketa...”*¹⁸⁵ ...itd.

---

183 Zahtjev TO Opštine Bosanski Petrovac, Str. pov. br. 06/190-1 od 13. 12. 1991. godine, u kome se traži naoružanje i vojna oprema za potrebe jedinica TO Bosanski Petrovac, u cilju sadejstva TO sa JNA u zaštiti objekata od posebnog značaja.(AIIZ, 2-175); Navedeni zahtjev komande TO Bosanski Petrovac, sa mišljenjem da se isti riješi pozitivno, prosljeđuje komanda 530. PoB, svojim aktom Str. pov. br. 25-1, od 3. 01. 1992. godine. (AIIZ, 2-176); Komanda 2. VO, pozitivno rješava navedeni zahtjev i svojim aktom pov. br. 32/198-5, od 8. 01. 1992. godine, naređuje komandi 530. PoB, da izda potrebna sredstva TO Bosanski Petrovac.(AIIZ, 2-177); Akt komande 2. VO pov. broj. 16/28-3, od 2. 03. 1992. godine, komandi lad PVO/46. pOb, o predaji 250 komada AP 7,62 mm, Štabu TO Novo Sarajevo.(AIIZ, 2-228); Akt SSNO-a, Str. pov. br. 585-2 od 3. 04. 1992. godine, o formiranju dobrovoljačkih jedinica. (AIIZ, 2-769)...itd.”; Smail Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.- 1993.**

184 Smail Čekić, nav.dj., str. 41.

185 Isto, str. 42.

Šleperi "banana" na Bistriku

Osnovne aktivnosti JNA u organizovanju i opremanju kolaboracionističkih i paravojnih formacija u Bosni i Hercegovini , sastojale su se u slijedećem:

- ❖ Izdvajanje i prepotčinjavanje štabova i jedinica regularne TO BiH u mjestima sa većinskim srpskim stanovništvom strukturi nelegalne TO Srpske Republike BiH;
- ❖ Formiranje novih nelegalnih štabova i jedinica TO u mjestima sa većinskim srpskim stanovništvom i uključivanje istih u strukturu nelegalne TO Srpske Republike BiH;
- ❖ Formiranje dobrovoljačkih jedinica JNA, njihovo naoružavanje opremanje i ugradnja istih u operativne planove i strukturu JNA;
- ❖ Mobilizacija svih borbena sposobnih Srba u Bosni i Hercegovini u cilju popune komandi i jedinica JNA koje su pretrpjele gubitke tokom rata sa Hrvatskom;
- ❖ Pomoć JNA u naoružavanju i opremanju novoformiranog nelegalnog srpskog MUP-a u BiH i obuka njegovih jedinica u kasarnama JNA;
- ❖ Donaoružavanje i doopremanje već formiranih paravojnih formacija u Bosni i Hercegovini i organizacija njihove obuke u kasarnama i poligonima JNA;
- ❖ Izmještanje i predislociranje civilnih i vojnih proizvodnih kapaciteta na teritorije sa većinskim srpskim stanovništvom;

- ❖ Prekomandovanje starješinskog kadra srpske nacionalnosti rođenih u BiH iz drugih dijelova SFRJ na teritoriju Bosne i Hercegovine;
- ❖ Naoružavanje penzionisanih oficira srpske i crnogorske nacionalnosti i preciziranje njihovih obaveza i zadataka za nastupajuću agresiju;
- ❖ Intenziviranje specijalnog rata u cilju homogenizacije srpskog naroda u Bosni i Hercegovini... itd.

Istovremeno sa aktivnostima JNA, rukovodstvo SDS-a, po instrukcijama iz Beograda, izdaje naređenja o organizovanoj aktivnosti na naoružavanju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Posebno je značajno u ovim aktivnostima istaći ulogu predsjednika SDS-a, Radovana Karadžića, koji u maju 1991. godine, po direktivi Slobodana Miloševića, preko telefaksa broj 071 / 270-951, koji je bio u vlasništvu izdavačkog preduzeća SDS-a, "Javnost", upućuje cirkularno pismo - naredbu svim opštinskim odborima SDS-a u BiH.

Naredba svim opštinskim odborima Srpske demokratske stranke:

- 1.- Mobilisati rezervni sastav milicije tamo gde smo na vlasti;
- 2.- Mobilisati TO i staviti pod komandu JNA;
- 3.- Mobilisati dobrovoljce i staviti ih pod komandu JNA;
- 4.- Zamoliti komandu JNA da na teritoriji ostavi deo teritorijalaca i dobrovoljaca, radi očuvanja mira, a pod komandom JNA;
- 5.- Operativni deo neka ide gde kaže JNA.”¹⁸⁶

Proces naoružavanja srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini od strane JNA je u početku tekao ilegalno. ”Organizacija i realizacija tog zadatka povjerena je, uglavnom operativcima KOS-a JNA i većem broju oficira (koji su bili saradnici te službe), uglavnom srpske nacionalnosti.”¹⁸⁷ U mjestima sa pretežno srpskim stanovništvom proces naoružavanja je tekao javno. Jedinice JNA su kamionima dolazili u srpska sela i naselja i po već formiranim spiskovima dijelili naoružanje i opremu civilnom stanovništvu.

---

¹⁸⁶ Munir Alibabić - Munja, nav.dj., str. 53.

¹⁸⁷ Smail Čekić, nav.dj., str.44.

U mjestima gdje Srbi nisu bili u većini, kao i u velikim gradovima, naoružavanje srpskog stanovništva je vršeno u kasarnama JNA, gdje je srpsko stanovništvo pozivano, naoružavano i obučavano za predstojeću agresiju. Izvršenjem mobilizacije ratnih jedinica JNA, najveći dio srpskog borbeno sposobnog stanovništva je početkom 1992. godine, bio dobro naoružan i spreman za agresiju.

Početkom 1992. godine, razna udruženja Srba van Bosne i Hercegovine, kao i paradržavne tvorevine SDS-a (Vlade formiranih Srpskih autonomnih obralsti) su se preko svojih organa direktno obraćali vladi Srbije, SSNO-u i GŠ OS SFRJ, tražeći od njih pomoć u naoružavanju i drugim vrstama usluga.¹⁸⁸

Predsjedništvo SFRJ u svojstvu Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ, je već u junu 1991. godine, zbog lošeg odziva na mobilizaciju rezervnog sastava JNA, donijelo odluku o prijemu dobrovoljaca u JNA i formiranju dobrovoljačkih jedinica u sklopu oružanih snaga SFRJ. Savezni sekretarijat na narodnu odbranu i Generalštab oružanih snaga SFRJ su tu odluku sproveli u djelo i izdali potrebna uputstva i smjernice za ovu aktivnost (prilog broj 5). U svim komandama i jedinicama JNA širom SFRJ, tokom 1991. i početkom 1992. godine, raspisani su konkursi za prijem dobrovoljaca u JNA. Shodno dobijenom naređenju GŠ OS SFRJ, komanda 2. vojne oblasti, otpočinje sa aktivnostima prijema dobrovoljaca u redove JNA i formiranju dobrovoljačkih jedinica za potrebe JNA na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine.

---

188 "1.- Pismo udruženja Srba iz BiH u Srbiji, sa sjedištem u Beogradu, od 17. 01. 1992. godine, upućenog SSNO-u na ličnost načelnika GŠ OS SFRJ, Blagoju Adžiću, u kojem oni zahtjevaju da se na teritoriji Kupresa izvrši smještanje i raspored veće jedinice JNA, radi "sprečavanja genocida" nad Srbima. (AIIZ, 2-223); Navedeni zahtjev, udruženja Srba je vrlo brzo pozitivno riješen, tako da se već početkom februara 1992. godine, na Kuprešku visoravan, kao stratešku vojnu tačku u BiH raspoređuju jedinice 9. korpusa iz Knina; 2.- Zahtjev vlade SAO Romanija, Str. pov. broj: 10-8/92 od 10. 02. 1992. godine, upućen predsjedniku vlade Srbije o obezbjeđenju dva helikoptera za prevoz povrijeđenih i oboljelih. (AIIZ, 2-77); 3.- Zahtjev vlade SAO Romanija, Str. pov. broj: 10-9/92, od 10. 02. 1992. godine, upućen na adrese više institucija, u kome se traži njihova pomoć u obezbjeđenju medicinske i sanitetske opreme za potrebe ratne bolnice. (AIIZ, 2-76); 4.- Zahtjev srpske skupštine opštine Bosanska Krupa, br. 21/92 od 10. 03. 1992., o naoružavanju TO Bosanska Krupa. (AIIZ, 2-195)...itd.

Dobrovoljci u redovima JNA

Nakon upisa u evidenciju svi dobrovoljci su zaduživali naoružanje i drugu vojnu opremu, a zatim bi odlazili u kasarne i poligone JNA na kratkotrajnu obuku u rukovanju sa naoružanjem i uvježbavanjem taktičkih postupaka i radnji. O stepenu popunjenosti naoružanjem i brojnom stanju ljudi u dobrovoljačkim jedinicama, Komanda 2. vojne oblasti u svojim Zaključcima iz procjene stanja na prostoru Bosne i Hercegovine,¹⁸⁹ (prilog broj 10) izvještava GŠ OS SFRJ. U navedenom aktu Komanda 2. vojne oblasti iznosi podatak da je pored velikog broja mobilisanog rezervnog sastava formirala i dobrovoljačke jedinice na prostoru Bosne i Hercegovine.

Brojno stanje dobrovoljačkih jedinica u 2. vojnoj oblasti, po korpusima na dan 20. 03. 1992. godine, je bilo slijedeće:

- 4. Korpus (32 opštine) .....33.200 ljudi;
- 5. Korpus (15 opština) ..... 16.750 ljudi;
- 9. Korpus (8 opština)..... 2.200 ljudi;
- 10. Korpus (3 opštine).....2.300 ljudi;
- 17. Korpus (28 opština).....8.240 ljudi;
- Svega u 2. VO ..... 62.690 ljudi**

¹⁸⁹ Zaključci iz procjene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO, Str. pov. broj 908-1 od 20. marta 1992. godine. (AIIZ, inv. br. 2-75); Hasan Efendić, nav, dj., str. 45-57.

Pored navedenih dobrovoljačkih jedinica u zoni odgovornosti 2. VO na prostoru BiH, u zoni odgovornosti 4. VO u opštinama Kalinovik, Foča, Čajniče i Goražde su formirane dobrovoljačke jedinice brojnog stanja oko 6.500 ljudi. Za potrebe ovih jedinica, JNA je iz svojih magacina podijelila i izdala na upotrebu 51.900 komada raznih vrsta naoružanja, (koje je ranije nelegalno oduzela od TO BiH), a SDS je izvršila podjelu 17.298 komada naoružanja.

Na osnovu procjene i ukazane potrebe za ponovnim aktueliziranjem formiranja dobrovoljačkih jedinica, GŠ OS SFRJ, svojim aktom Str. pov. broj: 585-2 od 03. 04. 1992. godine (prilog broj 9), ponovno izdaje zadatke Komandi 2. vojne oblasti u vezi formiranja dobrovoljačkih jedinica u njenoj zoni odgovornosti.

Uporedo sa navedenim aktivnostima formiranja dobrovoljačkih jedinica na prostoru Bosne i Hercegovine, komande i jedinice 2. vojne oblasti tajno pomažu formiranje paradržavnih srpskih autonomnih oblasti i srpskih opština. U novoformiranim paradržavnim srpskim autonomnim oblastima i općinama, oficiri JNA rukovode organizovanom formiranju paravojnih općinskih, rejonskih i okružnih štabova i jedinica srpske teritorijalne odbrane.

*"Prema obavještajnim podacima brojno stanje srpske TO početkom 1992. godine, iznosilo je oko 20.000 izvanredno dobro naoružanih pripadnika partijske vojske SDS-a. Naoružavanje i opremanje srpske TO vršeno je po propisima o snabdjevanju i opremanju jedinica JNA, zapravo JNA ih je potpuno, prvoklasno logistički obezbjeđivala."*¹⁹⁰

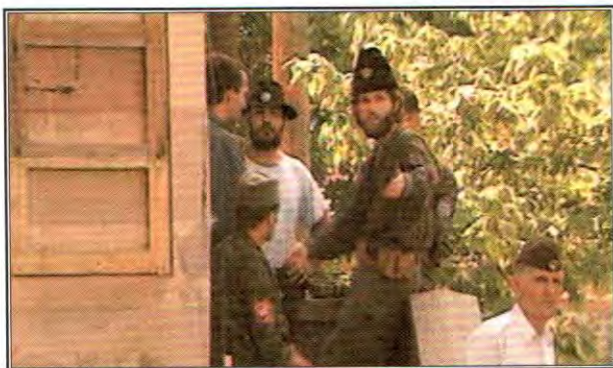
Pored navedenih aktivnosti, komande i jedinice 2. vojne oblasti, planski vrše opremanje i naoružavanje novoformiranih kolaboracionističkih policijskih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Srpske Republike u BiH, modernim naoružanjem i savremenom opremom, o čemu postoje i pisani dokumenti.¹⁹¹

---

190 Hasan Efendić, **KO JE BRANIO BOSNU**, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo 1999, str. 63.

191 Akt komande 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/103-41 od 24. 04. 1992. godine, (AIIZ, 2-198.).

U sklopu pripreme srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini za nastupajuću agresiju, KOS JNA sa vrhom SDS-a BiH, posebnu pažnju poklanja formiranju srpskih paravojskih formacija i njihovom naoružavanju i opremanju. Tokom 1990. i 1991. godine, pod neposrednom kontrolom i komandom organa KOS-a JNA dolazi do formiranja većeg broja četničkih jedinica kao što su: četnički odred "Karađorđe" u Nevesinju, ¹⁹² četnički odred "Stojan Kovačević" u Gacku, četnički odred "Romanija" na Palama, četnički odred na Ozrenu, brojne četničke grupe u Trebinju, Foči, Han Pijesku, Bosanskom Grahovu, Drvaru, Bijeljini,...itd.

Četničke jedinice u sklopu JNA

Mada je u svojim javnim mediskim istupima i saopštenjima vrh JNA kritikovao i osporavao postojanje paravojskih formacija na prostorima SFRJ, u praksi je postupao potpuno suprotno. Sve paravojske jedinice u Bosni i Hercegovini su ilegalno organizovane i obučavane uz neposredno angažovanje oficira JNA, o čemu postoje brojna dokumenta i izjave pripadnika paravojskih formacija.

---

192 Četnički odred „Karađorđe” formiran u Nevesinju 1990.godine. Komandant odreda Arsen Grahovac. Brojno stanje odreda oko 150 ljudi. Dolaskom Užičkog korpusa JNA na prostore istočne Hercegovine, veći broj pripadnika ovog odreda se uključuje u sastav JNA, a drugi dio ulazi u sastav srpske TO Nevesinje. Najekstremniji dio odreda ostaje pod četničkim obilježjima i vrši stravične zločine nad bošnjačkim i hrvatskim narodom na ovim prostorima. Komandant odreda Arsen Grahovac je imao izuzetnu podršku od general-majora Milana Torbice iz Užičkog korpusa, koji mu je obezbjeđivao svu potrebnu vojnu i logističku pomoć za opremanje ove paravojske formacije.

”Četničko organizovanje je pred kraj 1990. godine, uzelo velike razmjere. Četnici i njihove oružane formacije su znali da se na njihovoj strani nalazi čitav bezbjednosni sistem Srbije, Crne Gore, JNA, veliki broj kadrova Službe bezbjednosti u BiH i Hrvatskoj i u savezним organima federacije, pa nisu imali razloga da se posebno čuvaju i kriju, te su sve otvorenije djelovali... ”. 193

Nacionalno indoktrinirani, politički negativno usmjereni prema drugim narodima u Bosni i Hercegovini, i od strane JNA dobro naoružani i opremljeni, pripadnici dobrovoljačkih jedinica i paravojskih srpskih formacija, širom Bosne i Hercegovine manifestuju antibosansko, velikosrpsko i šovinističko ponašanje, koje je svakodnevno postajalo sve radikalnije i ekstremnije, a do punog izražaja je došlo početkom oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Pripadnici dobrovoljačkih jedinica u JNA

---

193 Fikret Muslimović, **ODBRANA REPUBLIKE**, str.48.

4. AKTIVNOSTI JNA NA OPREMANJU I OBUČAVANJU PARAVOJNIH FORMACIJA IZ SRBIJE I CRNE GORE

Uporedo sa aktivnostima na naoružavanje srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, JNA u saradnji sa Saveznim SUP-om i republičkim SUP-ovima Srbije i Crne Gore aktivno radi na formiranju, opremanju i obučavanju paravojnih formacija u Srbiji i Crnoj Gori. Na osnovu stečenih iskustava iz rata u Hrvatskoj, gdje su se ove jedinice efikasno upotrebljavale u zločinačkim aktivnostima, po istom scenariju je bila zamišljena i njihova uloga u predstojećoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

Za vrijeme borbenih dejstava JNA u Hrvatskoj tokom 1991. godine, po direktivi Velikosrpskog pokreta i neposrednim rukovodstvom SDB-a Srbije, formirane su razne paravojne formacije u Srbiji i Crnoj Gori. Početkom 1991. godine, SDB Srbije, po direktivi Slobodana Miloševića, u saradnji sa GŠ OS SFRJ u beogradskom predgrađu Bubanj Potok, u kasarni JNA, formira dobrovoljački vojni logor, vrši obuku i naoružavanje dobrovoljaca i formira paravojne formacije za njihovo uključivanje u borbena dejstva u Hrvatskoj. Tada dolazi do vojnog uobličavanja i obuke pripadnika već formiranih paravojnih formacija kao što su: "Srpska dobrovoljačka garda" pod komandom Željka Ražnatovića-"Arkana", kasnije poznate pod nazivom "Arkanovi tigrovi"; "četničke jedinice", nastale od ekstremnih pristalica Srpske radikalne stranke Srbije, pod vodstvom Vojislava Šešelja...itd.

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO) i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (SSUP) kao najviše institucije vojske i policije, a pod direktnim uticajem Velikosrpskog pokreta, sinhronizovano i zajednički rade na formiranju, opremanju i obučavanju paravojnih formacija u Srbiji i Crnoj Gori. Preko Službe državne bezbjednosti Srbije i KOS-a JNA, oni direktno rukovode ovom aktivnošću. Na čelu Službe državne bezbjednosti (SDB) Srbije, tada se nalazio Jovica Stanišić, čovjek od velikog Miloševićevog povjerenje i njegova direktna veza sa svim novoformiranim paravojnim formacijama u Srbiji i Crnoj Gori.

Od svog dolaska na čelo SDB Srbije, Jovica Stanišić¹⁹⁴ je odigrao ključnu ulogu u organizovanju, opremanju, obuci i slanju srbijanskih paravojnih formacija u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Druga bitna ličnost u organizaciji i opremanju srbijanskih paravojnih formacija je bio, Franko Simatović – "Frenki",¹⁹⁵ komandant specijalnih jedinica SUP-a Srbije i najbliži saradnik Jovice Stanišića. Treća bitna ličnost ovom lancu, je bio Radovan Stojičić - "Badža",¹⁹⁶ koji je bio neposredni izvršilac u formiranju, obuci i aktivnostima srbijanskih paravojnih formacija.

---

194 **Jovica Stanišić**, bivši načelnik Resora državne bezbjednosti SUP-a Srbije od 1991. do 1998. godine. Smjenjen sa dužnosti 27. 10. 1998. godine. Rođen je 1950. godine, u Bačkoj Palanci, Srbija. Po završetku studija na FPN u Beogradu, 1975. godine, pristupa službi državne bezbjednosti Srbije. U periodu od 1975. do 1991. godine, obavljao je dužnosti operativca, analitičara i pomoćnika načelnika SDB Srbije. Sa početkom ratnih dejstava na prostoru SFRJ, učestvuje u svim operacijama naoružavanja i organizovanja paravojnih formacija. Za njega se direktno vezuje stvaranje i promocija: Željka Ražnatovića-"Arkana" i Dragana Vasiljkovića, kojima je po nalogu Slobodana Miloševića, dao potrebna ovlašćenja i materijalna sredstva za formiranje paravojnih formacija. Uhapšen je 13. marta 2003. godine, u Beogradu, u sklopu operacije "Sablja". 11. juna 2003. godine, predat je Međunarodnom tribunalu u Hagu, gdje će odgovarati za zločine počinjene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pušten na slobodu do početka suđenja.

195 **Franko Simatović - "Frenki"**, Po nacionalnosti Hrvat. Od 1991. godine, zamjenik načelnika Resora državne bezbjednosti SUP-a Srbije Jovice Stanišića. Prvi komandant paravojne formacije "crvene beretke" i bivši komandant jedinice za specijalne operacije (JSO) MUP-a Srbije. Bio je organizator i vođa specijalnih jedinica SUP-a Srbije u Kninskoj krajini, Slavoniji i Bosni i Hercegovini. Na vojnim poligonima širom Srbije i Crne Gore, u sadejstvu sa JNA, organizovao i rukovodio obukom srbijanskih paravojnih formacija i zajedno sa njima učestvovao u vršenju zločina i genocida u Bosni i Hercegovini. Dana 30. maja 2003. godine, predat Međunarodnom tribunalu u Hagu, gdje će odgovarati za ratne zločine počinjene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pušten na slobodu do početka suđenja.

196 **Radovan Stojičić - "Badža" (1951-1997)**, general-pukovnik policije i bivši vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova Srbije. Ubijen 10. aprila 1997. godine, u beogradskom restoranu "Mamma mia" pod neobjašnjenim okolnostima. Bio je vođa specijalnih jedinica SUP-a Srbije na Kosovu u periodu od 1981. do 1990. godine. Tokom 1991. godine, kao komandant teritorijalne odbrane Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, vrlo aktivan u planiranju i izvođenju borbenih operacija na ovim prostorima. Na vojnim poligonima širom Srbije u sadejstvu sa JNA, organizovao naoružavanje i obuku srbijanskih paravojnih formacija i zajedno sa njima učestvovao u izvršenju genocida u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Jovica Stanišić i Franko Simatović

Slijedeća bitna ličnost u nastanku srbijanskih paravojnih formacija je Mihalj Kertes - "Braca",¹⁹⁷ bivši pomoćnik ministra SSUP-a. Pored navedenih službenika SDB-a i SUP-a Srbije koji su bili ključne ličnosti u formiranju i opremanju srbijanskih paravojnih formacija, bitno je istaći i ulogu bivšeg predsjednika Srpske radikalne stranke Srbije, Vojislava Šešelja.

Vojislav Šešelj

¹⁹⁷ **Mihalj Kertes** - "Braca", Po nacionalnosti Mađar. Bivši pomoćnik ministra SSUP-a, generala Petra Gračanina i bivši direktor Savezne uprave carina SRJ. Rođen je 29. 08. 1947. godine, u Bačkoj Palanci. Po profesiji socijalni radnik. Jedan od vođa jogurt revolucije u Vojvodini 1988. godine. Kao direktor savezne uprave carina a po nalogu Slobodana Miloševića, vrlo aktivan u obezbjeđivanju novčanih sredstava za naoružavanje, opremanje i obuku srbijanskih paravojnih formacija. Glavni logističar i finansijer paravojne formacije "crvene beretke", koje su vršile zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Četnički vojvoda, Vojislav Šešelj¹⁹⁸ je poslije Slobodana Miloševića, kao idejnog i glavnog organizatora formiranja svih paravojnih jedinica u Srbiji i Crnoj Gori, odigrao najveću medijsku ulogu u nastanku i funkcionisanju ovih paravojnih formacija.

O njihovoj međusobnoj saradnji Šešelj tvrdi: *"Milošević je bio vođa nacionalista i patriota 1991. i 1992. U to smo vreme blisko saradivali. Kada je 30.000 srpskih dobrovoljaca bilo poslato na ratište, on ih je snabdeo oružjem, municijom i hranom. On je osigurao i njihov prevoz do ratišta"...*¹⁹⁹

Veliki "doprinos" u nastanku paravojnih formacija, su dali i lideri srbijanskih desničarskih "opozicionih" stranaka: Vuk Drašković, predsjednik Srpskog pokreta obnove, formirajući od svojih pristalica paravojnu formaciju "Srpsku gardu", zatim Mirko Jović, predsjednik Srpske narodne obnove, formirajući paravojnu formaciju "Beli orlovi";...itd.

---

198 **Vojislav Šešelj**, rođen 11. 10. 1954. godine, u Sarajevu. Kao docent na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, u svojoj studiji "Šta da se radi?", predlaže ukidanje muslimanske, crnogorske i makedonske nacije. Zbog navedenih istupa, 1984. godine, u Okružnom sudu u Sarajevu, je osuđen za krivično djelo iz člana 114. KZ SFRJ, na osam godina zatvora. Vrhovni sud BiH mu je kaznu smanjio na četiri godine, a Savezni sud SFRJ, mu je kaznu smanjio na dvije godine. Punu kaznu od dvije godine je izdržao u KP domu Zenica. Nakon izdržane kazne seli se iz Bosne i Hercegovine u Srbiju i postaje još veći nacionalista i ekstremista. 1990. godine, osniva stranku Srpske narodne obnove, koju ubrzo preimenuje u Srpski četnički pokret. Nakon izbora 1990. godine, tadašnja vlast SFRJ zabranjuje rad Srpskog četničkog pokreta. Početkom 1991. godine, postaje predsjednik novoformirane Srpske radikalne stranke Srbije. U junu mjesecu iste godine postaje član Skupštine Republike Srbije. Sa skupštinske govornice, svojim nacionalističkim govorima podstrekivao i pozivao Srbe na mržnju i rat protiv drugih naroda u SFRJ. Na čestim mitinzima držao je huškačke govore i svojom četničkom retorikom indoktrinirao i pozivao Srbe na proširenje trenutnih granica i ujedinjenje svih srpskih teritorija u homogenu državu "Veliku Srbiju". Od 1991. godine, pa na dalje, bio je vrlo aktivan u formiranju, organizovanju, finansiranju, opremanju i upućivanju srbijanskih dobrovoljaca i četnika na ratišta u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Lično učestvovao u izvršenju pojedinih ratnih zločina. Nakon saznanja da je protiv njega podignuta optužnica, sam se dobrovoljno predao Međunarodnom tribunalu u Hagu, dana 24. februara 2003. godine. Trenutno se nalazi u zatvoru Ševeningen, gdje će po optužnici br. IT-03-67-I, odgovarati za zločine protiv čovječnosti počinjene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

199 Ilija Radaković, nav. dj., str. 207.

Pored Saveznih i republičkih organa SUP-a Srbije, najznačajniju ulogu u formiranju, opremanju i obučavanju srbijanskih paravojskih formacija je imala JNA, koja se je od samog nastanka ovih formacija uključila u njihovo opremanje, naoružavanje i obuku. Osim formalnog civilnog rukovođenja, ove jedinice su bile striktno vojnički ustrojene i opremljene kao i druge jedinice JNA. Sve zadatke one su izvršavale po nalogu i pod direktnom komandom jedinica JNA i samo su u iznimnim slučajevima mogle samostalno djelovati. Njihova uloga tokom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu je bila striktno određena planovima JNA, i ona se sastojala u njihovim aktivnostima na zastrašivanju civilnog stanovništva i izvršenju genocida nad bošnjačkim i hrvatskim narodom.

U cilju izvođenja obuke sa paravojsnim formacijama, vrh JNA je precizirao konkretne zadatke i obaveze komandi i jedinica JNA za njihovo uspješno obučavanje. Na poligonima i u kasarnama JNA su urađeni planovi obuke za ove formacije po skraćenom sistemu, a za neposredne izvođače obuke su određivane starješine JNA isključivo srpske nacionalnosti. Obuka sa paravojsnim formacijama je izvođena na većini vojnih poligona i kasarni JNA u Srbiji i Crnoj Gori.²⁰⁰

Sva planirana i izvedena obuka sa ovim jedinicama, je budno praćena od strane pripadnika KOS-a JNA, koji su svakodnevno slali svoje izvještaje Upravi bezbjednosti SSNO-a, koja je bila organizator i rukovodilac svih ovih aktivnosti.

Finansiranje i opremanje srbijanskih paravojskih formacija je ostvarivano preko najviših političkih i republičkih institucija Srbije i Crne Gore.

---

200 Najveći dio obuke sa paravojsnim formacijama je izvođen na slijedećim lokalitetima: 1.- Poligon "Bubanj Potok" kod Beograda, gdje je izvođen finalni dio obuke i gdje su se ove jedinice opremale i upućivale na ratišta u Hrvatsku i BiH; 2.- Poligon "Pasuljanske livade" kod Niša, gdje su se paravojsne jedinice obučavale u rukovanju sa artiljerijskim oruđima; 3.- Poligon na Peštorskoj visoravni, gdje je bila organizovana obuka u taktičkim radnjama na bojištu i preživljavanju; 4.- Poligon u Erdutu, gdje je izvođena specijalna teroristička obuka u klanju i likvidacijama; 5.- Poligon kod Smederevske Palanke, gdje je izvođena obuka u rukovanju naoružanjem i gdje je i sabirni centar za dobrovoljce; 6 - Poligon karaule "Deva" kod Đakovice, gdje je izvođena obuka u taktičkim radnjama i preživljavanju...itd.

*“Prema Šešeljevom priznanju koje je dao nakon raskida sa Miloševićem, srbijanska vojska i policija snadbjevale su Šešeljeve četnike oružjem, obučavali ih i zajedno sa njima poduzimali operacije u Bosni i Hercegovini.”*²⁰¹ Pored navedenih institucija bitnu ulogu u finansiranju paravojskih formacija imale su razne četničke organizacije Srba u SAD, Kanadi i Australiji. Od domaćih izvora najviše sredstava je pristizalo od velikih industrijskih giganta i preduzeća širom Srbije.

Srpska pravoslavna crkva, koja je bila glavni ideolog vođama svih paravojskih formacija u Srbiji, je dala svoj doprinos u motivisanju i vjerskom usmjerenju pripadnika ovih paravojskih formacija za izvršavanje stravičnih zločina nad pripadnicima drugih vjera i konfesija. Brojni su primjeri učešća vjerskih službenika SPC u raznim oblicima saradnje, pripremanja i blagosiljanja paravojskih formacija za izvršenje zločina i genocida.²⁰²

Blagoslov SPC paravojsnim formacijama

201 Norman Cigar, **GENOCID U BOSNI - POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA"**, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, str. 69.

202 “Zločinac Arkan je dao tjelohranitelje mitropolitu SPC Amfilohiju iz Crne Gore, koji ih je koristio za zastrašivanje disidenata; U julu 1993. godine, na dan slave grada Beograda, Arkan je marširao pored patrijarha Pavla u svetoj procesiji koja se kretala gradskim ulicama; U nekim prilikama srpski pravoslavni vjerski službenici sami su preuzimali rukovođenje u operacijama etničkog čišćenja”, (Norman Cigar, nav. dj., str. 86 i 87.). Zločinac Arkan je dugi niz godina javno isticao da je njegov komandant patrijarh Pavle, a pripadnici njegove paravojske formacije su nosili vjersku ikonografiju i uz blagoslov SPC-e, vršili zločine i genocid nad bošnjačkim narodom.

Od mnoštva formiranih paravojnih formacija u Srbiji i Crnoj Gori, najveće aktivnosti u zločinima i genocidu na prostoru Bosne i Hercegovine su izvodile slijedeće paravojne formacije:

• **"Srpska dobrovoljačka garda"**, pod rukovodstvom međunarodnog kriminalca i ratnog zločinca Željka Ražnatovića - "Arkana",²⁰³ poznatija kao "Arkanovi tigrovi". Ova paravojna formacija je osnovana 11. oktobra 1990. godine, u manastiru Pokajnica, kod Velike Plane u Srbiji. Formirali su je Željko Ražnatović i njegovi saradnici - vođe navijača fudbalskog kluba "Crvena Zvezda" iz Beograda, a po nalogu Velikosrpskog pokreta i SDB Srbije.

Pripadnici ove paravojne formacije su tokom agresije vršili stravične zločine nad bošnjačkim narodom širom Bosne i Hercegovine. Najveće zločine su počinili u Bijeljini, Zvorniku, Višegradu, Posavini i Bosanskoj Krajini. Baze i kampovi za obuku ove formacije su bili u Beogradu i Erdutu. O aktivnosti ove zločinačke formacije pred Međunarodnim tribunalom u Hagu, u procesu suđenja Slobodanu Miloševiću, detaljnije je svjedočila pripadnica ove formacije.

---

203 **Željko Ražnatović – "Arkan"(1952-2000)**, Rođen 17. 04. 1952. godine, u Brežicama (Slovenija), ubijen 15.01.2000. godine, u beogradskom hotelu "Interkontinental". Međunarodni kriminalac i dugogodišnji saradnik SDB-a Srbije i SFRJ, po čijim je nalogima obavljao likvidacije jugoslovenske političke emigracije i druge prljave poslove širom Evrope. Sredinom osamdesetih godina, po povratku u Srbiju, postaje vođa navijača beogradskog nogometnog kluba "Crvena zvezda". 11.10.1990. godine, u manastiru Pokajnica kod Velike Plane, formira i postaje komandant paravojne formacije "Srpska dobrovoljačka garda", sa kojom tokom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, čini stravične zločine i genocid nad nesrpskim stanovništvom. Iako je za njim bila raspisana Interpolova potjernica, uz pomoć tadašnjeg srbijanskog političkog vrha, koristeći nacionalističku euforiju u Srbiji, 1993. godine, osniva Stranku srpskog jedinstva, sa izrazito nacionalističkim programom i postaje njen predsjednik. Nakon neuspjelog izleta u političke vode, vješto koristeći svoju medijsku popularnost srpskog heroja, preuzima beogradsko kriminalno podzemlje i postaje jedan od najbogatijih i najuticajnijih biznismena u Srbiji. Glavna tužiteljica Međunarodnog tribunala u Hagu, Luis Arbur (Louise Arbour) 1997. godine, podigla je optužnicu protiv njega za ratne zločine počinjene tokom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Pod do sada nerazjašnjenim motivima i okolnostima 15. januara 2000. godine, sa tri metka u glavu je ubijen u beogradskom hotelu "Interkontinental". Još uvijek nije razotkriveno da li je njegovo ubistvo epilog kriminalnog obračuna za prevlast u beogradskom podzemlju ili je bila planska politička likvidacija potencijalnog krunskog svjedoka protiv Slobodana Miloševića pred Međunarodnim tribunalom u Hagu.

Svjedočeci kao zaštićeni svjedok pod šifrom B -129, ona je navela slijedeće: "... Da su "tigrovi" bili pod komandom Državne bezbjednosti Srbije, odnosno tadašnjeg šefa obavještajne uprave DB-a, Franka Simatovića – Frenkija, te da je Arkan lično rekao da tigrovi "ne idu nikuda bez naređenja DB-a". Ona je takođe izjavila: ... "da su "tigrove" finansirali SDB Srbije, Vojska Jugoslavije i MUP Srbije, ali da su najveći sponzori, ipak, bili kontraverzni italijanski biznismen *Dovani di Stefano* i porodica *Karić*". Prema njenim riječima:... "Srpska dobrovoljačka garda" je finansirana i novcem stečenim švercom cigareta i skupih alkoholnih pića, što je Arkan radio uz pomoć tadašnjeg šefa Savezne uprave carina *Mihalja Kertesa*...", "... da su pripadnici Srpske dobrovoljačke garde imali status pripadnika rezervnog sastava MUP-a Srbije, i da su ranjeni "tigrovi" u zdravstvenim knjižicama imali pečate koji su im udarani posredstvom kancelarije Franka Simatovića....." ²⁰⁴ ...itd

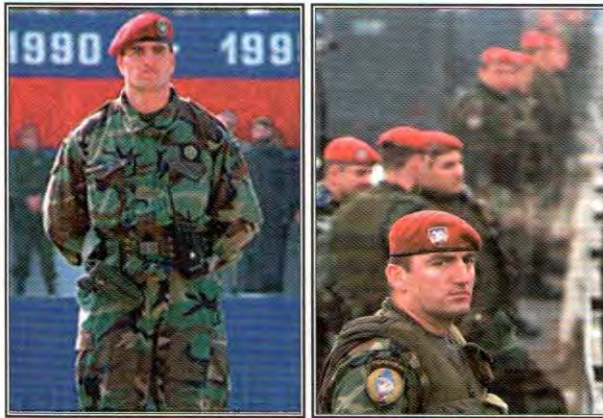
Arkan sa tenkovima JNA i amblem SDG

Nakon završetka agresije na Bosnu i Hercegovinu, najveći dio pripadnika ove paravojne formacije se uključuje u strukturu jedinice za specijalne operacije (JSO) MUP-a Srbije.

204 Izjava zaštićenog svjedoka B-129, pred Međunarodnim tribunalom u Hagu. (Nedeljne informativne novine - "NIN", Beograd april, 2003.)

Bivši kapetan srpske dobrovoljačke garde, Milorad Luković – Legija,²⁰⁵ postaje i komandant ove specijalne jedinice, 1999. godine.

• **”Crvene beretke”**, pod rukovodstvom Franka Simatovića – ”Frenkija”. To je bila oružana paravojna formacija pod direktnom kontrolom i komandom SDB-a Srbije. Jezgro ove formacije činili su bivši pripadnici paravojne formacije ”Sivi vukovi”, koji su se prvobitno obučavali u logoru ”Golubići” kod Knina. Poligoni i kampovi za obuku su bili: u Kuli, na Fruškoj Gori, Erdutu, Golubiću kod Knina, Obrovcu, Plitvicama, Dinari, Petrovoj Gori, Benkovcu, Iloku, Doboju, Ozrenu, Bijeljini, Bosanskom Šamcu, Brčkom, Trebinju, Višegradu...itd.

Milorad Luković -Legija i Crvene beretke

205 **Milorad Luković** – „**Legija**“, koji se ranije prezivao Ulemek, rođen je 1965. godine, u Beogradu. Sredinom osamdesetih godina priključuje se francuskoj Legiji stranaca gdje ostaje sedam godina. Početkom 90-tih, se vraća u Srbiju i pristupa Srpskoj dobrovoljačkoj gardi. Kao pripadnik ove formacije, učestvuje na skoro svim bojištima tokom agresije na BiH. Po završetku ratovanja, pristupa jedinici za specijalne operacije (JSO) MUP-a Srbije. Od 1999. do 2001. godine, obavlja dužnost komandanta ove jedinice. Za vrijeme njegovog komandovanja ovom jedinicom, u Srbiji dolazi do niza nerazjašnjenih ubistava poznatih ličnosti koja se vezuju za njegovo ime. Nakon napuštanja JSO, sa Dušanom Spasojevićem - Šiptarom i Ljubišom Buhom-Čumom, postaje jedan od vođa zemunskog klana. Nakon ubistva srbijanskog premijera Zorana Đinđića, 12. marta 2003. godine, u sklopu policijskog obračuna sa organizovanim kriminalom u Srbiji (operacija ”Sablja”), optužen je kao organizator i nalogodavac ovoga ubistva. Nakon višemjesečnog bjekstva i sakrivanja, 2. maja 2004. godine, predao se srbijanskoj policiji. Presudom Specijalnog suda u Beogradu 18. jula 2005. godine, osuđen na 40. godina zatvora, za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj ubistva Vuka Draškovića u Budvi. Za isti zločin su osuđeni i bivši šef DB Srbije Radomir Marković na 15 godina zatvora i nekoliko pripadnika jedinice za specijalne operacije.

Dana 4. maja 1997. godine, u Kuli je svečano obilježena godišnjica formiranja ove jedinice kojoj su prisustvovali Slobodan Milošević i vrh tadašnjeg SDB-a Srbije (Jovica Stanišić, Frank Simatović...itd). Baze ove formacije su bile u Beogradu i na Fruškoj Gori.

Nakon završetka agresije na Bosnu i Hercegovinu, veliki dio pripadnika ove paravojne formacije se uključuje u strukturu jedinice za specijalne operacije MUP-a Srbije. Pripadnici jedinice za specijalne operacije MUP-a Srbije posljednjih nekoliko godina u srbijanskim medijima su optuživani za niz nerazjašnjenih pokušaja atentata i ubistava u Srbiji.²⁰⁶

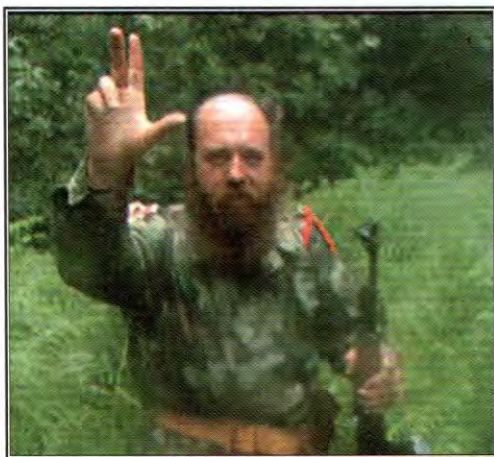
• **"Šešeljevi četnici"**, pod rukovodstvom Vojislava Šešelja, predsjednika Srpske radikalne stranke Srbije. Pripadnici ove formacije vršili su masovne zločine u Zvorniku, Bratuncu, Foči, Sarajevu i drugim mjestima u Bosni i Hercegovini. Baza ove formacije je bila u Beogradu, a kampovi za obuku širom Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. O aktivnostima JNA na naoružavanju, opremanju i obučavanju ove paravojne formacije, kao i saradnji JNA sa MUP-ovima Srbije i Crne Gore, svjedoči bezbroj izjava i intervjuua pripadnika ove formacija koje su davane raznim medijima. U svojim izjavama posebno su se isticali: Vojislav Šešelj, dajući bezbroj intervjuua o učešću i zločinima koje su počinili njegovi četnici u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; Četnički vojvoda i poslanik Srpske radikalne stranke u Narodnoj skupštini Srbije, Zdravko Abramović, u novinama Srpske radikalne stranke "Velika Srbija" iznosi: *"Išao sam sa ljudima u više navrata u kasarnu JNA u Bubanj Potoku kod Beograda i otuda preuzeo devet šlepera oružja i municije, sve smo to prebacili srpskom narodu..."*, *"Četnici, dobrovoljci Srpske radikalne stranke, bili su disciplinovana i kompaktna cjelina. Disciplinovano su izvršavali naloge vojnih komandi JNA..."*²⁰⁷

---

206 Neke od optužbi koje srbijanski mediji pripisuju pripadnicima JSO: četverostruko ubistvo funkcionera SPO na Ibarskoj magistrali 1999. godine; kidnapovanje na Košutnjaku a zatim ubistvo na Fruškoj Gori bivšeg predsjednika Predsjedništva SR Srbije Ivana Stambolića 2000. godine; pokušaj atentata na predsjednika SPO Vuka Draškovića u Budvi 2000. godine; ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića 2003. godine... itd.

207 Izjava četničkog vojvode Zdravka Abramovića, novine Srpske Radikalne stranke **"Velika Srbija"**, Beograd broj 89, april-maj, 1996, str. 48. i 53.

Branislav Vakić, četnički vojvoda i poslanik Sprske radikalne stranke u Saveznom parlamentu SR Jugoslavije, u intervjuu za list "Telegraf" od 28. septembra 1994. godine, iznosi: "Početkom novembra 1991. mi, srpski četnici, smo na poziv JNA, preko Negoslavaca ušli u Vukovar. Tada smo od majora tadašnje JNA Veselina Šljivčanina dobili oružje i saradivali sa njim, odnosno jugoslovenskom vojskom...; poslije oslobađanja Vukovara, krenuli smo u zapadnu Slavoniju. Tamo su moji četnici dobijali oružje sa znanjem lično komandanta u zapadnoj Slavoniji, generala Uzelca...; ... početkom 1992., krenuli smo u srpsku Hercegovinu i naoružanje smo dobili od Teritorijalne odbrane Trebinja...; ...Gorivo i uniforme smo dobili od specijalnih jedinica vojne policije, od general-majora Božovića, koje su kao dio tadašnje JNA, bile smještene u Kumboru kod Herceg Novog...;...Marta 1992., smo poslali veliku grupu dobrovoljaca u beogradsku kasarnu "4. juli", gdje su dobili oružje i uniforme i bili na obuci....itd. ²⁰⁸

Pripadnik i amblem Šešeljevih četnika

208 Izjava četničkog vojvode Branislava Vakića, list "Telegraf", Beograd 28. septembra 1994.

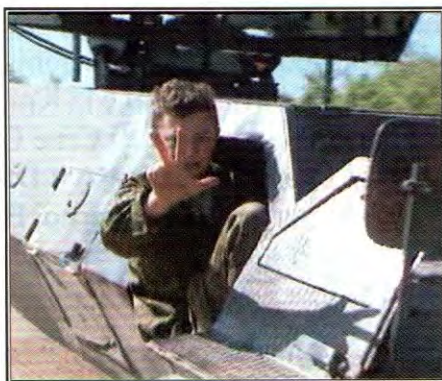
- **"Beli Orlovi"**, pod rukovodstvom Mirka Jovića (predsjednika stranke narodne obnove)²⁰⁹ i Dragoslava Bokana. U osnovi ove paravojne formacije je četnička ideologija i ikonografija. Pripadnici ove formacije vršili su masovne zločine u Višegradu, Bratuncu, Zvorniku, Foči, Sarajevu i drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Baze ove formacije su bile u Beogradu, Nišu, Valjevu i Užicu, a kampovi za obuku širom Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.

Pripadnici i amblem Belih orlova

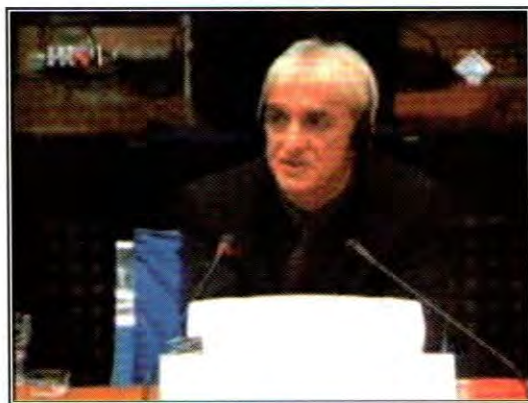
- **"Srpska garda"**, pod rukovodstvom Vuka Draškovića, predsjednika stranke Srpski pokret obnove (SPO) Srbije. Prvi komandant ove paravojne formacije je bio kriminalac i saradnik SDB-a Srbije, Đorđe Božović – Giška. Najveći finansijer ove paravojne formacije je bio kriminalac Branislav Matić – Beli, (ubijen 3. avgusta 1991. godine u Beogradu), vlasnik 50-tak auto otpada u Srbiji preko kojih se vršila krađa automobila i prikupljanje novca za ovu formaciju. Pripadnici ove formacije su najviše ratnih zločina počinili u istočnoj Hercegovini, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.

²⁰⁹ **Mirko Jović**, predsjednik stranke Srpske narodne obnove, početkom septembra 1991. godine, u Međunarodnom press-centru u Beogradu je izjavio: "Ukoliko neka država prizna suverenitet Bosne i Hercegovine i Hrvatske u njihovim administrativnim granicama i time omogući okupaciju sada oslobođenih srpskih teritorija, Srpska narodna obnova moraće da pribegne nasilju." (list "Oslobođenje", Sarajevo 21. januar 1992, str. 6.)

Pripadnik i amblem Srpske garde

• **"Knindže"**, pod rukovodstvom Milana Martića i komandom Dragana Vasiljkovića, ²¹⁰ poznatog kao "kapetan Dragan". Strukturu jedinice su činili srpski dobrovoljci iz Kninske krajine, zapadne Bosne i Hercegovine i Srbije.

Dragan Vasiljković – kapetan Dragan

210 **Dragan Vasiljković**, rođen 12. 12. 1954. godine, u Beogradu. Od 1967. do 1990. godine, živi u Australiji. 1990. godine, vraća se u Srbiju. Početkom aprila 1991. godine, formira i rukovodi kampom za obuku srpskih dobrovoljaca u Golubiću kod Knina. Uz podršku JNA i SDB Srbije planirao i rukovodio operacijama srpskih snaga u Krajini protiv hrvatskog stanovništva. Po nalogu SDB-a Srbije, od januara 1992. do kraja 1995. godine, rukovodi logorom „Alfa“ u Bruškoj (sjeveroistočno od Knina), gdje vrši obuku srpskih dobrovoljaca i zajedno sa njima izvršava ratne zločine u Bosni i Hercegovini. Od 1993. godine, u kampu na Fruškoj Gori, rukovodi obukom specijalnih snaga SDB-a Srbije. Preko Fondacije kapetan Dragan, koju je osnovao u Beogradu, vršio je nabavku naoružanja i municije iz inostranstva i finansiranje srpskih paravojskih formacija.

Centar za obuku je bio u Golubićima kod Knina (bivše skladište i magacini JNA). Logističku i finansijsku podršku za funkcionisanje ove formacije su obezbjeđivali Milan Martić i Milan Babić iz Kninske krajine, te razna srpska udruženja i organizacije iz Srbije i Crne Gore, među kojima je najznačajnija „Dafiment banka“, u vlasništvu Dafine Milanović. Ova formacija je vršila zločine u zapadnoj i sjevernoj Bosni i Kninskoj krajini. Baze formacije su bile u kampovima za obuku u Golubiću i Bruškoj (logor „Alfa“) kod Knina.

- **"Žute ose"**, pod rukovodstvom Vojina Vučkovića - "Žučé". Vršila je masovne zločine u Višegradu i Zvorniku. Baza ove formacije je bila u Beogradu.

- **"SK - Pokret za Jugoslaviju"**, djelatnost pripadnika ove oružane formacije je došlo do izražaja na području Bosanske krajine, Semberije i Posavine, te u Dobojskoj regiji.²¹¹ ...itd.

Aktivnosti paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore, odpočinju krajem 1990. i tokom 1991. godine, aktivnim djelovanjem na ratištima širom Republike Hrvatske, gdje u interesu velikosrpske politike, obavljaju najprljavije poslove i terorističke akcije. Po direktivi Velikosrpskog pokreta i blagoslova Srpske pravoslavne crkve, krajem 1991. i početkom 1992. godine, srbijanske paravojne formacije, težište svojih aktivnosti prenose na teritoriju Bosne i Hercegovine, gdje po već utvrđenom i u praksi provjerenom scenariju, pod nadzorom komandi i jedinica JNA vrše masovne zločine, ubistva i silovanja žena u funkciji etničkog čišćenja i genocida nad nesrpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini. Likvidacije nesrpskog civilnog stanovništva vrše najsvirepijim zločinima i ubistvima. O zločinima srbijanskih paravojnih formacija svjedoči bezbroj izjava svjedoka koji su sticajem okolnosti uspjeli da prežive strahovita mučenja i torture pripadnika ovih formacija. Zbog gubitaka tokom svojih zločinačkih aktivnosti, srbijanske paravojne formacije su se popunjavale i srpskim dobrovoljcima iz Bosne i Hercegovine. Komande i jedinice JNA tokom cjelog perioda agresije na BiH su pružale svu potrebnu materijalnu i druge vrste podrške, za izvođenje zločinačkih aktivnosti ovih formacija.

---

211 Bećir Macić, **ZLOČINI PROTIV MIRA**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, Sarajevo 2001, str. 240.

TREĆI DIO

AKTIVNOSTI JNA U TOKU POČETNOG PERIODA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

1. CILJEVI I PLANIRANA BORBENA DEJSTVA JNA U POČETNOM PERIODU AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

Početak aprila 1992. godine, otvorenu oružanu agresiju na suverenu i međunarodno priznatu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu, uz pomoć petokolonaške stranke SDS-a BiH i kolaboracionističkih snaga u BiH, su izvršile Srbija i Crna Gora. Kao instrumenti agresije su korišteni: Komande i jedinice JNA, Specijalne jedinice Saveznog SUP-a, specijalne jedinice republičkih SUP-ova Srbije i Crne Gore i razne paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore. Sve navedene agresorske snage su bile pod jedinstvenom komandom GŠ OS SFRJ. U pripremi, planiranju i izvođenju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, pored naprijed navedenih neposrednih izvršilaca agresije, bile su uključene sve savezne i republičke političke i državne strukture Srbije i Crne Gore, kao i moćni diplomatsko-konzularni establišment, naslijeđen od bivše SFRJ.

Ciljevi srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu su bili: vojno osvajanje i zauzimanje teritorije Bosne i Hercegovine i zadržavanje njene teritorije u sastavu nove Jugoslavije; uništenje Republike Bosne i Hercegovine kao suverene i nezavisne države i biološko istrjebljenje, uništenje i zatiranje vjekovnog postojanja Bošnjaka na ovim prostorima. Vojni plan zauzimanja teritorije Bosne i Hercegovine od strane JNA i raznih paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore je obuhvatao glavne i pomoćne pravce borbenog djelovanja.

Analizirajući tok borbenih dejstava i aktivnosti JNA u početnoj fazi agresije na Bosnu i Hercegovinu, lako se može uočiti politička pozadina svih planiranih ciljeva i aktivnosti. Na prvom mjestu je bio planirani cilj Velikosrpskog pokreta, da sa JNA i srbijanskim paravojnim formacijama, oružanim putem osvoji, posjedne i etnički očisti teritoriju Bosne i Hercegovine duž toka rijeke Drine uz granicu između Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore. Drugi planirani cilj je bio: uspostava "srpskog" koridora i povezivanje Srbije preko Bosanske posavine i Bosanske krajine sa Kninskom krajinom.

Treći planirani cilj je bio: uspostava koridora i povezivanje zapadne Bosne sa istočnom Hercegovinom preko Kupresa - Prozora - Konjica i Kalinovika. (Šematski prikaz planiranih operacija srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu je prikazan na šemi broj 10.)

U cilju realizacije zacrtanih ciljeva agresije, snage JNA stacionirane na teritoriji Bosne i Hercegovine, su trebale izvršiti povezivanje svih teritorija zamišljene Srpske Republike u BiH u jednu cjelinu. Da bi se to ostvarilo bilo je potrebno: Izvršiti opsadu i blokadu većih naseljenih mjesta i gradova, u kojima je nesrpsko stanovništvo bilo u većini, prvenstveno Sarajeva, kao političkog, kulturnog i državnog centra Bosne i Hercegovine; zauzeti i okupirati tri regije (Podrinje, Posavina i Sanska dolina) Bosne i Hercegovine i fizički likvidirati ili protjerati nesrpsko stanovništvo sa ove tri regije.

Da bi se zacrtani ciljevi agresije mogli uspješno realizovati, bilo je neophodno u početnim borbenim dejstvima etnički očistiti teritorije Bosne i Hercegovine u Podrinju i sjeveroistočnoj Bosni i stvoriti operativnu osnovicu za izvođenje narednih planiranih operacija na zauzimanju Bosne i Hercegovine. ***“Prostor Podrinja, istočne Hercegovine, kao i Krajine je od 1981. do 1991. godine, raznim zajedničkim vježbama JNA, SSUP-a i SDB-a, bio više nego dovoljno izučen za buduće agresorske aktivnosti”.*** ²¹²

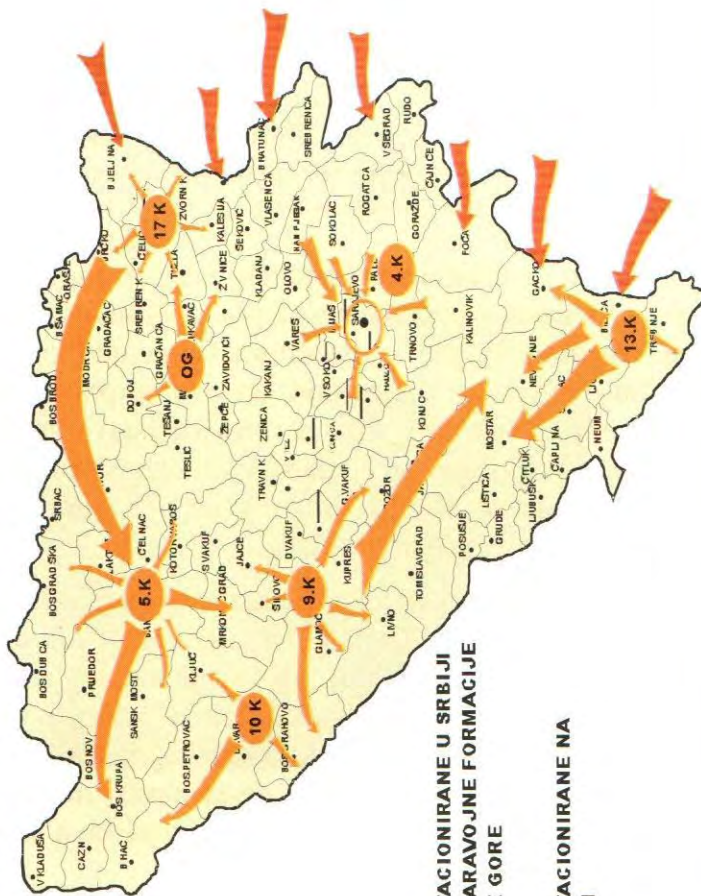
U prvih nekoliko mjeseci agresije na Bosnu i Hercegovinu (april - jun 1992. godine) srpsko-crnogorski agresor, u silovitom naletu uz korišćenje moćne vojne sile i tehnike je uspio ovladati skoro cjelokupnom teritorijom sjeveroistočne i istočne Bosne (osim Žepe i Goražda, a okupacija Srebrenice je trajala 21 dan). U silovitim napadima zauzeti su i devastirani gradovi: Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Vlasenica, Foča, Višegrad, Rudo, Rogatica i Čajniče.

U svim okupiranim gradovima agresor je odmah uspostavio okupacionu vlast, a da bi ostvario zacrtani cilj agresije, bilo je neophodno protjerati, zatvoriti u logore i na svirep način ubijati civilno bošnjačko stanovništvo ovih gradova i naseljenih mjesta.

---

212 Munir Alibabić - Munja, nav. dj., str. 32.

ŠEMATSKI PRIKAZ PLANIRANIH OPERACIJA JNA U POČETNOM PERIODU AGRESIJE NA BiH

LEGENDA :

- JEDINICE JNA STACIONIRANE U SRBIJI I CRNOJ GORI I PARAVOJNE FORMACIJE IZ SRBIJE I CRNE GORE
- JEDINICE JNA STACIONIRANE NA TERITORIJI R BiH

Paralelno sa operacijama zauzimanja gradova i naseljenih mjesta u Podrinju, nakon uspostavljene operativne osnovice u sjeveroistočnoj Bosni, zauzimanjem gradova Bijeljine i Zvornika, upotrebom taktičkih jedinica i združenih grupacija, JNA otpočinje borbene aktivnosti na uspostavi šireg kopnenog koridora ka Banja Luci i Kninskoj krajini. U silovitim napadima JNA i paravojne formacije zauzimaju Brčko, Bosanski Šamac, Modriču, Doboj i Derventu, Prijedor, Ključ i Sanski Most. Završetkom ovih dejstava JNA u vrlo kratkom vremenu uspijeva stvoriti široki koridor i spojiti teritoriju Srbije sa zapadnom Bosnom i Kninskom krajinom.

Uporedo sa dejstvima u istočnoj i sjevernoj Bosni, JNA izvodi ofanzivna dejstva i operativne akcije u cilju uspostave koridora i spajanja zapadne Bosne sa istočnom Hercegovinom. Za razliku od predhodna dva pravca djelovanja, na ovome pravcu JNA nije imala većeg uspjeha i rezultata. U toku borbenih dejstava JNA je samo uspjela zauzeti Kuprešku visoravan i jedan dio Donjeg Vakufa. Ostali planirani ciljevi nisu realizovani zbog hrabrog otpora branilaca bošnjačkog i hrvatskog naroda na tim prostorima.

1. aprila 1992. godine, kada "Arkanovi tigrovi" uz podršku JNA ulaze u Bijeljину, širom Bosne i Hercegovine dolazi do intenziviranja pokreta jedinica JNA i njihovog posijedanja planiranih borbenih položaja u Bosni i Hercegovini. Zabrinuti zbog ovih dešavanja, na sjednici Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, održanoj 4. aprila 1992. godine, donijeta je Odluka da se izvrši mobilizacija jedinica TO Bosne i Hercegovine i cjelokupnog sastava milicije Bosne i Hercegovine.²¹³

---

213 "Predsjedništvo SR BiH, na sjednici održanoj 4. aprila 1992. godine, imajući u vidu složenost političko-bezbjednosne situacije u Republici, zaključuje: 1.- Da se u skladu sa zaključkom Predsjedništva SR BiH od 3. aprila 1992. godine i vlastitom procjenom, izvrši mobilizacija jedinica Teritorijalne odbrane svih opština i grada Sarajeva u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini, uključujući i jedinice veze; 2.-Da se izvrši mobilizacija cjelokupnog sastava milicije SR BiH u skladu sa ranijom Odlukom Predsjedništva SR BiH i Vlade SRBiH; 3.- Da se zahtjeva od nadležnih organa JNA da jedinicama Teritorijalne odbrane - opštinskim i okružnim štabovima TO BiH, vrata naoružanje, vojnu opremu i ostala materijalno-tehnička sredstva koja su im ustupljena na čuvanje". (Hasan Efendić, nav. dj., str. 116 i 117).

Kada je 6. aprila 1992. godine, Evropska zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu i nezavisnu državu, otpočinje intenziviranje raznovrsnih borbenih aktivnosti jedinica JNA širom Bosne i Hercegovine.

Iznenaden borbenim aktivnostima komandi i jedinica JNA, predsjednik Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović, u izjavi za RTV Bosne i Hercegovine je izjavio: **“Ovo je klasična agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Jugoslovenska narodna armija toleriše sve ovo što se dešava u Bosni i Hercegovini i direktno pomaže izvršenje agresije”**.²¹⁴

Pokreti JNA početkom aprila '92

---

214 Dnevni list “Oslobođenje”, Sarajevo 15. april 1992,

2. AKTIVNOSTI I BORBENA DEJSTVA JNA NA PROSTORIMA SJEVEROISTOČNE I ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE

BIJELJINA: 31. marta i 1. aprila 1992. godine, paravojne formacije iz Srbije, "Srpska dobrovoljačka garda", takozvani "Arkanovi tigrovi", pod komandom ratnog zločinca, Željka Ražnatovića - Arkana, uz podršku JNA ulaze na teritoriju Bosne i Hercegovine i u gradu Bijeljini otpočinju sa svirepim zločinima, klanjem i ubijanjem bošnjačkog stanovništva. Za dva dana, u gradsku bolnicu u Bijeljini je dopremljeno 48 tijela civila, koji su ubijeni u zločinačkom divljanju ove paravojne formacije.

Čestitanje Biljane Plavšić zločincu Arkanu

Indikativna je bila uloga JNA u slučaju ulaska paravojnih formacija "Arkanovih tigrova" u Bijeljinu i njeno nijemo posmatranje događaja. Pripadnici JNA locirani u garnizonu Bijeljina²¹⁵ su indiferentno posmatrali akcije paravojnih formacija bez ikakvog mješanja.

215 U garnizonu Bijeljina (kasarna „Fadil Jahić – Španac“) su bile smještene slijedeće jedinice JNA: 317. pv (puk veze) SSNO-a; 17. map (mješoviti artiljerijski puk), formiran od 12. map (Vinkovci) i 14. map (Ribnica); komanda 38. partd (partizanska divizija); komanda 17. partbr (partizanska brigada)/ 38. partd; 17. pontb (pontonirski bataljon); Dom JNA i OpŠTO (opštinski štab teritorijalne odbrane) Bijeljina.

Ta politika nemiješanja je bila direktno kršenje odredbi tadašnjeg Ustava SFRJ, po kojem je JNA bila obavezna i dužna da spriječi takve aktivnosti paravojnih formacija i da obezbijedi sigurnost svih građana, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Očito je bilo da JNA nije imala namjeru, niti je željela, da se suprostavlja aktivnostima paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore, koje su po nalogu SDB-a Srbije, već bile otpočele sa planskim protjerivanjem civilnog bošnjačkog stanovništva iz naseljenih mjesta u pograničnim dijelovima Bosne i Hercegovine prema Srbiji i Crnoj Gori. Samim činom pasivizacije i nemiješanja u sprječavanje zločina koje su vršili pripadnici "Arkanovih tigrova", bilo je jasno da JNA nije neutralna, već da je dobila naređenje da ne sprječava zločine, čime je postala aktivni sudionik i pomagač tih planiranih i dirigovanih zločina.

Podrška JNA tokom okupacije Bijeljine

Nakon odlaska "Arkanovih tigrova" iz Bijeljine, ubijanja, klanje i protjerivanje bošnjačkog stanovništva vrši lokalna srpska paravojna jedinica "Panteri", formirana od lokalnog ekstremnog srpskog stanovništva pod rukovodstvom Ljubiše Savića - Mauzera,²¹⁶ kao i druge srbijanske paravojne formacije koje su prolazile kroz Bijeljinu.

---

216 **Ljubiša (Đorđa) Savić**, rođen 11. avgusta 1958. godine u Bijeljini. Po zanimanju socijalni radnik. Tokom agresije na RBiH bio komandant lokalne srpske paravojne formacije "Panteri". Lično rukovodio i učestvovao u progonima, hapšenjima, mučenju i ubistvima bošnjačkog stanovništva u Bijeljini, Brčkom i drugim mjestima Bosanske posavine. Zbog navedenih "ratnih zasluga", kasnije postaje načelnik Uprave policije MUP-a Republike Srpske i lider novoformirane Demokratske stranke Republike Srpske. Ubijen 7. juna 2000. godine, u Bijeljini, pod nerazjašnjenim okolnostima.

U Bijeljini kao i u neposrednoj blizini je formirano više logora u kojima je bošnjačko stanovništvo mučeno, zlostavljano i ubijano. Najzloglasniji koncentracioni logor na području Bijeljine je formiran na bivšem poljoprivrednom imanju Batković.²¹⁷ Veliki dio bošnjačkog stanovništva sa teritorije Bijeljine, je planski i organizovano protjerano i deportovano sa svojih imanja u cilju zatiranja njihovog vjekovnog postojanja na ovom prostoru.

*”Dogadaji koji su uslijedili pokazali su da je Bijeljina izabrana za prvo mjesto napada u BiH zbog svoje strateške važnosti. Ona se nalazi na ključnom mjestu blizu granice Srbije, od koje se šire dva kraka teritorije koje će zauzeti srbijanske snage: dugački pojas zemlje u sjevernoj Bosni kojim se Srbija povezala s vojnom bazom u Banja Luci, s Bosanskom krajinom i okupiranim područjima Hrvatske, i pojas uz Drinu, na istočnoj strani Bosne, što se proteže uz bosansko-srbijansku granicu sve do srpskih područja u istočnoj Hercegovini.”*²¹⁸

ZVORNIK: Nakon počinjenih zločina u Bijeljini, srbijanska paravojna formacija ”Arkanovi tigrovi”, vrši prebacivanje svojih snaga u širi rejon Zvornika, gdje pod kontrolom Radovana Stojičića - Badže (šef srbijanske policije) i Franka Simatovića - Frenkija (komandanta specijalnih snaga SUP-a Srbije), i uz podršku jedinica JNA, vrše posljednje pripreme za napad na ovaj grad. Dana 5. aprila 1992. godine, grupa građana Zvornika (predsjednik SO Zvornik, Abdulah Pašić, predsjednik IO SO, Jovo Jovanović i gospodin Izet Mehinagić) odlaze u Tuzlu i obavljaju razgovor sa komandantom 17. korpusa JNA, general-majorom Savom Jankovićem, u cilju smirivanja stanja u gradu Zvorniku.

217 Logor ”Batković”, formiran je početkom aprila 1992. godine, na poljoprivrednom imanju i sastojao se od nekoliko hangara u kojima se je ranije skladištilo žito i poljoprivredne mašine. Zarobljeni Bošnjaci su na razne načine mučeni i zlostavljani. Korišteni su za najteže fizičke poslove u polju, kopanje rovova na prvim linijama i kao besplatna radna snaga za razne građevinske i druge radove u Bijeljini i široj okolini. U njemu su bili zatočeni pretežno Bošnjaci iz gradova Podrinja, ali je bilo zatvorenika i iz drugih djelova BiH. U ovom logoru je u prosjeku svakodnevno bilo zatočeno oko 2.000 ljudi.

218 Noel Malkolm, nav. dj., str. 313

“Tom prilikom general Janković im je obećao da će se JNA zalagati za mirno rješavanje nastale situacije i da će ukoliko ustreba zaštititi stanovnike Zvornika”.²¹⁹ Istog dana dolazi do incidenta u selu Sapna, koji izazivaju pripadnici JNA, otvarajući vatru iz kolone vozila koja je prolazila selom. Stanovništvo Sapne zaustavlja kolonu i zarobljava vojnike JNA. Incident u Sapni iskorišten je kao formalni povod da se 5./6. aprila 1992. godine, izvrši odvajanje srpske policije od bošnjačkog dijela policije i oni proglašavaju svoju, srpsku policijsku stanicu, koja se smješta u fabriku “Alhos” u Karakaju. Isto veče srbijanske paravojne formacije smještene u Malom Zvorniku u Srbiji, blokiraju mostove preko Drine u Karakaju i Šepku i postavljaju barikadu kod Meteriza.

„Napad na grad je počeo 8. aprila, kako sa srbijanske strane tako i sa bosanskog teritorija. Napad su izvršile oklopne, artiljerijske i pješadijske jedinice JNA, koje su bile opremljene lahkim minobacačima. Uspostavljena je kooperacija jedinica JNA i paravojnih grupa. Na isturenom položaju nalazili su se „arkanovci“... Ovaj napad je izveden prije svega teškim oružjem jedinica JNA. Po navodima svjedoka u napadu na Zvornik su učestvovalе jedinice JNA iz Tuzle i Bijeljine (BiH) i Novog Sada, Sremske Mitrovice i Valjeva (Srbija). Ove jedinice su prije napada jednim dijelom bile stacionirane na srbijanskoj a jednim dijelom na bosanskoj strani...itd.²²⁰

Iz pravca Karakaja, preko Debelog brda, 9. aprila 1992. godine, u Zvornik ulaze jedinice JNA, paravojne formacije “Arkanovi tigrovi” i pripadnici Teritorijalne odbrane Srbije (TO Malog Zvornika i TO Loznice), uz vatrenu podršku koju su pružile jedinice JNA, prvenstveno dio 4. okbr (oklopne brigade) JNA, ranije predislocirane iz Jastrebarskog u Hrvatskoj u Dubrave kod Tuzle. Djelovi ove jedinice se tokom marta 1992. godine, stacioniraju u širi rejon Zvornika, pod izgovorom izvođenja vojnih vježbi, i tu ostaju do početka napada na Zvornik.

219 Izjava gospodina Izeta Mehinagića, list “Svijet”, Sarajevo, 1. maj 1997.

220 Štefan Miler, **IZVRŠENJE AGRESIJE I MASOVNOG PROGONA U ZVORNIKU**, u: **GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.- 1995.**, Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991.-1995., održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 1997, str. 133 - 135.

U nemogućnosti da spriječe prodor agresorskih snaga u Zvornik, branioци se povlače na Kulu grad, gdje organizuju odsudnu odbranu. Hrabri otpor branilaca Zvornika je trajao 22 dana, kada se zbog nedostatka municije povlače ka slobodnim teritorijama općine Tuzla. Stanovništvo Zvornika koje nije uspjelo pobjeći, nakon pada grada, krvnički je ubijano i klano. *“Lista zločina počinjenih na području opštine Zvornik stravično je duga,...Zlikovci su, jednostavno ubijali sve one do kojih su došli, bitno im je bilo samo da su žrtve Bošnjaci - muslimani”*.²²¹

Nakon zauzimanja Zvornika, srbijanske paravoјne formacije zavode teror u gradu i uz pomoć lokalnog srpskog stanovništva i JNA formiraju logore u: Domu kulture u Čelopeku; tvornici “Alhos”, fabrici “Novi izvor” i Tehničkoј školi u Karakaju; “Berinoј klaonici” i Domu kulture i školi u selu Drinjača, gdje zvјerski muče i ubijaju bošnjačko stanovništvo.

O srpskim ratnim zločinima počinjenim nad Bošnjacima u Zvorniku i široј okolini, na suđenju bivšem predsjedniku SR Jugoslavije, Slobodanu Miloševiću, pred Međunarodnim tribunalom u Hagu, do sada je svjedočilo više zaštićenih svjedoka optužbe.²²² U svojim svjedočenjima oni su detaljno opisivali okolnosti srbijanskog napada na Zvornik, organizatore i vođe napada, kao i pojedinosti kasnijih zločinačkih aktivnosti i masovnih ubistava bošnjačkog stanovništva u Zvorniku.

Posebno su značajne izјave zaštićenih svjedoka, takozvanih “insajdera”, koji su u svojim izјavama detaljno opisivali međusobnu saradnju političkog vrha Srbije, rukovodstva petokolonaške stranke SDS BiH, rukovodstva SDB Srbije, komandi i jedinica JNA i paravoјnih formacija iz Srbije i Crne Gore na zauzimanju Zvornika.

---

221 .: **ZLOČINCI I ŽRTVE**, Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u R BiH, Opštinska komisija Živinice, Živinice 1995, str. 29.

222 O zločinima u Zvorniku, na suđenju Slobodanu Miloševiću, pred Međunarodnim tribunalom u Hagu do sada su svjedočili zaštićeni svjedoci optužbe: B - 024, B - 161, B - 1237, B - 1455 i B - 1775.

Napad na Zvornik

BRATUNAC: Nakon pada Bijeljine i Zvornika na meti srbijanskih paravojskih formacija iz Srbije i Crne Gore, potpomognutih tehnikom i dijelom ljudstva JNA i ekstremnim dijelom srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine, našao se i Bratunac. Prije samog čina oružane agresije na grad, aktivisti SDS-a Bratunac su u više navrata izazivali incidentne situacije u cilju zastrašivanja bošnjačkog stanovništva i pripreme za predstojeće vojne aktivnosti. Prvi incident u općini se dogodio 30. avgusta 1991. godine, kada su lokalni aktivisti SDS-a uz pomoć pripadnika JNA pokušali da oduzmu vojnu kartoteku iz Sekretarijata za narodnu odbranu općine Bratunac. Navedeni incident je završen bez posljedica.

Krajem marta i početkom aprila 1992. aktivisti SDS-a u saradnji sa oficirima JNA, otpočinju sa otvorenim naoružavanjem i obukom srpskog stanovništva u selu Vraneševići. Na zahtjev aktivista SDS-a 10. aprila 1992. godine, dolazi do formiranja "srpske milicije", čime otpočinje dvovlašće u općini, koje je trajalo do 17. aprila 1992. godine. Iako je bošnjački narod bio u većini u općini Bratunac (64,2%) pristao je na ovu podjelu, samo da bi sačuvao mir u gradu. *"U periodu ovog dvovlašća SDS-ovci su uspjeli da preko "srpske milicije", javno opreme i naoružaju veliki broj svoje vojske"*.²²³

²²³ Nijaz Mašić, **ISTINA O BRATUNCU:** Agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992. - 1995., Općina Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla 1996, str. 33.

Uz podršku jedinice 12. (Novosadskog) korpusa JNA, 17. aprila 1992. godine, u Bratunac ulaze pripadnici paravojnih formacija iz Srbije: "Vukovarski odred", "Arkanovi tigrovi" i "Beli orlovi". Zaposjedaju sve važne objekte i komunikacije u gradu i na zgradu općine ističu srpsku zastavu.

"Istog dana (17. 04. 1992. godine), kada je SDS proglasio svoju vlast u Bratunac je ušla jedna vojna formacija iz sastava Novosadskog korpusa JNA. Ona je za svoje sjedište prvobitno uzela krug hotela "Fontana". Komandu nad svim vojnim formacijama u Podrinju preuzeo je po naredbi Generalštaba JNA u Beogradu, pukovnik Svetozar Milošević. Ovaj pukovnik izdao je svoj proglas, koji je štampan ćirilničnim pismom u Loznici, kojim poziva sve građane na lojalnost legalnoj vlasti i na međusobno poštovanje naroda iz svih konfesionalnih zajednica...itd ²²⁴ Dio jedinica Novosadskog korpusa, kojim je komandovao kapetan Nikola Reljić, tokom aprila mjeseca, sa pripadnicima paravojnih formacija iz Srbije i lokalnim četnicima, vrše plansko oduzimanje naoružanja od bošnjačkog stanovništva, a zatim napuštaju općinu Bratunac, ostavivši goloruko bošnjačko stanovništvo na nemilost srbijanskim paravojnim formacijama i ekstremnom dijelu lokalnog srpskog stanovništva.

Srpske snage u fiskulturnoj sali OŠ "Vuk Karadžić - Stefanović", formiraju Prijeki sud, mučilište i gubilište za Bošnjake. 10. maja 1992. godine, organizovana je velika hajka na bošnjačko stanovništvo, koje je dovođeno na fudbalski stadion a zatim je izvršeno odvajanje sposobnih muškaraca od žena i djece. Sve sposobne muškarce odvodili su u fiskulturnu salu OŠ "Vuk Karadžić - Stefanović", gdje su ih mučili i ubijali. Od 10. do 13. maja kroz ovo mučilište je prošlo oko 700 Bošnjaka.

"Po izjavama preživjelih očevidaca zlikovci su za ovaj period na najstravičniji način likvidirali oko 300 osoba." ²²⁵ Žene, djecu i starije osobe kamionima i autobusima su odvozili do linije razdvajanja i puštali ih na slobodnu teritoriju. Mlade žene i djevojke odvodili su u hotel "Fontana", gdje su ih zvjerski silovali i ubijali.

---

224 Isto, str. 36.

225 Isto, str. 49.

"Mjesec maj 1992. godine, sa pravom se može za Bošnjake Bratunca nazvati krvavi maj. U ovom mjesecu zarobljeno je i likvidirano oko 500 Bošnjaka i više desetina Bošnjakinja silovano. Od 22.000 Bošnjaka i ostalih nesrpskih naroda na prostorima koje je zauzela tzv. "srpska opština Bratunac", ostalo je svega desetak lica i to prije svega onih koji su bračno bili vezani sa pripadnicima srpsko-crnogorske nacionalnosti... itd." 226

Ulazak jedinica JNA u Bratunac

VIŠEGRAD: Višegrad je prvi put napadnut 6. aprila 1992. godine, (bošnjačko selo Dobrun), od jedinica 37. (Užičkog) korpusa JNA, lokalnih paravojnih jedinica SDS-a i raznih paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore. *"Jači napad na Višegrad započeo je 11. aprila 1992. godine, iz svih vrsta oružja i granate su tada padale po cijelom gradu. Tim žestokim granatiranjem Višegrada i pucnjavom iz lakog oružja, preplašeno bošnjačko stanovništvo masovno je napustilo grad, bježeći za Goražde, a jedan manji broj dolinom Lima za Priboj i druga mjesta."*²²⁷ Uvidjevši šta im se sprema, bošnjačko stanovništvo Višegrada uspjeva pobjeći, ne pruživši nikakav otpor daleko nadmoćnijem srpskom agresoru.

226 Isto, str. 57 i 58.

227 Mustafa Sućeska, **KRVAVA ČUPRIJA NA DRINI**, DES, Sarajevo 2001, str. 310.

Komanda dijela Užičkog korpusa (tada smještena u objektima skladišta pogonskog goriva u Vardištu), pod komandom pukovnika Dragoljuba Ojdanića,²²⁸ šalje autobuse u Goražde da vrate izbjegle Bošnjake garantujući im mir i sigurnost u gradu Višegradu. Nasjedajući na laži i smišljenu propagandu JNA, veliki dio bošnjačkog stanovništva se vraća u grad. Tek kad su se Bošnjaci vratili u grad, jedinice Užičkog korpusa JNA zajedno sa “Belim orlovima”, zatvaraju sve prilaze Višegradu i potpuno blokiraju grad.

Ulazak jedinica JNA u Višegrad i Dragoljub Ojdanić

228 **Dragoljub Ojdanić**, rođen 1. juna 1941. godine u selu Ravni, općina Čajetina, Srbija. Završio srednju Podoficirsku školu, Vojnu akademiju KOV-a, Komandno-štabnu akademiju i Školu narodne odbrane. Kao načelnik štaba 37. korpusa JNA (Užice), u činu pukovnika, komandovao jedinicama JNA prilikom zauzimanja Višegrada. 20. aprila 1992. godine, unaprijeđen u čin general-majora i postaje komandant 37. korpusa JNA. Pod njegovom komandom Užički korpus je aktivno učestvovao u borbenim dejstvima i operacijama zauzimanja istočne Bosne i Hercegovine. Od 1993. do 1996. godine, bio je načelnik štaba i komandant Prve armije (Beograd), Vojske SR Jugoslavije. Od 1996. do 1998. godine, bio zamjenik načelnika Generalštaba Vojske SR Jugoslavije. 26. novembra 1998. godine, po odluci i ukazu Slobodana Miloševića, postaje načelnik Generalštaba Vojske SR Jugoslavije. Ukazom predsjednika SR Jugoslavije od 15. juna 1999. godine, postao je prvi general-armije u Vojsci SR Jugoslavije. Za izuzetne zasluge u suprostavljanju NATO udarima, odlikovan je Ordenom slobode. G-đa Luis Arbur, glavna tužiteljica Međunarodnog tribunala u Hagu, podigla je optužnicu protiv njega br. IT-99-37-I, od 24. maja 1999. godine, za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja rata. Trenutno se nalazi u zatvoru Ševeningen u Hagu, gdje se je dobrovoljno predao i gdje će odgovarati po navedenoj optužnici.

Kao komandant dijela snaga Užičkog korpusa JNA, povodom aktivnog učešća jedinica JNA u zauzimanju Višegrada Dragoljub Ojdanić je izjavio: **“Cilj angažovanja jedinica 37. korpusa JNA u Višegradu i okolini je, da se obezbedi i sačuva mir i spreči krvoproliće između srpskog i muslimanskog naroda.”**²²⁹ Razvoj događaja je pokazao da je cilj angažovanja jedinica 37. korpusa JNA bio potpuno suprotan navedenoj izjavi.

*“Dana 14. aprila 1992. godine, u Višegrad ulaze trupe Užičkog korpusa JNA i druge paravojne formacije iz Srbije, tzv “čistači”. Ušlo je oko 3.000 vojnika pod punom ratnom opremom, sa tenkovima, transporterima, topovima i drugim teškim naoružanjem bivše JNA.”*²³⁰ Dok su jedinice Užičkog korpusa bile u Višegradu, dolazilo je do pojedinačnih slučajeva ubistava Bošnjaka, ali nije bilo masovnih ubistava i genocida. *“Dana 18. maja 1992. godine, trupe Užičkog korpusa su napustile Višegrad, a 30. maja to su uradile i sve paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore. Njihov prljavi posao preuzeli su domaći četnici i srpski ekstremisti “.*²³¹

Formalnim odlaskom jedinica Užičkog korpusa iz Višegrada, koje ostavljaju svoje cjelokupno naoružanje i opremu novoformiranim jedinicama lokalnih Srba, počinje stravičan pokolj bošnjačkog stanovništva u Višegradu i okolnim selima. Prema izjavama preživjelih stanovnika Višegrada, od tada počinju masovna protjerivanja, zlostavljanja, likvidacije i ubistava bošnjačkog stanovništva i bacanja njihovih tijela sa mosta u rijeku Drinu. Paljenje, miniranje i uništavanje imovine bošnjačkog stanovništva od strane srpskih formacija vršeno je neprekidno tokom cijelog perioda okupacije Višegrada i okolnih bošnjačkih sela.

U vršenju genocida nad bošnjačkim stanovništvom u Višegradu i okolnim selima posebno su se isticale ”specijalne” jedinice Višegradske brigade Vojske Srpske Republike u BiH.

---

229 Izjava objavljena u listu **“Borba”**, Beograd od 16. aprila 1992.

230 **∴ RAZARANJE IDENTITETA BOSANSKIH MUSLIMANA**, Zbornik radova, KDM “Preporod”, Centar za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida nad Muslimanima, Zenica 1993, str. 237.

231 Isto, str. 238.

Višegradska brigada je formirana od ekstremnog lokalnog srpskog stanovništva i starješina Užičkog korpusa JNA, koji su ostali na službi u Vojsci Srpske Republike u BiH, izdavali naređenja i učestvovali u pokolju bošnjačkog stanovništva. U sastavu Višegradske brigade VRS, djelovale su tri "specijalne" jedinice koje su se posebno isticale u zločinima i masovnim ubistvima Bošnjaka. To su bile: "Osvetnici" pod komandom Milana Lukića ²³²; "Garavi sokak" pod komandom Bobana Indžića i "Kozaci" ruski plaćenici (oko 60-tak ljudi).

Pored ovih jedinica masovne zločine, ubistva i silovanja bošnjačkih žena vršili su i pripadnici "Belih orlova" iz Priboja u Srbiji, pod komandom zloglasnog vojvode Jeftića, kao i pripadnici drugih paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore.

*"Masovna ubistva su vršena po cijelom gradu, u mahalama, kućama, ali najčešće na ćupriji Mehmed-paše Sokolovića i Novom mostu (nizvodno od stare ćuprije, u Garču). Samo 19. juna 1992. godine, na Novom mostu ubijeno je i bačeno u Drinu 147 Bošnjaka Muslimana. Na staroj višegradskoj Ćupriji se većinom vršilo klanje, kao u ljeto 1943. godine. Ubijanja Bošnjaka na mostovima bila su danonoćna i brojna."*²³³

U cilju izvršenja genocida nad bošnjačkim stanovništvom, srpsko-crnogorski agresor je u Višegradu i okolini formirao više zatvora i logora u kojima je mučio, zlostavljao i ubijao bošnjačko stanovništvo. Najzloglasniji zatvori i logori su bili: magacini bivšeg skladišta JNA u Uzamnici; objekti u Višegradskoj Banji; zatvori u selima Dobrunu i Prelovu; Zadrudni dom u Sasama; Vatrogasni dom u

---

232 Ratni zločinac **Milan Lukić**, rođen 06. 09. 1967. godine, u Foči. Živio u selu Ruište kod Višegrada. Vođa zloglasne paravojne formacije "Osvetnici". Sa svojim rođakom Sredojem Lukićem najodgovorniji za masovna ubistva i progone bošnjačkog stanovništva u općini Višegrad. Paravojna formacija kojom je komandovao počinila je slijedeće zločine: ubistva i bacanje sa mosta u Drinu preko 50 civila Bošnjaka tokom juna 1992. godine; spaljivanje 64 civila u Pionirskoj ulici; ubistva 72 civila na Bikavcu; ubistva 30 civila u Višegradskoj Banji...itd. Međunarodni tribunal u Hagu protiv njega je podigao optužnicu za genocid i zločine protiv čovječnosti. Uhapšen je u Buenos Airesu u Argentini 8. avgusta 2005. godine.

233 Mustafa Sućeska, nav. dj., str. 314.

Višegradu; prostorije Srednjoškolskog centra i Osnovne škole "Vuk Karadžić" u Višegradu; hoteli "Višegrad" i "Bikavac" i Stanica policije u Višegradu. Silovanje, zlostavljanje, ponižavanje i svirepa ubistva bošnjačkih žena i djevojaka je vršeno u hotelima: "Vilina Vlas" u Višegradskoj Banji, "Bikavac" i "Višegrad" u Višegradu.

Tokom prvih mjeseci srpsko-crnogorske agresije sva bošnjačka sela su spaljena, bošnjačke kuće i prateći objekti porušeni, a svih devet džamija spaljeno i uništeno. "U Višegradu i svim selima sa desne strane rijeke Drine, krajem mjeseca jula 1992. godine, više nije bilo Bošnjaka Muslimana, muškarce su pobili, kao i jedan broj žena i djece. Pobili su sve one koji su im vjerovali. Žene, djecu i starije koji nisu davali otpor su protjerali."²³⁴

VLASENICA: "U ranim jutarnjim satima, 12. aprila 1992. godine, okupirana je Vlasenica. Paravojne četničke formacije predvođene srpskom gardom, a potpomognute pripadnicima regularne vojske bivše JNA, Novosadskim korpusom, bez ijednog ispaljenog metka ulaze u grad i zauzimaju sve važnije privredne i društvene objekte".²³⁵ Odmah po ulasku u grad komanda jedinice Novosadskog korpusa je tražila da bošnjačko stanovništvo preda naoružanje, što je isto i učinilo. Nakon predaje oružja rezervisti Novosadskog korpusa JNA i lokalne paravojne formacije SDS-a, otpočinju sa ubistvima i zlostavljanjem bošnjačkog naroda.

Najmasovniji zločin na teritoriji općine Vlasenica je izvršen nad stanovnicima bošnjačkog sela Zaklopača. "16. maja 1992. godine, pripadnici srpskih paravojnih snaga ukupno su smaknuli najmanje 83. Bošnjaka u selu Zaklopača. Prema iskazima očevidaca egzekucije i onih koji su je preživjeli, među ubijenima je bilo najmanje jedanaestero djece (od 6 do 16 godina) i 16 starih osoba (iznad 60 godina)".²³⁶

234 Isto, str. 336.

235 ∴ ZLOČINCI I ŽRTVE, str. 51.

236 ∴ RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha od početka rata u BiH do rujna 1993. godine, Antiratna kampanja-Hrvatska, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Zagreb 1993, str. 47.

Zlostavljanja i ubistva Bošnjaka u početku su vršena u zatvoru zgrade MUP-a Vlasenica, a zatim u zloglasnom logoru "Sušica"²³⁷ U zvjerskim mučenjima i ubistvima posebno se isticao upravnik zatvora, Dragan Nikolić, zvan "Jenki",²³⁸ Stanovništvo Vlasenice koje nije odvedeno u logor "Sušica" pobjeglo je na slobodnu teritoriju sela Cerska u općini Vlasenica i MZ Konjević Polje u općini Bratunac. Do kraja septembra 1992. godine, teritorija općine Vlasenica je bila etnički očišćena od bošnjačkog stanovništva, osim sela Cerske, koje se sve do marta 1993.godine, odupiralo nadmoćnijem agresoru.

Dragan Nikolić - Jenki na suđenju u Hagu

Obzirom da su vrlo brzo i bez otpora uspjeli okupirati i etnički očistili teritoriju općine Vlasenica, Velikosrpski pokret donosi odluku da se na okupiranoj teritoriji srednjeg Podrinja formira vojna formacija ranga korpusa.

237 **Logor "Sušica"**- vlasenički logor smrti, u kojem je na najmonstruozniji način ubijeno preko 3.000 lica, Muslimana - Bošnjaka, među kojima mnogo djece, žena i nemoćnih osoba". (.: **ZLOČINCI I ŽRTVE**, str. 60.)

238 **Dragan (Spasoja) Nikolić -"Jenki"**, rođen 26. aprila 1957. godine, u Vlasenici. Prema izjavama velikog broja svjedoka, kao komandant logora "Sušica" kod Vlasenice, isticao se je u zlodjelima i ubistvima nedužnih civila. Na osnovu optužnice Međunarodnog tribunala u Hagu br. IT-94-2-I od 7. novembra 1994. godine, uhapšen je 21. aprila 2000. godine, od strane vojnika SFOR-a i predat Međunarodnom tribunalu u Hagu. Dana 04. 09. 2003. godine, priznao je krivicu za proganjanje bošnjačkih civila i nesrpskog stanovništva u logoru „Sušica“, kao i odgovornost za ubistvo devet osoba i mučenje pet drugih. Pretresno vijeće Međunarodnog tribunala u Hagu, dana 18. 12. 2003. godine, osudilo ga je na 23 godine zatvora za zločine protiv čovječnosti.

U sastav korpusa ulaze paravojne formacije srpskog stanovništva sa općina Vlasenica, Bratunac, Zvornik, Višegrad i Srebrenica. Zbog geografske blizine rijeke Drine, navedeni korpus VRS dobija naziv "Drinski korpus". Za komandu korpusa je određen grad Vlasenica. Komandant korpusa je bio general-major Milenko Živanović.

FOČA: *"Početak planskog osvajanja Foče, osobito njezinih strateški najvažnijih lokacija, započet je još u januaru 1992. godine, kada je JNA stacionirala tešku artiljeriju na brdu Dub. Čitavom operacijom dovlačenja naoružanja i raspoređivanja armijskih jedinica oko Foče, komandovao je general Stanković iz Druge operativne grupe - Trebinje."*²³⁹

Foča je prvi put napadnuta 6. aprila 1992. godine, žestokim granatiranjem artiljerije JNA iz rejona Orahova i Zabrane. Dana 8. aprila 1992. godine, iz pravca Pljevalja, preko Šuplje stijene, Meštrevca i Čelebića, u Foču ulaze jedinice tadašnjeg Titogradskog korpusa JNA (Štab jedinica JNA je bio u krugu bivšeg ženskog zatvora u Velečevu), pripadnici rezervnog sastava JNA iz Pljevalja i Nikšića, i pripadnici paravojnih formacija iz Srbije: "Beli orlovi" i "Srpska garda".

U napadima na zauzimanju Foče jedinice JNA su koristile veliki broj artiljerijskih oruđa, iz kojih su sa distance otvarali žestoku vatru po djelovima grada gdje je u većini živjelo bošnjačko stanovništvo. Moćnu vojnu tehniku i pješadijsko naoružanje sa kojim je raspolagala, JNA u periodu pripreme za agresiju planski je podjelila lokalnom srpskom stanovništvu u Foči i okolnim selima.

Pred samu agresiju na Foču, JNA savremenom vojnom opremom i tehnikom naoružava rezervni sastav iz Crne Gore i paravojne formacije iz Srbije. Sa ovom vojnom tehnikom, rezervisti iz Pljevalja i Nikšića, u koordinaciji sa paravojnim formacijama i lokalnim ekstremnim srpskim stanovništvom, vrše neprekidna granatiranja grada, uništavajući stambene, vjerske i druge infrastrukturne objekte u Foči i okolnim mjestima.

---

239 ∴ RAZARANJE IDENTITETA BOSANSKIH MUSLIMANA , str. 222.

Masovno granatiranje i uništavanje infrastrukturnih objekata grada, ubistva i likvidacije bošnjačkog stanovništva od strane JNA, rezervnog sastava i paravojskih formacija, trajalo je sve do 18. aprila 1992. godine, kada se braniooci grada i veliki dio bošnjačkog stanovništva Foče, povlače ka teritorijama Ustikoline i Goražda.

“Četničko preuzimanje Foče trajalo je samo devet dana, dok su patnje većinskog bošnjačkog stanovništva, ubijanje, silovanje, premlaćivanje, protjerivanje trajale mjesecima poslije.”²⁴⁰

Paljenje civilnih objekata u Foči

Nakon zauzimanja grada Foče, agresorske snage vrše masovna hapšenja, zatvaranja i likvidacije bošnjačkog stanovništva, a zatim težište svojih borbenih dejstva prenose ka Ustikolini i okolnim selima gdje vrše etničko čišćenje, pljačke, masovna ubistva i protjerivanje bošnjačkog stanovništva sa tih prostora.

Dan nakon zauzimanja Foče, pripadnici paravojske formacije "Beli orlovi" iz Srbije, nasilno ulaze u skladište pogonskog goriva JNA, udaljenom oko 7 km od Foče, u selu Pilipovići u Ustikolini, i tom prilikom ubijaju četiri civila Bošnjaka, izbjeglice iz grada, kojima je upravnik skladišta JNA, major Muharem Kurtović pružio utočište u navedenom skladištu.

²⁴⁰ Faruk Muftić, **FOČA: PONOVLJENI ZLOČINI I HRONOLOGIJA ZLOČINA 1941/45 – 1992/95. GODINA**, DES, Sarajevo 2001, str. 218.

Tokom okupacije Foče srpski zločinci su formirali više zatvora i koncentracionih logora u kojima su vršili masovne zločine, premlaćivanja, silovanja i ubistva. Najveće zločine su počinili na slijedećim lokacijama: kazneno popravni dom (KPD) u Donjem polju, gdje je tokom okupacije bilo zatvoreno oko 10.000, a ubijeno preko 1.000 Bošnjaka; Školski centar i magacini trgovačkog preduzeća "Perućica" u mahali Aladža; kasarna u Velečevu; zatvor u policijskoj stanici u Miljevini...itd.

Masovna silovanja i zlostavljanja žena i djevojaka Bošnjakinja je vršeno: u prostorijama sportske dvorane "Partizan" (bivši fočanski mekteb), gdje je formiran ženski logor i zatvor; prostorijama bivšeg ženskog zatvora u Velečevu; privatnim stanovima po Foči; hotelu "Zelengora", motelu i Karamanovoj kući u Miljevini, radničkom naselju Buk Bijela...itd.

U cilju zatiranja više stoljetnog postojanja Bošnjaka na prostoru općine Foča, srpski zločinci su tokom okupacije teritorije općine, planski zapalili, minirali ili na drugi način uništili svih 20 fočanskih džamija ²⁴¹ (11 džamija u gradu i 9 u okolnim selima), među kojima i jednu od najljepših džamija turske arhitekture na Balkanu, Aladžu (Hasan Nazirovu) džamiju u Foči, kao i najstariju džamiju u Bosni i Hercegovini, Turhan Emin-begovu džamiju u Ustikolini, sagrađenu 1448. godine.

"Porušili su i sve mektebe, tekije, turbeta, skrnavili mnoge mezaristane, uništili svu imovinu Islamske zajednice." ²⁴²

---

241 Na teritoriji općine Foča su spaljene, minirane i uništene slijedeće džamije: Sultan Bajazitova (Careva) džamija u Foči; Atik Ali-pašina (Musluk) džamija u Foči; Dev Sulejman-begova (Deova) džamija u Foči; Deftedar Memi Šeh-begova (Nazerova) džamija u Foči, Hasan Nezirova (Aladža) džamija u Foči; Kadi Osman-efendijina (Šehova) džamija u Foči, Mustafa-pašina (Pilavska) džamija u Foči; Mehmed-paše Kukavice (Medresa) džamija u Foči; Ali Čohodorova džamija-mesdžid u Foči; Mumin-begova (Mahalska) džamija i mesdžid u Foči; Šejh Pirijina (Tabačka) džamija i mesdžid u Foči; Emin Turhan-begova džamija u Ustikolini; Džamija u Slatini; Džamija u Jabuci; Sinan-pašina džamija u Jeleču; Džamija u Izbišnu; Džamija u Šadićima; Kodža Musa-pašina džamija u Vikoču, Džamija Mustaf-bega Šuvalije u Godijenu i Džamija u mjestu Dročine-Kratina. (Faruk Muftić, **RANJENI GRAD FOČA: SVE DŽAMIJE SU PORUŠENE**, Alef, Sarajevo 2003, str. 16 – 126.)

242 Faruk Muftić, nav. dj., str. 243.

Nakon masovnih ubistava, uništavanja svih vjerskih i sakralnih objekata i protjerivanja bošnjačkog stanovništva sa teritorije općine Foča, velikosrpski ideolozi i organizatori zločina (Velibor Ostojić, Vojislav Maksimović i Petko Čančar) ²⁴³, donose odluku da se dotadašnje područje općine Foča nazove Srbinje. Odlukom Ustavnog suda BiH, koju je potvrdio i Visoki predstavnik za BiH, gospodin Paddy Ashdown (Paddy Ashdown), 2004. godine, gradu je vraćen raniji naziv Foča.

Uništavanje džamija u Foči

ROGATICA: Rogatičku općinu su prije same oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu već bile okupirale lokalne paravojne formacije petokolonaške stranke SDS-a Bosne i Hercegovine, koje je komanda 216. bbr (brdske brigade) JNA iz Han Pijeska, dobro naoružale i opremile za predstojeću agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Tokom aprila 1992. godine, na području općine Rogatica dešavaju se pojedinačna ubistva civilnog bošnjačkog stanovništva u kome aktivno učestvuju i pripadnici rezervnog sastava 216. bbr JNA, koji su krajem 1991. godine planski bili mobilisani i pripremani za agresiju na BiH.

---

²⁴³ Roj Gutman (Roy Gutman), **SVJEDOK GENOCIDA**, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1995, str. 200 - 201.

“22. maja 1992. godine, prvi put je granatiran grad Rogatica i okolna bošnjačka sela. Od tada razorna granatiranja civilnih ciljeva postaje svakodnevica.”²⁴⁴ Dolazi do masovnih ubistava i progona civilnog stanovništva u kojima pored srpskih paravojnih formacija, sada otvoreno i aktivno učestvuju i pripadnici aktivnog i rezervnog sastava 216. bbr JNA. U masovnim ubistvima i progonu bošnjačkog stanovništva sa teritorije općine Rogatica, posebno se po svireposti i okrutnosti, isticala lokalna četnička jedinica, predvođena vojvodom, Rajkom Kušićem.²⁴⁵ O zločinima koje su počinili pripadnici ove formacije, svjedočili su mnogi preživjeli stanovnici Rogatice. U mjesecu junu 1992. godine, intenzivira se spaljivanje okolnih sela i kuća Bošnjaka u gradu. Vršiti se organizovano protjerivanje i deportacija Bošnjaka ka Sarajevu i Visokom.

Bošnjačko stanovništvo Rogatice koje nije uspjelo pobjeći ka Goraždu i drugim slobodnim teritorijama, bilo je izloženo prisilnom pokrštavanju u crkvenom domu u Rogatici i isto je ubijano, zatvarano u logor “Sladara”, a žene, Bošnjakinje, masovno su silovane u SŠC “Veljko Vlahović”. “Tokom juna i jula 1992. godine, u Rogatici je pokršteno više od 2.000, uglavnom žena muslimanki”.²⁴⁶ Zarobljeni borbeno sposobni muškarci Bošnjaci korišćeni su kao “živi štit” u borbenim operacijama sa već formiranim jedinicama Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine. “Četnici su koristili “živi štit” od 27 civila, uglednih građana Rogatice u selu Jačin kod Brčigova. Nakon neuspjele akcije, četnici su zarobljene Bošnjake strijeljali i tom prilikom ubili 24 lica, dok su 3 lica preživjela”.²⁴⁷ Krajem ljeta 1992. godine, na području općine Rogatica nije bilo bošnjačkog stanovništva.

---

244 Nusret E. Agić, **ŽIVI ŠTITTOVI** - Hronika desetog genocida nad Bošnjacima i počeci otpora naroda općine Rogatica, HOD, Biblioteka Bosna na Drini, Sarajevo 1995, str. 68.

245 **Rajko (Milorad) Kušić**, rođen 21. juna 1955. godine, u Rogatici. Komandant Prve rogatičke četničke brigade i jedan od organizatora etničkog čišćenja i genocida u opštini Rogatica. I pored svjedočenja velikog broja preživjelih građana Rogatice o njegovim zločinima, još uvijek se nalazi na slobodi.

246 Nusret E. Agić, nav. dj., str. 100.

247 Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u BiH, Sarajevo, **Bilten broj 6.**, str. 35.

Uništavanje civilnih objekata u Rogatici

Područja opština Čajniče i Rudo u kojima je pred agresiju pretežno živjelo srpsko stanovništvo bez većih poteškoća su okupirale i zauzele paravojne jedinice SDS-a uz pomoć jedinica JNA lociranih u Pljevljima u Crnoj Gori. Malobrojno bošnjačko stanovništvo iz tih opština koje je uspjelo pobjeći, svoj spas je našlo na slobodnoj teritoriji općine Goražde.

Od svih naseljenih mjesta i gradova u istočnoj Bosni i Hercegovini, tokom početne faze agresije (u periodu april - jun 1992. godine), jedino su se uspjeli odbraniti stanovnici Srebrenice, sela Cerske u općini Vlasenica, MZ Konjević Polja u općini Bratunac, sela Kamenica u općini Zvornik, Žepe u općini Rogatica i Goražda. Sva ostala naseljena mjesta su vojno zauzeta i okupirana. U okupiranim mjestima i gradovima, jedino je pružen otpor agresoru u Zvorniku (Kula grad), i neznatan vojni otpor u Bratuncu, Višegradu i Foči. U ostalim mjestima otpor agresiji nije bio organizovan niti je isti mogao biti uspješno izveden. U tim mjestima bošnjačko stanovništvo je bilo primorano da napušta svoja ognjišta i bježi spašavajući gole živote. Bošnjačko stanovništvo koje nije uspjelo pobjeći pred silovitim napadima JNA i paravojnim formacijama iz Srbije, zvjerski je ubijano, zatvarano u koncentracione logore i protjerano sa prostora istočne Bosne i Hercegovine.

3. ODBRANJENA PODRUČJA U ISTOČNOJ I SJEVEROISTOČNOJ BOSNI I HERCEGOVINI U POČETNOM PERIODU AGRESIJE NA BIH

CERSKA - KONJEVIĆ POLJE - KAMENICA: Slobodne teritorije sela Cerska u općini Vlasenica, MZ Konjević Polja u općini Bratunac i sela Kamenice u općini Zvornik od maja 1992. do marta 1993. godine, su činili zajedničku enklavu koja je bila u okruženju i pod neprekidnom opsadom srpskih snaga sa komandama u Vlasenici, Milićima, Bratuncu i Zvorniku. Stalni artiljerijski, tenkovski i avio napadi trajali su svo vrijeme opsade. Najžešća ofanziva na ovu slobodnu enklavu je izvedena u periodu od 29. juna do 8. jula 1992. godine, pod nazivom "Vidovdanska ofanziva". Pored jake artiljerijske podrške u ofanzivu je bila uključena i borbena avijacija Vojske SR Jugoslavije (avioni tipa "Galeb" i "MIG-21"), koji su polijetali sa aerodroma "Ponikve" kod Užica u Srbiji. I pored velike nadmoći u borbenoj tehnici, artiljeriji i drugim vojnim sredstvima, agresor nije uspio da zauzme slobodnu teritoriju ove enklave, koja se stalno širila i povećavala. *"Nakon sloma četničke ofanzive, zahvaljujući ratnom plijenu naše jedinice su znatno logistički ojačale u ratnoj tehnici, municiji i drugim sredstvima"*.²⁴⁸ Početkom 1993. godine slobodna teritorija srednjeg Podrinja, koju su činile slobodne teritorije općina Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik i Žepa je obuhvatala oko 900 km².

Iznenaden hrabrošću bošnjačkog stanovništva i dobro organizovanim otporom koji mu je pružen, srpsko-crnogorski agresor 12. januara 1993. godine, otpočinje velika ofanzivna dejstva na zauzimanju ove slobodne teritorije. U ofanzivu, pored elitnih jedinica Vojske Republike Srpske su uključene i specijalne jedinice Vojske SR Jugoslavije, MUP-a Srbije, kao i razne paravojne formacije iz Srbije. Ovom ofanzivom je lično komandovao ratni zločinac Ratko Mladić.

---

248 Nijaz Mašić, nav. dj., str. 78.

Borbena dejstva za ovu slobodnu teritoriju su trajala sve do sredine marta 1993. godine. Hrabri borci Armije Republike Bosne i Hercegovine, pripadnici 16. muslimanske brigade, 114. istočnobosanske brigade, 1. Cerskog odreda i 6. odreda Kamenica, su pružali herojski otpor daleko nadmoćnijem i opremljenijem agresoru.

Nakon žestokih borbi, dana 15. marta 1993. godine, svo civilno stanovništvo je evakuisano iz enklave prema Srebrenici, a potom su i pripadnici ove četiri jedinice napustile teritoriju ove enklave koja se više nije mogla braniti.

Istog dana srpsko-crnogorski agresor je potpuno okupirao i zaposjeo ovu teritoriju, i težište svojih narednih aktivnosti usmjerio ka slobodnoj teritoriji Srebrenice. I pored velikih nastojanja da ovlada slobodnom teritorijom Srebrenice, agresor nakon dosta gubitaka u ljudskoj sili i materijalnim sredstvima 17. aprila 1993. godine, obustavlja ofanzivu na srednje Podrinje. Ofanziva je neprekidno trajala od 12. januara do 17. aprila 1993. godine, *"Nakon okončanja ove neprijateljske ofanzive površina naših slobodnih teritorija sa 900 km² svela se je na dvije slobodne teritorije izolovane jedna od druge i to sa centrima u Srebrenici površine od 140 km² i sa centrom u Žepi od 110 km²".*²⁴⁹

SREBRENICA: Jedinice JNA i paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore, potpomognute domaćim srpskim kolaboracionistima, prve svoje aktivnosti na teritoriji općine Srebrenica otpočinju sredinom aprila 1992. godine, u sklopu opštih ciljeva agresije na zauzimanju i ovladavanju teritorija srednjeg Podrinja.

*"18. aprila 1992. godine, u Srebrenicu je stigao ultimatum o predaji oružja. Slabo naoružani pripadnici Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine i policije u Srebrenici, nisu htjeli predati oružje, nego su se skupa sa narodom povukli u šume."*²⁵⁰

---

249 Isto, str.100.

250 .: **SAMRTO SREBRENIČKO LJETO '95** - Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja, Udruženje građana "Žene Srebrenice", Tuzla 1998, str.10.

Istog dana, jedinice JNA i paravojne formacije iz Srbije bez otpora ulaze na teritoriju općine Srebrenica i po već utvrđenom i razrađenom planu otpočinju sa pljačkanjem i ubistvima bošnjačkog stanovništva koje je ostalo u gradu. Okupacija grada Srebrenice od strane JNA (dijelovi Užičkog korpusa) i paravojskih formacija iz Srbije, trajala je 21 dan. Dana 9. maja 1992. godine, dijelovi Užičkog korpusa JNA i srbijanske paravojne formacije se povlače iz Srebrenice i istu uzimaju već formirane jedinice Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine. Od 9. maja 1992. do januara 1993. godine, jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine izvode ofanzivna borbena dejstva i šire slobodnu teritoriju.

U jesen 1992. godine, jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine iz Srebrenice se povezuju sa jedinicama na slobodnim teritorijama Žepe, Kamenice u općini Zvornik, MZ Konjević Polja u općini Bratunac i Cerske u općini Vlasenica, čime se stvara velika slobodna teritorija. „*Slobodna teritorija srednjeg Podrinja sa centrom u Srebrenici, na dan 20. 01. 1993. godine, iznosila je 900 kvadratnih kilometara*”.²⁵¹ Nakon pada slobodnih teritorija Cerske, Konjević polja i Kamenice, marta 1993. godine, stanovništvo ovih teritorija bježi u Srebrenicu, na čijoj se teritoriji već nalaze izbjeglice iz Zvornika, Bratunca, Vlasenice, Rogatice, Višegrada i drugih okupiranih gradova istočne Bosne. “*Procjenjuje se da je početkom marta u enklavi Srebrenica, uključujući i okolna sela, bilo 60.000 stanovnika, od kojih je polovina bila u samom gradu*”.²⁵²

Vijeće sigurnosti UN-a svojom Rezolucijom 819 od 16. aprila 1993. godine, proglašava Srebrenicu i okolna područja sigurnosnom zonom UN-a. “*Borbena dejstva su zvanično prestala 18. 04. 1993. godine, kada su snage UNPROFOR-a ušle u Srebrenicu, da zaštite grad i izvrše demilitarizaciju ovog regiona*”.²⁵³ Srebrenica kao sigurnosna zona UN-a, egzistira do 11. jula 1995. godine, kada se snage UN-a povlače iz grada u svoju bazu u Potočare, a pripadnici Vojske Republike

---

251 Nusret Mašić, nav. dj., str. 91.

252 Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u BiH. **Bilten broj. 6**, novembar, 1993, str. 10.

253 Nusret Mašić, nav. dj., str. 100.

Srpske uz pomoć Vojske Savezne Republike Jugoslavije, ulaze u grad, zauzimaju ga, a zatim vrše genocid nad civilnim bošnjačkim stanovništvom.

Progon stanovništva Srebrenice

ŽEPA: “U maju 1992. godine, srpsko-crnogorski agresor presjekao je sve putne komunikacije sa Rogaticom i Han-Pijeskom, čime se Žepa našla u totalnoj izolaciji.”²⁵⁴ Slobodna teritorija “enklave” Žepa, koju su sačinjavali selo Žepa i 38 zaseoka sa ukupno oko 29.000 stanovnika i raseljenih lica, od proljeća 1992. godine, pa sve do jula 1995. godine, hrabro se odupirala bezbrojnim napadima daleko nadmoćnijeg srpsko-crnogorskog agresora i paravojnim formacijama iz Srbije i Crne Gore. Iako slabo naoružano, vješto koristeći prirodno geografske karakteristike i pogodnosti terena za odbranu, bošnjačko stanovništvo ove enklave, vrlo uspješno je uspjelo da slomi svaku agresorsku ofanzivu na ovu slobodnu teritoriju.

“Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN 1993. godine, bosanske enklave Srebrenica i Žepa proglašene su zaštićenim zonama. Od tada je u Žepi bio smješten Ukrajinski bataljon UNPROFOR-a.”²⁵⁵

254 **ZLOČIN** - Glasilo Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na području R BiH, broj 3-4, Sarajevo 1995, str. 43.

255 Isto, str. 43.

Nakon pada slobodne teritorije Srebrenice u julu 1995. godine, srpsko-crnogorski agresor svoja borbena dejstva prenosi na slobodne prostore "enklave" Žepa, u cilju konačnog zauzimanja, osvajanja i etničkog čišćenja tih prostora od bošnjačkog stanovništva. Iako je stanovništvo Žepe bilo razoružano od strane pripadnika Ukrajinskog bataljona, tokom dvanaestodnevnih borbi je pružilo izuzetno jak otpor srpsko-crnogorskom agresoru. Zaslugom jedinica UN-a, Žepa je predata agresorskim srpsko-crnogorskim snagama 27. jula 1995. godine. Žepa vojnički nije pala, ali je hrabro bošnjačko stanovništvo pod pritiskom predstavnika međunarodne zajednice, bilo primorano da konvojima, organizovanih od strane UN-a, napusti to slobodno područje i preseli se na druge slobodne teritorije Bosne i Hercegovine.

Nakon posjedanja slobodnih teritorija Žepe, srpsko-crnogorski agresor vrši plansko paljenje, rušenje i uništavanje svih infrastrukturnih i vjerskih objekata i privatnih objekata u vlasništvu Bošnjaka. Nakon uništavanja džamije u centru Žepe dinamitom i rušenjem drugih dokaza o vjekovnom postojanju Bošnjaka na ovim prostorima, agresor organizovano napušta ove prostore ostavljajući iza sebe zgariste i ruševine.

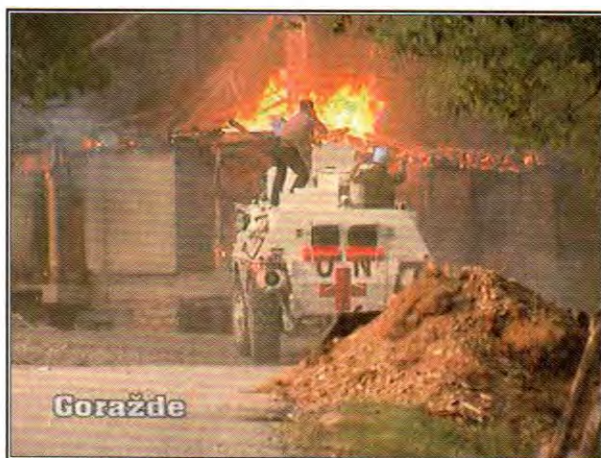
GORAŽDE: Teritorija općine Goražde, je bila od strateškog značaja za srpsko-crnogorskog agresora. U tom cilju već početkom marta 1992. godine, u širi rejon Goražda (Ustiprača) se razmješta bataljon iz sastava 216. bbr JNA i tu ostaje do početka napada na grad. Tokom marta i aprila 1992. godine, jedinice 216. bbr JNA su izvršile posjedanje i inženjerijsko uređenje ključnih objekata oko grada. „*JNA sredinom marta 1992. godine, upućuje tenkovski bataljon i mješoviti artiljerijski divizion iz sastava 37. korpusa JNA, koji zauzimaju položaje na istočnim i jugoistočnim prilazima gradu.*“²⁵⁶

Napad na grad je uslijedio 4. maja 1992. godine, žestokim artiljerijskim granatiranjem djelova grada gdje su u većini živjeli Bošnjaci. U cilju osvajanja i spajanja teritorije Goražda sa već okupiranim i etnički očišćenim teritorijama Višegrada i Foče, srpsko-crnogorski agresor je preduzimao bezbroj žestokih ofanziva i vojnih operacija na njenom zauzimanju.

---

256 Roj Gatman, nav. dj., str. 270.

Dio teritorije općine Goražde je bila jedina slobodna teritorija u dolini rijeke Drine, koju srpsko-crnogorski agresor nije uspio zauzeti i okupirati u prvom talasu agresije na Bosnu i Hercegovinu. U periodu od aprila 1992. godine, pa sve do kraja agresije na Bosnu i Hercegovinu, agresor je slobodnu teritoriju Goražda i okolnih sela, više puta pokušavao oružano zauzeti i osvojiti. Kada u tome nije uspio, držao je grad pod neprekidnom opsadom i izolacijom od ostalih djelova BiH, što je u mnogome otežavalo snadbjevanje stanovništva sa hranom, lijekovima i drugim potrepštinama za normalni život.

Granatiranje Goražda

4. AKTIVNOSTI I BORBENA DEJSTVA JNA NA PROSTORU ISTOČNE HERCEGOVINE

Sredinom septembra 1991. godine, radi izvođenja borbenih operacija na teritoriji Hrvatske, na prostore istočne Hercegovine, JNA vrši plansko dislociranje i dovođenje dijelova komandi i jedinica 37. (Užičkog) i 2. (Titogradskog) korpusa JNA. Sredinom septembra 1991. godine, zbog navodne mogućnosti da jedinice HVO-a i HOS-a napadnu i zauzmu aerodrom u Mostaru, Komanda 2. korpusa JNA, po naređenju GŠ OS SFRJ, vrši mobilizaciju rezervnog sastava, a zatim dolazi u istočnu Hercegovinu i raspoređuje se na slijedeće lokacije: Dio Komande 2. korpusa sa dijelom prištapskim jedinicama, pod komandom general-majora Radomira Eremije, u rejon s. Veličani - s. Strujići - s. Ljubonje; 179. bbr (brdska brigada) iz Nikšića, pod komandom potpukovnika Krste Đerića, se raspoređuje u rejon aerodroma u Ortiješu i heliodroma u Jasenici; 2. partbr (partizanska brigada) iz Nikšića, pod komandom potpukovnika Milana Miličića, se raspoređuje u rejon Dubravske visoravni; 3. partd (partizanska divizija), pod komandom pukovnika Radomana Radovića, sa tri partizanske brigade (1. partbr iz Cetinja, 7. omladinska crnogorska partbr iz Kolašina i 10. partbr iz Titograda) i mješovitim artiljerijskim divizionom se razmješta u rejone s. Ravno - s. Slano - s. Čepikuće; 5. pmtbr (proleterska motorizovana brigada) iz Titograda, pod komandom potpukovnika Sime Krička, bez 2. mtb koji je bio lociran u garnizonu Bar, se razmješta u rejon Ćilipa; dva bataljona iz 57. bbr iz Pljevalja, pod komandom potpukovnika Ilije Radanovića, se raspoređuju na aerodrom Mostar...itd.

Dio komande i neke jedinice 37. korpusa JNA, pod komandom general-majora Milana Torbice, se razmještaju u rejonu Nevesinja, sa komandom u Kifinom selu kod Nevesinju. Jedan dio jedinica se razmješta u rejonu Mostara.

U cilju zajedničkih i koordiniranih akcija na ovim prostorima, od dijelova komandi i jedinica 2. i 37. korpusa JNA, formirana je Južna operativna grupa, sa sjedištem u Trebinju. Komandant je bio general-potpukovnik Jevrem Cokić, a načelnik štaba, general-potpukovnik Pavle Strugar.

Krajem 1991. godine, u širi rejon Mostara i druga mjesta istočne Hercegovine, se planski predislociraju i razmještaju neke jedinice povučene iz Slovenije i Hrvatske, i iste se stavljaju pod neposrednu komandu Južne operativne grupe. U gradovima i većim naseljenim mjestima istočne Hercegovine, koja su bili okupirali pripadnici JNA (Bileća, Gacko, Nevesinje, Trebinje), položaj bošnjačkog i hrvatskog stanovništva je bio vrlo težak. Izloženo svakodnevnim nacionalističkim provokacijama i represalijama, bošnjačko stanovništvo se počelo iseljavati sa ovih prostora.

Pripadnici rezervnog sastava JNA, razne paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore i pripadnici lokalnih novoformiranih paravojnih jedinica, su vršili česta maltretiranja, hapšenja i pojedinačna ubistva Bošnjaka i Hrvata, kao i uništavanje i pljačku njihove imovine. Najkarakterističniji primjer brutalnosti i surovosti pripadnika JNA je bilo uništenje i spaljivanje sela Ravno i ubistvo više mještana ovog sela, 12. oktobra 1991. godine, kao znak odmazde za pretrpljene gubitke JNA na dubrovačkom bojištu.²⁵⁷

Pripadnici rezervnog sastava JNA u Hercegovini

²⁵⁷ Pripadnici planinskog bataljona iz sastava 57. bbr, pod komandom kapetana I klase Tomislava Matovića, upala je početkom oktobra u zasjedu kod Čepikuća i pretrpjela velike gubitke u živoj sili. U cilju osvete za pretrpljene gubitke, izvršen je napad na selo Ravno i isto je porušeno i spaljeno, a jedan dio civilnog stanovništva je ubijen.

U sklopu reorganizacije JNA, početkom 1992. godine dolazi do formiranja novih vojnih oblasti. Ovom podjelom teritorija jugo-istočne Bosne i Hercegovine ulazi u sastav 4. vojne oblasti sa komandom u Titogradu. Na teritoriji istočne Hercegovine dolazi do formiranja 13. korpusa JNA, sa sjedištem u Mostaru, a kasnije u Bileći. Za komandanta je postavljen general-major Momčilo Perišić.

Dijelovi 37. korpusa JNA koji su bili locirani u Mostaru i Nevesinju početkom 1992. godine, su dislocirani na područje Foče, Goražda, Višegrada i Bratunca sa komandom u Višegradu. Po razmještanju na nove lokacije dužnost komandanta 37. korpusa, preuzima general-major Dragoljub Ojdanić, a Milan Torbica odlazi na novu dužnost u 9. korpus JNA (Knin).

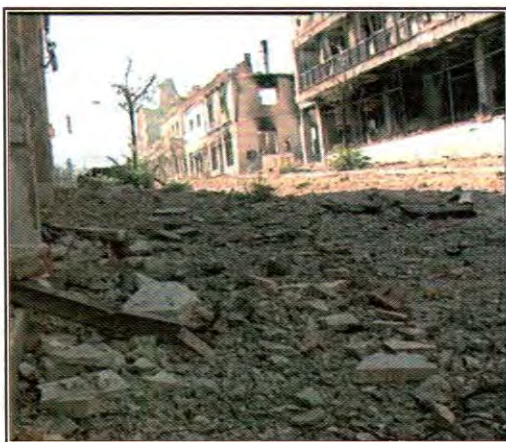
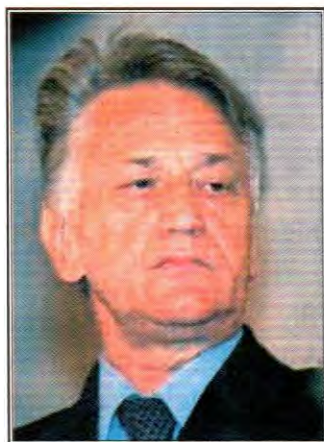
Marta 1992. godine, 179. bbr iz Nikšića, (koja se 21. novembra 1991. godine, povukla iz Mostara u Nikšić, a na njeno mjesto je došla 57. bbr iz Pljevalja) ponovo dobija naređenje za mobilizaciju 1. bb (brdski bataljon) i isti se 5. marta 1992. godine, upućuje u rejon Mostara sa dijelom starješina komande brigade, kojom je komandovao načelnik štaba potpukovnik Ilija Jakimovski. Mobilisane su i ostale jedinice 179. bbr, 2. aprila 1992. godine i upućene u rejon Mostara. Komanda brigade, 2. bb i pozadinski bataljon brigade su smješteni u kasarnu „Južni logor“. Komandat 2. bb, je bio Slavko Čudić, a pozadinskog bataljona Stevo Vujović. 3. bb ove brigade je bio smješten u Nevesinju sve do 11. aprila 1992. godine, kada se izmješta u Čobanovo polje, prema Blagaju. Haubički divizion iz sastava 179. bbr je posjeo položaje na Čobanovom polju. 179. bbr je bila u organskom sastavu 2. korpusa, ali je privremeno bila potčinjena 13. korpusu JNA, i na prostoru istočne Hercegovine ostaje do 5. maja 1992. godine, kada se povlači u Nikšić. Komanda 2. korpusa (preimenovan u Podgorički) ostaje na prostoru Popovog polja do 25. maja 1992. godine.

Od januara 1992. godine, pa sve do otpočinjanja agresije na BiH, u mnogim mjestima Hercegovine dolazi do brojnih incidenata koje izazivaju i u kojim učestvuju jedinice JNA, pupunjene rezervnim sastavom iz Srbije i Crne Gore.

Pripadnici rezervnog sastava JNA, u saradnji sa paravojnim formacijama i lokalnim srpskim ekstremistima, tokom boravka u Istočnoj Hercegovini uništavaju i spaljuju privatne i vjerske objekte

i vrše nasilno protjerivanje bošnjačkog stanovništva iz Nevesinja, Gacka, Trebinja i Bileće.²⁵⁸ Teror aktivnog i rezervnog sastava JNA i paravojnih formacija dobiva na intenzitetu, nakon što je 3. aprila 1992. godine, pred kasarnom „Sjeverni logor“ u Mostaru, eksplodirala cisterna napunjena eksplozivom. Tada jedinice JNA izvlače svoje snage iz grada Mostara i posjedaju dominantne objekte oko grada. Komanda 13. korpusa se premješta sa aerodroma Mostar (gdje je bila locirana) u Bileću. Širom Hercegovine dolazi do intenziviranja pokreta jedinica JNA i izazivanja oružanih sukoba. Plan JNA u istočnoj Hercegovini je bio da se grad Mostar odsječe sa juga i drži u blokadi, a zatim da se ovlada kompletnom istočnom obalom Neretve do ušća, pravcem: Stolac – Čapljina – Metković - Ploče. U prvoj etapi ovoga plana JNA je uspjela ovladati istočnom obalom Neretve sve do Čapljine. Nakon žestokih bitaka sa jedinicama 13. korpusa JNA, branioци Mostara su tokom aprila i maja 1992. godine, uspjeli potisnuti snage JNA iz šireg rejonu Mostara u Podveležje, osloboditi lijevu i desnu obalu Neretve i izvršiti oslobađanje Stoca i Blagaja.

U cilju zauzimanja grada Mostara, Bilećki korpus JNA, 19. aprila 1992. godine, po naređenju generala Momčila Perišića, vrši intenzivno granatiranje grada Mostara i okolnih naseljenih mjesta. (Faksimil naredbe u prilogu broj 11)

Momčilo Perišić i ruševine Mostara

258 Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, **Bilten broj 2**, str. 14 - 27, i **Bilten broj 7**, str 19 - 20.

Nakon pretrpljenih poraza, gubitaka u živoj sili i neostvarenih planova u istočnoj Hercegovini, veliki dio mobilisanih jedinica iz Srbije i Crne Gore se povlače iz Bosne i Hercegovine, ostavljajući preimenovanim jedinicama JNA u Hercegovački korpus Vojske Srpske Republike BiH, svo raspoloživo naoružanje i drugu vojnu opremu.

O aktivnostima JNA na formalnom povlačenju sa prostora istočne Hercegovine general-pukovnik Momčilo Perišić²⁵⁹ u intervju za beogradski list DUGA navodi: „ *Nakon povlačenja JNA iz istočne Hercegovine, ostao sam iza njih mesec i po dana, dok Hercegovci (Srbi) nisu bili obučeni za opremu koja im je ostala na upotrebu i korišćenje...itd.* ²⁶⁰

---

259 **Momčilo Perišić**, general-pukovnik u penziji. Bivši načelnik Generalštaba Vojske SR Jugoslavije. Rođen 22. maja 1944. godine, u s. Koštunići kod Gornjeg Milanovca u Srbiji. Završio srednju ekonomsku školu u Čačku 1963. godine. Vojnu akademiju kopnene vojske - smjer artiljerija završio 1966. godine. Završio Komandno-štabnu akademiju i Školu narodne odbrane. Pored vojnih škola, završio je i diplomirao psihologiju na civilnom fakultetu. Tokom 1991. godine, u činu pukovnika bio komandant Artiljerijskog školskog centra JNA u Zadru. Zbog borbenih dejstava po civilnim ciljevima i razaranja grada, Županijski sud Zadra ga je osudio u odsustvu na 20. godina zatvora. Početkom januara 1992. godine, postaje komandant tek formiranog Bilećkog korpusa 4. VO JNA, i na toj dužnosti ostaje do 28. maja 1992. godine. Nakon povlačenja JNA sa teritorije BiH, postaje načelnik štaba a zatim i komandant Treće armije Vojske SRJ. 1993. godine, postaje načelnik Generalštaba Vojske SRJ. Na toj dužnosti ostaje do oktobra 1998. godine, kada ga smjenjuje Slobodan Milošević, a na njegovo mjesto postavlja generala Dragoljuba Ojdanića. 1999. godine, počinje se baviti politikom i postaje predsjednik Pokreta za demokratsku Srbiju. Nakon izbora u Srbiji 2000. godine, kao član koalicije DOS-a, postaje potpredsjednik Vlade Srbije i poslanik u Vijeću republika skupštine SRJ. 14. marta 2002. godine, uhapšen u beogradskom restoranu "Sinđelić". Optužen za špijunažu i odavanje vojne tajne. Nakon dva dana pušten iz pritvora. Postupak još nije okončan. Nakon saznanja da je tužiteljica Međunarodnog tribunala u Hagu, gospođa Karla del Ponte (Carla del Ponte) protiv njega podigla optužnicu za ratne zločine, 07. marta 2005. godine, dobrovoljno se predao Međunarodnom tribunalu u Hagu. Nakon izjašnjavanja po optužnici, pošten je na slobodu do početka suđenja.

260 Intervju sa general-pukovnikom Momčilom Perišićem vodila Dada Vujasinović, „**KOMANDANT ŽIVOTA I SMRTI**“, objavljen u listu „Duga“, Beograd, preštampano u listu „Vesti“ (Frankfurt), 11. avgusta 1993., str. 18. u: Paul Viliams (Paul Williams) i Norman Cigar, **RATNI ZLOČINI I POJEDINAČNA ODGOVORNOST: Dovoljno dokaza za podizanje optužnice protiv Slobodana Miloševića**, ADEN, Sarajevo 1998, str. 42.

5. AKTIVNOSTI I BORBENO DJELOVANJE JNA NA PROSTORU BOSANSKE POSAVINE

U cilju realizacije planiranog cilja spajanja Srbije sa Bosanskom krajinom i Kninskom krajinom, vrh JNA planira uspostavljanje „srpskog koridora“ kroz Bosansku posavinu, pod kodnim nazivom „Drina“.²⁶¹ U pripremama za realizaciju planiranih borbenih dejstava u Bosanskoj posavini, JNA početkom 1992. godine, vrši plansko posjedanje ključnih zemljišnih objekata i stacioniranje većeg broja ljudstva i borbenih efektivna iz operativnih jedinica na područje Bosanske posavine. Pored komandi i jedinica JNA već stacioniranih u garnizonima Tuzla, Doboj, Derventa, Brčko, Bosanski Brod i Bijeljina, od ljudstva 17. korpusa i 12. korpusa JNA, formira se nekoliko privremenih taktičkih sastava i operativnih grupacija. Komande i jedinice ovih taktičkih sastava i operativnih grupacija se razmještaju van navedenih garnizona: u selu Pelagićevo na teritoriji općine Gradačac; u selu Podnovlje na teritoriji općine Doboj, selu Obudovac na teritoriji općine Bosanski Šamac... itd. Komanda 17. korpusa svojim aktom Str. pov. broj 11/ 2- 89 od 26. aprila 1992. godine, (prilog broj 12) precizira zadatke komandama i jedinicama stacioniranim u Bosanskoj posavini: OG -1, TG - 17 i 395. mtbr. Paralelno sa aktivnostima na operativnom raspoređivanju komandi i jedinica JNA na prostorima Bosanske posavine, JNA aktivno radi na formiranju lokalnih srpskih dobrovoljačkih formacija, njihovom naoružavanju i obuci za predstojeću agresiju. Uporedo sa ovim aktivnostima, JNA u saradnji sa srbijanskim političkim vrhom, Saveznim SUP-om i republičkim SUP-ovima Srbije i Crne Gore, vrše naoružavanje i dovođenje raznih paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore na ove prostore i iste uključuju u svoje planirane aktivnosti.

---

261 Plan „**Drina**“, podrazumjevaio je borbeni dejstva na dva fronta (sjevernom i južnom). Na sjevernom frontu po potplanu koji je nosio naziv „**Tepih**“ je trebalo zauzeti Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Gradačac, Brčko, Doboj, Srebrenik, kao i cijeli prostor Semberije i tako stvoriti sjeverni koridor prema srpskoj krajini...itd. (Vahid Karavelić, **AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU: Sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 2004, str. 161)

Pored navedenih aktivnosti, JNA u cilju pripreme za agresiju, vrši predislociranje artiljerijskih, tenkovskih i oklopnih jedinica JNA iz Srbije i Crne Gore i iste raspoređuje na ključne zemljišne objekte u Bosanskoj posavini.

BOSANSKI BROD: Zbog svog geografskog položaja i veze koju preko mosta ima sa Slavonskim Brodom u Hrvatskoj, općina Bosanski Brod, se prva našla na udaru velikosrpskog agresora. U cilju pripreme za napad na općinu Bosanski Brod, JNA pored mnogobrojnog operativnog sastava na ovo područje dovlači i paravojnu formaciju "Beli orlovi" iz Srbije i istu razmješta u selo Vinska.

Borbena djelovanja jedinica JNA i srbijanskih paravojnih jedinica na općinu Bosanski Brod, otpočela su već 3. marta 1992. godine, iz pravca sela Liješća. Prvi agresorski napad je zahvaljujući dobroj pripremi i organizaciji branioca uspješno odbijen. U cilju ojačavanja svojih snaga na ovom prostoru JNA dovodi oklopni bataljon iz Vranja i razmješta ga na borbene položaje u selima Vinska i Liješće.²⁶² Sa ovih položaja vršeno je neprekidno artiljerijsko granatiranje urbanih djelova grada, sve do 6. oktobra 1992. godine, kada nakon silovite agresorske ofanzive teritorija općine Bosanski Brod pada u ruke agresora.

Granatiranje rafinerije u Bosanskom Brodu

262 Dragan Lukač, **RATNI ZLOČINI U BOSANSKOJ POSAVINI**, Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o domovinskom ratu - Zagreb, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, podružnica Bosanski Šamac, Zagreb 1997, str. 27 - 33.

DERVENTA: Još za vrijeme srpsko-crnogorske agresije na Republiku Hrvatsku, kasarna JNA u Derventi, je bila lokacija u kojoj su se obučavali i naoružavali pripadnici raznih dobrovoljačkih i paravojskih formacija iz Srbije za borbena djelovanja na ratištu u Republici Hrvatskoj. Komandant kasarne je bio potpukovnik Stanko Trajković, a njegov zamjenik potpukovnik Ljubomir Obradović. U kasarni su tada bile stacionirane: 327. motorizovana brigada, 454. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk i komanda 18. partizanske brigade JNA. U Derventi je takode postojao suvremeno opremljen centar za obuku pripadnika teritorijalne obrane Bosne i Hercegovine, kao i magacinski kompleks "Rabić", gdje je bilo uskladišteno naoružanje TO općina Bosanske posavine.

Početakom 1992. godine, jedinice JNA većinu ratne tehnike (artiljerijska oruđa, tenkove i oklopne transportere) iz kasarne izmještaju na terene van grada, na lokalitete: Ribnjaka, Motajice i Lipe kod Kalenderovaca. Brojna artiljerijska oruđa se ukopavaju, a cjevi usmjeravaju prema urbanom dijelu grada. Paralelno sa aktivnostima na izmještanju vojnih efektivna iz kasarne, pripadnici JNA intenzivno rade na naoružavanju lokalnog srpskog stanovništva i formiranju srpskih dobrovoljačkih jedinica. Neposredno pred otpočinjanje oružanog napada, na teritoriju općine Derventa dolaze paravojske formacije "Martićevci" iz Kninske Krajine i "Kojoti" iz Niša, koji se uključuju u strukture operativnih jedinica JNA. ²⁶³

Otvoreni napad srpsko-crnogorskog agresora na općinu Derventa, otpočeo je 4. aprila 1992. godine, žestokom artiljerijskom vatrom po gradu i široj okolini. Stalnim granatiranjem urbanog dijela grada agresor je uništio skoro sve značajnije građevine i objekte, među kojima i sve islamske i katoličke vjerske objekte i građevine. Na okupiranom dijelu općine Derventa, agresor je počinio brojne ratne zločine. Hrvatsko i bošnjačko stanovništvo je masovno zarobljavano i odvođeno u novoformirani logor u mjestu Vijaka kod Prnjavora i kasarnu Bare kod Doboja. Nakon prisilnog odvođenja, sva pokretna imovina Hrvata i Bošnjaka je opljačkana, a nepokretna imovina je zapaljena i uništena.

---

263 Dragan Lukač, nav. dj., str. 42 - 50.

BOSANSKI ŠAMAC: Pripreme za srpsko-crnogorsku agresiju na općinu Bosanski Šamac, počinju početkom 1992. godine, kada i u drugim mjestima Bosanske posavine. Jedinice JNA stacionirane u Bosanskoj posavini, otvoreno naoružavaju srpsko stanovništvo i formiraju dobrovoljačke jedinice od lokalnog srpskog stanovništva. Na teritoriji općine Bosanski Šamac dolazi do formiranja srpskih dobrovoljačkih odreda u selima: Batkusi, Obudovac, Crkvina i jedan odred u samom gradu.

Pripadnici ovih lokalnih dobrovoljačkih odreda pod komandom oficira JNA, u cilju zastrašivanja bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, vrše razne diverzije i sabotaze, a na putnim komunikacijama, naoružani vrše uznemiravanje nesrpskog stanovništva.

U cilju pripreme za naredna borbena djelovanja, JNA pred sam čin agresije na općinu, razmješta artiljerijske i tenkovske jedinice u selima Obudovac i Kruškovo Polje. U dane 16. i 17. aprila 1992. pripadnici 4. dobrovoljačkog odreda iz sastava TG -17, kojom je komandovao potpukovnik Stevan Nikolić, u sadejstvu sa paravojnom formacijom "Sivi vukovi" iz Srbije, specijalnom jedinicom SUP-a Srbije i jedinicama JNA, napadaju na grad Bosanski Šamac i vrlo lako ga zauzimaju i okupiraju.²⁶⁴

Nakon okupacije grada pripadnici srpskih snaga organiziraju masovna zarobljavanja bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, i odvođenje istog u tek formirane zatvore i logore. Na Uskrs, 19. aprila 1992. godine, srpske snage nastavljaju sa oružanim napadima i okupacijom ostalih dijelova općine Bosanski Šamac.

Po zauzimanju teritorija općine Bosanski Šamac, srpske snage, pljačkaju, pale, ruše i uništavaju bošnjačku i hrvatsku imovinu, kao i sve islamske i katoličke sakralne objekte. Za privremene zatvore i logore korišteni su slijedeći objekti: skladište štaba TO, zgrada SUP-a, zgrada osnovne škole, zgrada srednjoškolskog centra, društveni objekti u selu Crkvina i u selu Zasavica. Kroz navedene zatvore i logore prošlo je oko 1. 000 Bošnjaka i Hrvata.²⁶⁵

---

264 Dragan Lukač, nav. dj., str. 67 - 70.

265 Dragan Lukač, nav. dj., str. 71 - 80.

Zbog progona, zlostavljanja, i masovnih ubistava bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, Međunarodni tribunal u Hagu je podigao optužnicu br. IT-95-9-I, od 29. juna 1995. godine, protiv Slobodana Miljkovića, Blagoja Simića, Milana Simića, Miroslava Tadića, Stevana Todorovića i Sime Zarića. Za počinjene ratne zločine u ovoj općini do sada su pravosnažno osuđeni: Blagoje Simić, na 17 godina zatvora, Stevan Todorović, na 10 godina zatvora,²⁶⁶ Miroslav Tadić, na 8 godina zatvora, Simo Zarić, na 6 godina zatvora i Milan Simić, na 5 godina zatvora.

Ulazak JNA u Bosanski Šamac

ODŽAK: Početkom 1992. godine, u cilju priprema za napad na općinu Odžak, JNA vrši naoružavanje srpskog stanovništva i formiranje dobrovoljačkih jedinica u općini Odžak. Formirana su četiri odreda u srpskim selima: Donjoj Dubici, Novom Gradu, Gornjem Svilaju i Jošavici. Napad srpskog agresora na općinu Odžak otpočeo je 19. aprila 1992, granatiranjem naseljenih mjesta iz artiljerijskih

---

²⁶⁶ **Stevan Todorović**, načelnik srpske policije u Bosanskom Šamcu. Uhapšen 27. septembra 1998. godine, na planini Zlatibor u Srbiji od strane pripadnika SFOR-a i predat Međunarodnom tribunalu u Hagu. Od strane Međunarodnog tribunala u Hagu, pravosnažno osuđen na 10 godina zatvora. Kaznu je izdržavao u zatvoru u Madridu. Nakon izdržane dvije trećine kazne pušten na slobodu, dana 3. avgusta 2005. godine.

oruđa smještenih u srpskom selu Kruškovo Polje u općini Bosanski Šamac. Pripadnici Teritorijalne odbrane općine Odžak uspostavljaju kružnu obranu općine. Hrabrim otporom uspjeli su se dugo oduprijeti žestokim napadima agresora.

Početak jula 1992. godine, srpske snage otpočinju novi napad na općinu Odžak. Branioci Odžaka su se hrabro odupirali nadmoćnom agresoru sve do 13. jula 1992. godine, kada su se morali povući sa prostora općine i uputiti ka slobodnoj teritoriji općine Bosanski Brod. Nakon ulaska agresorskih pripadnika na područje općine otpočinju masovni zločini i ubistva nesrpskog stanovništva.²⁶⁷

MODRIČA: U pripremama za agresiju na teritoriju općine Modriča, JNA je početkom 1992. godine formirala, naoružala i obučila više dobrovoljačkih jedinica u samom gradu i srpskim selima: Vranjak, Babešnica, Skugrić, Koprivna i Miloševac. U selu Miloševcu JNA dovodi i stacionira jaču tenkovsku jedinicu i specijalnu jedinicu JNA iz Niša, a u širi rejon grada Modriče dovlači i stacionira paravojne formacije "Bele orlove" i "Šešeljeve četnike" iz Srbije.²⁶⁸

11. aprila 1992. godine, pripadnici srpskih dobrovoljačkih jedinica, pod komandom oficira JNA ulaze u Modriču i zauzimaju vitalne objekte u gradu, a zatim se povlače ka srpskim selima u okolini grada. Neizvjesnost i napetost stanovnika Modriče je trajala sve do 3. maja 1992. godine, kada agresor sinhronizovano iz svih srpskih sela koja okružuju grad, otpočinje sa žestokom artiljerijskom vatrom po gradu i selima gdje su u većini živjeli Bošnjaci i Hrvati.

Narednih dana agresor je nastavio svoja borbena dejstva u cilju zauzimanja i okupacije ostalih sela u općini Modriča. U napadu na teritoriju općine Modriča pored lokalnih srpskih dobrovoljačkih jedinica su učestvovala i jedinice JNA iz Srbije, paravojna formacija "Beli orlovi" iz Srbije i pripadnici paravojne oružane formacije SK-PJ

---

267 Dragan Lukač, nav. dj., str. 87 - 105.

268 Dragan Lukač, nav. dj., str. 153 - 165.

(Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju).²⁶⁹ Dobro organizovanom odbranom, stanovništvo slobodnih teritorija općine Modriča je uspjevalo odoljevati neprekidnim napadima agresora sve do 9. jula 1992. godine, kada je primorano da se povuče sa ovih prostora. Dana 9. jula 1992. godine, agresor je uspio zauzeti i okupirati kompletnu teritoriju općine Modriča.

BRČKO: *“Imajući u vidu strateški značaj Brčkog za realizaciju nacionalističkog velikodržavnog projekta “Velika Srbija”, srpsko-crnogorski agresor je na području Brčkog, koje se nalazilo u zoni odgovornosti 17. korpusa JNA, koncentrisao velike snage iz sastava više korpusa (Tuzlanski, Novosadski i Banjalučki korpus JNA), i raznih srpskih oružanih formacija (arkanovci, šešeljevci, specijalci kapetana Dragana Vasiljkovića, martićevci, zatim “dobrovoljci” Ljubiše Savića, te druge dobrovoljačke čete. Sve ove jedinice bile su pod komandom JNA, koja ih je naoružala, opremila i obučila”.*²⁷⁰

Tokom marta i aprila 1992. godine, jedinice JNA locirane u garnizonu Brčko vrše posljednje pripreme na aktivnosti na zauzimanju šireg područja Brčkog u cilju stvaranja za uspostavu srpskog koridora u sjevernoj Bosni. Komandant kasarne JNA u Brčkom, potpukovnik Pavle Milinković, sa svojim oficirskim kadrom intenzivno je radio na prihvatu paravojnih formacija iz Srbije i formiranju dobrovoljačkih jedinica SDS-a i njihovom opremanju i uključivanju u planove JNA.

---

269 Prema pouzdanim podacima pripadnici paravojne formacije SK-PJ iz sela Vranjak, Dugo polje, Batajnica i Bosanski Miloševac, zajedno sa jedinicama JNA i drugim formacijama, 3. maja 1992. godine, su učestvovali u osvajačkom pohodu na Modriču. Jedan od rukovodilaca SK-PJ, Gavro Drinić, raniji načelnik policije u Modriči, ušao je u grad sa šest transporterata i zauzeo značajne objekte, kao što su zgrada Radija, zgrada Skupštine, Stanica milicije i druge. (Bećir Macić, **PARAMILITARNE FORMACIJE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995., Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991.-1995., održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarog prava, Sarajevo 1997, str. 97.

270 Jusuf Kadrić, **BRČKO - GENOCID I SVJEDOČENJA**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 1998, str. 9.

“U ranim jutarnjim satima 30. aprila 1992. godine, JNA je srušila most na Savi koji povezuje Brčko i Gunju, čime je prekinuta komunikacija između Bosne i Hrvatske”,...” Nekoliko minuta nakon rušenja mosta na Savi, JNA je srušila i željeznički most na pruzi Tuzla - Vinkovci “. ²⁷¹

Dana 1. maja 1992. godine, jedinice JNA, u sadejstvu sa paravojsnim formacijama iz Srbije i dobrovoljačkim jedinicama, bez ikakvog otpora zauzimaju sve ključne objekte u gradu (radio stanica, TV “Bosna”, zgradu PTT-a i zgradu MUP-a). Nekoliko narednih dana agresorske snage, vrše masovna zatvaranja, likvidacije i ubistva bošnjačkog stanovništva na slijedećim lokacijama: u logoru “Luka” u kojem vrše zvjerska mučenja i ubistva oko 3.000 ljudi; zgrada SUP-a; hotel “Posavina”; trgovački centar i sportska dvorana “Partizan”...itd.

Nakon zauzimanja Brčkog, u kome organizuju okupacionu vlast, jedinice JNA i druge paravojsne formacije, kreću ka zauzimanju drugih naseljenih mjesta u općini Brčko. Dana 17. juna 1992. godine, jedinice JNA zauzimaju Brezovo Polje i u njemu formiraju logor u kojem vrše zatvaranje i silovanje bošnjačkih žena i djevojaka.

Okupacija Brčkog od strane JNA

²⁷¹ Isto, str. 15 i 16.

DOBOJ: Grad Doboј, zbog svog komunikacijskog značaja i veze sa planinom Ozren (koja je sa brojnim srpskim selima predstavljala veliko i značajno uporište za uspostavu “srpskog koridora”), je imao poseban značaj i važnost u srpsko-crnogorskim agresorskim planovima. Prije samog čina agresije, u Doboju su bile stacionirane velike snage JNA (kasarna “4.juli”; vojni kompleks “Putnikovo brdo”; kasarna u selu Ševarlije; vojni objekti na Usori i Barama...itd), tako da je grad Doboј i prije okupacije, bio skoro potpuno zauzet i blokiran od strane pripadnika jedinica i komandi JNA.

*“Dana 3. maja 1992. godine, agresor je dao ultimatum Muslimanima Doboja da predaju oružje ako žele sačuvati živote najmilijih”.*²⁷² Po isteku ultimatumu, agresor je otpočeo sa granatiranjem gradskog jezgra. Nedovoljno pripremljeno i neorganizovano za pružanje otpora, bošnjačko stanovništvo je potražilo spas u bjekstvu ka Tešnju i Gračanici. *“Prema procjenama oko 15.000 ljudi je taj dan napustilo Doboј, spašavajući samo živu glavu”.*²⁷³

Zauzimanjem grada, agresor je počeo primjenjivati isti scenario kao i u drugim okupiranim gradovima Bosne i Hercegovine. Bošnjačko stanovništvo Doboja je maltretirano, hapšeno, ubijano i odvođeno u privremene koncentracione logore. Privremeni logori su bili formirani na slijedećim lokacijama: u kasarni “4. juli”; Barama; centralnom zatvoru “Spreča”; Srednjoškolskom centru; društvenom domu na Usori...itd, gdje je bošnjačko stanovništvo preživljavalo okrutne torture, mučenja i ubistva. Tokom okupacije Doboja srpske snage su 4. maja 1992.godine, minirali džamiju u gradu Doboju, a na objektu Gradina, su istakli srpsku zastavu.

Nakon zauzimanja gradskog jezgra Doboja, srpske agresorske snage kreću na zauzimanje ostalih prigradskih naselja na teritoriji općine Doboј. Dana 10. maja 1992. godine, pod komandom majora JNA, Milovana Stankovića, komandanta svih srpskih formacija u Doboju, granatiraju se a zatim napadaju sela Šušnjari i Grapska. U selu Grapska je izvršeno masovno ubistvo i pokolj bošnjačkog stanovništva.

---

272 ∴. RAZARANJE IDENTITETA BOSANSKIH MUSLIMANA , str. 179.

273 Isto, str. 179.

Radi realizacije jednog od ciljeva agresije na Bosnu i Hercegovinu i povezivanja Srbije sa zapadnom Bosnom i Kninskom krajinom, preko Bosanske posavine, srpsko-crnogorski agresor na širem prostoru Bosanske posavine, tokom juna 1992. godine, izvodi veliku vojnu operaciju probijanja koridora pod nazivom "Koridor 92".²⁷⁴ Relativno brzim zauzimanjem gradova i naseljenih mjesta u sjevernoj Bosni srpsko-crnogorski agresor je uspio uspostaviti koridor i tako ostvariti zacrtani cilj spajanja Srbije sa zapadnom Bosnom i Kninskom krajinom u Hrvatskoj.

Koridor 92

²⁷⁴ **Operacija "Koridor 92"**, izvedena juna 1992. godine, na prostoru Bosanske posavine u cilju spajanja Srbije sa Bosanskom i Kninskom Krajinom. O navedenoj operaciji detaljno u listu "Krajiški Vojnik", su govorili generali: Momir Talić, tadašnji komandant Prvog krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske; Boško Kelečević, načelnik štaba istog korpusa; Borivoje Đukić, u to vrijeme komandant specijalnih snaga milicije Republike Srpske Krajine u Hrvatskoj; Novica Simić, tada načelnik štaba Prve oklopne brigade Prvog krajiškog korpusa i komandant TG-1, kasnije komandant istočno-bosanskog korpusa i trećeg korpusa VRS. Odluka za operaciju donešena je 19. juna 1992. godine u Rudanci kod Doboja. Artiljerijska priprema operacije otpočela je 24. juna, a zatim je otpočela kopnena operacija iz više pravaca. U operaciji su učestvovalе slijedeće jedinice prvog krajiškog korpusa VRS: Prva i Druga oklopna brigada; 16. krajiška motorizovana brigada; 43. prijedorska motorizovana brigada; 27. derventska motorizovana brigada; 6. sanska pješadijska brigada; 11. dubička pješadijska brigada; 2. krajiška brigada; 5. kozarska brigada; brigada MUP-a Republike Srpske Krajine iz Hrvatske, lake brigade: Dobojska, Ozrenska, Vučijačka, Krnjinska, Osinjska, Prnjavorska, Srbačka, Laktaška, Teslička i Šamačka. Pored ovih brigada učestvovali su i dva jurišna bataljona: bataljon korpusne vojne policije i bataljon "Vukovi sa Vučjaka"...itd. List **Krajiški Vojnik**, Komanda Prvog korpusa VRS, Banja Luka 28. juna 1997.

6. AKTIVNOSTI I BORBENA DEJSTVA JNA NA PROSTORU BOSANSKE KRAJINE

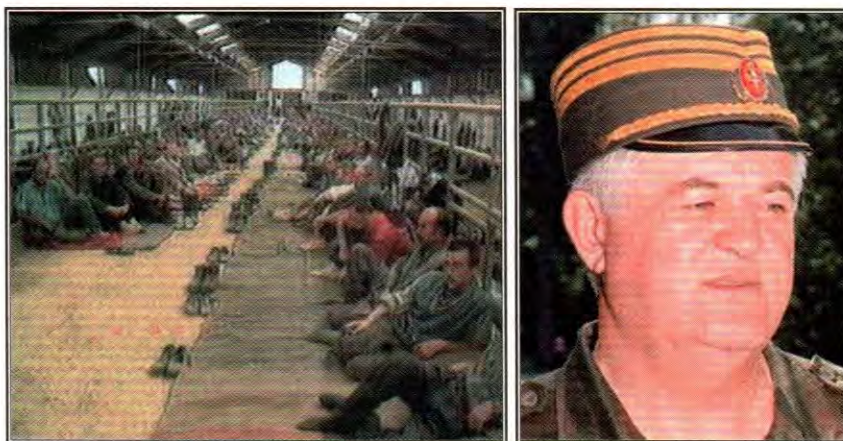
Još tokom 1991. godine, po direktivi Glavnog odbora stranke SDS-a BiH, dolazi do formiranja kriznih štabova u općinama, autonomnim oblastima i regijama gdje su Srbi bili u većini. Tada dolazi do formiranja i kriznog štaba za SAO Krajinu. Jedna od osnovnih dužnosti kriznog štaba za SAO Krajinu, na čijem čelu je bio Radoslav Brđanin, je bila mobilizacija srpskog stanovništva za popunu jedinica JNA sa ljudstvom i drugim materijalnim sredstvima. Ovu aktivnost krizni štab je realizovao u saradnji sa Komandom 5. korpusa JNA, na čijem čelu je tada bio general-pukovnik Nikola Uzelac. Navedena saradnja je ostvarena vrlo uspješno, o čemu svjedoči veliki broj srpskih dobrovoljaca koji su se prijavili u JNA, a zatim upućivani na bojište u zapadnu Slavoniju i druge dijelove Hrvatske. Završetkom borbenih operacija u Hrvatskoj, početkom januara 1992. godine, reorganizovana JNA, popunjena sa dobrovoljcima, otpočinje sa pripremama za predstojeću planiranu agresiju na BiH. U sklopu priprema, JNA vrši otvoreno naoružavanje i obuku srpskog stanovništva, kojeg kao dobrovoljce, raspoređuje u jedinice rezervnog sastava JNA.

U cilju uspostave kontakta i povezivanja Bosanske krajine sa Kninskom krajinom u Hrvatskoj, jedinice JNA i paravojne formacije SDS-a BiH, uz pomoć srbijanskih paravojnih formacija, početkom aprila 1992. godine, izvode planirane vojne operacije na zauzimanju i okupaciji šireg prostora Bosanske krajine.

Uporedo sa ovim pripremama i aktivnostima u istočnoj Hercegovini, JNA izvodi ofanzivna borbena dejstva u cilju spajanja svojih snaga na Kupreškoj visoravni sa snagama u istočnoj Hercegovini. U vremenu od 5. do 12. aprila 1992. godine, na Kupreškoj visoravni vode se žestoke borbe između jedinica JNA i Hrvatske vojske, potpomognute lokalnim stanovništvom hrvatske nacionalnosti. Snage 5. i 9. korpusa JNA iz pravca Šipova uz jaku tenkovsku podršku uspijevaju ovladati širim rejonom Kupreške visoravni. Ove dostignute linije koje je tom prilikom posjela JNA ostaće nepromjenjene sve do kraja agresije na Bosnu i Hercegovinu.

U noći, 20. na 21. april 1992. godine, jedinice JNA i razne paravojne formacije zauzimaju Bosansku Krupu i na taj način uspjevaju odvojiti Bihać i Cazinsku krajinu od Prijedora, Sanskog Mosta i Ključa. Paralelno sa ovim aktivnostima JNA vrši plansko preseljenje 5. vazduhoplovnog korpusa RV i PVO sa aerodroma "Željava" u Banja Luku i Srbiju. Aerodrom "Željava" je nakon napuštanja, dana 16. maja 1992. godine, uništen i razrušen eksplozivom.

Žestokom artiljerijskom vatrom u pripremi napada i kasnijim pješadijskim ulaskom jedinica JNA i raznih dobrovoljačkih i paravojnih formacija, vrlo brzo su zauzeti i okupirani gradovi: Bosanski Novi, Sanski Most i Ključ. Po osvajanju ovih gradova i naseljenih mjesta, od strane jedinica JNA, vlast na ovim prostorima preuzimaju lokalne paravojne formacije i jedinice SDS-a, koji vrše masovna hapšenja, zatvaranja i ubijanja bošnjačkog stanovništva, a zatim vrše pljačku i paljenje njihove privatne imovine i objekata. *"Na privremeno zaposjednutoj teritoriji Bosanske krajine, agresor je izvršio masovne egzekucije nad Bošnjacima. O tome, pored ostalog, svjedoči veliki broj masovnih grobnica i stratišta..."*²⁷⁵

Logor Manjača i Momir Talić

²⁷⁵ Muhamed Bešić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU I BOSANSKA KRAJINA**, Tribina br. 31, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1995, str. 6.

Otpor branilaca u većini gradova i naseljenih mjesta sjeverozapadne Bosne je bio vrlo slabo organizovan, što je imalo za posljedicu vrlo brzo osvajanje ovih područja od strane jedinica JNA i paravojnih formacija.

U gradovima i naseljenim mjestima Bosanske krajine, gdje je u većini živjelo bošnjačko stanovništvo, u cilju stvaranja etnički čistih srpskih prostora, jedinice 5. korpusa JNA, pod komandom general-majora Momira Talića,²⁷⁶ sa paravojnim formacijama, vrše genocid, masovna ubistva bošnjačkog stanovništva, silovanja žena, uništavanje vjerskih i drugih infrastrukturnih objekata i masovnu deportaciju bošnjačkog stanovništva u novoformirane koncentracione logore.

*“Na području opština Prijedor, Banja Luka, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Brčko, Ključ, Kotor Varoš i Sanski Most agresor je, prema dosadašnjim saznanjima, formirao 50 konc-logora među kojima je najviše, čak 17, na području opštine Prijedor. To su: Omarska, Trnopolje, Keraterm, Manjača, Tomošnica, Brezina, Tukovi, Kretelj, Karan, Ćela, Kevljani, Brezičani, Sportski centar u Prijedoru, rudnik Ljubija, Sivac, Senkovac i Majdan. Najzloglasniji su svakako logori Omarska, Keraterm, Trnopolje i Manjača. Kroz ove logore prošlo je 45.000 - 50.000 stanovnika bošnjačkog porijekla, sa područja ovog dijela Bosanske krajine, a 50% ih je u istim ubijeno, ali i hiljade pripadnika hrvatskog i drugih naroda koji su doživjeli istu ili sličnu sudbinu.”*²⁷⁷

---

276 **Momir Talić**, rođen 15. 07. 1942. godine, u Piskavici kod Banja Luke. Umro 28. maja 2003. godine, u Beogradu. Od 1991. do 19. 03. 1992. godine, načelnik štaba 5. korpusa JNA u Banja Luci. Od 19. 03. do 19. 05. 1992. godine, komandant 5. korpusa JNA. Od 19. 05. 1992. do 06. 03. 1998. godine, komandant Prvog krajiškog korpusa VRS. Unaprijeđen u čin general-pukovnika VRS 27. 06. 1997. godine. Od 06. marta 1998. godine, po odluci tadašnje predsjednice RS Biljane Plavšić, postaje načelnik Generalštaba VRS. Na ovoj dužnosti ostaje do 25. 08. 1999. godine, kada biva uhapšen u Beču od strane austrijske policije, a zatim isporučen u zatvor Ševingen Međunarodnog tribunala u Hagu. Glavna tužiteljica Međunarodnog tribunala, Luis Arbur, 12. 03. 1999. godine, podigla je optužnicu br. IT-99-36-I, protiv njega i Radoslava Brđanina, za počinjene zločine u Bosanskoj krajini.

277 **FABRIKE SMRTI**, (dokumenti i činjenice), Časopis **Zločin**, Glasilo Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na području R BiH, Sarajevo, broj 1. decembar 1994, str. 24.

PRIJEDOR: Početak terora nad bošnjačkim stanovništvom općine Prijedor otpočinje 30. aprila 1992. godine. Tog dana po direktivi predsjednika općine i predsjednika srpskog kriznog štaba u Prijedoru, Milomira Stakića, ²⁷⁸ postavljaju se naoružani punktovi SDS-a i otpočinje planirano hapšenje uglednijih građana.

Oružani napadi na teritoriju općine Prijedor su otpočeli 23. maja 1992. godine, žestokom artiljerijskom i tenkovskom vatrom po bošnjačkom selu Hambarine, jugozapadno od Prijedora, iz rejlona Palančišta i Prijedora. U periodu od 23. do 25. maja, ubijeno je preko 1.000 civila, a stambeni i drugi objekti su opljačkani, razoreni i uništeni. Nakon zauzimanja i razaranja ovog bošnjačkog sela, od 26. do 29. maja, agresor vrši napad na bošnjačko selo Kozarac, udaljeno 12 km istočno od Prijedora i nakon tri dana ga zauzima i okupira.²⁷⁹

Oružani napad na grad Prijedor je uslijedio dana 30. maja 1992. godine, žestokom artiljerijskom i tenkovskom vatrom po civilnim objektima u vlasništvu Bošnjaka, a zatim je uslijedio i pješadijski napad iz više pravaca na samo gradsko jezgro.

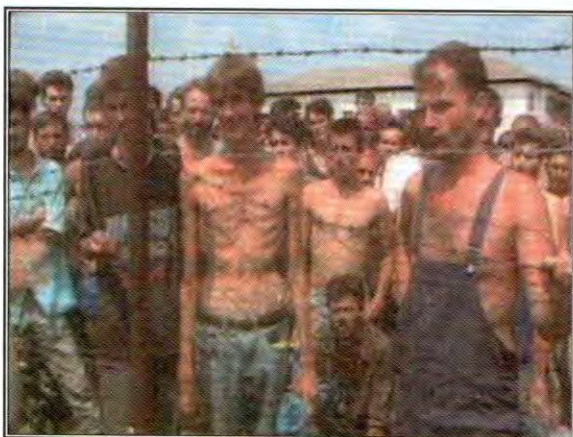
Nakon "oslobađanja" grada i zauzimanja svih vitalnih objekata, agresor otpočinje sa likvidacijom i masovnim ubistvima bošnjačkog stanovništva. Do 4. juna 1992. godine, agresor je na bezobziran i brutalan način ubio oko 1.000 civila, a preostalo bošnjačko stanovništvo je transportovao u koncentracione logore.

---

278 **Milomir Stakić**, bivši predsjednik općine, srpskog kriznog štaba i ratnog predsjedništva u Prijedoru. 23. marta 2001. godine, vlasti Republike Srbije su ga izručile Međunarodnom tribunalu u Hagu. Sudsko Vijeće međunarodnog tribunala u Hagu, kojem je predsjedavao njemački sudija Wolfgang Šomburg (Wolfgang Schomburg), dana 31. jula 2003. godine, ga osudilo na doživotni zatvor zbog zločina protiv čovječnosti počinjenih nad nesrpskim stanovništvom u Prijedoru od proljeća do jeseni 1992. godine. Stakić je proglašen krivim za progon, istrebljenje i deportaciju Bošnjaka i Hrvata iz Prijedora u cilju stvaranja etnički čiste srpske općine Prijedor. U presudi se navodi da je Stakić imao ključnu ulogu u organizovanju i provođenju sistematske kampanje progona Bošnjaka i Hrvata, koji su bili nezakonito pritvarani, mučeni i ubijani u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje...itd. (list Oslobođenje, izdanje 1. avgusta 2003. godine.)

279 Muhamed Bešić, **ZLOČINI U BOSANSKOJ KRAJINI**, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.- 1995., str. 248.

Najviše ratnih zločina i masovnih ubistava je vršeno u koncentracionim logorima: Omarska, Keraterm, Trnopolje, Tomašica i Manjača,²⁸⁰ koji su bili pod neposrednom kontrolom srpskog kriznog štaba, a zločine su uz pomoć i podršku komandi i jedinica JNA, činili pripadnici srpske policije i raznih srpskih paravojnih formacija.

Logor Omarska

280 Logor **Omarska**, je formiran u starom rudniku 30 km južno od Prijedora. Logoraši su bili smješteni u dva velika hangara, šest garaža i na stazi duž ograde, a mučenje i ispitivanje logoraša je vršeno u zgradi zvanoj "Bijela kuća". Upravnik logora je bio Meakić Željko. U ovom logoru je ubijeno više hiljada ljudi; Logor **Keraterm**, je formiran u tvornici keramičkih pločica u Prijedoru. Kroz ovaj logor je prošlo oko 4.500 ljudi, od čega je njih 3.000 ubijeno. Silovanje i ubijanje nesrpskih žena je vršeno na svirep način. Upravnik logora je bio Duško Sikirić; Logor **Trnopolje**, je formiran u osnovnoj školi u Trnopolju 15 km južno od Prijedora. Upravnik logora je bio Slobodan Kuruzović. U logoru je bilo najviše žena, djece i staraca. Kroz logor je prošlo oko 5.000 logoraša; Logor **Tomašica**, je formiran u napuštenom rudniku 25 km južno od Prijedora. Logor je bio predviđen za likvidaciju po kratkom postupku, iz koga se niko nije živ vratio. Logor **Manjača**, se nalazio na teritoriji općine Banja Luka, i sastojao se od šest štala u kojima je ranije držana stoka. 13. avgusta 1992. godine, logor su posjetili predstavnici Međunarodnog Crvenog krsta i evidentirali prisutne logoraše. U svim navedenim logorima uslovi za život su bili užasni, a logoraši su bili podvrgnuti stravičnim mučenjima, torturama, silovanju i ubistvima. Logori Omarska i Keraterm su formalno zatvoreni krajem avgusta, a Manjača i Trnopolje u novembru i decembru 1992. godine. Nakon zatvaranja, logoraši iz ovih logora su ubijani ili prebačeni u druge logore na području Srbije i Crne Gore, kao i druge tajne logore, koje su Srbi držali na okupiranim teritorijama Republike Bosne i Hercegovine. (**GENOCID U BOSANSKOJ KRAJINI**, Udruženje građana sa područja pet općina Bosanske krajine: Prijedor, Bosanska Dubica, Sanski Most, Ključ i Bosanski Novi, Časopis **Zločin**, broj 2, mart 1995, str. 12 - 15.)

Za ratne zločine počinjene nad bošnjačkim stanovništvom u općini Prijedor, pred Međunarodnim tribunalom u Hagu do sada je pored Milomira Stakića, osuđen Duško Tadić, na 20 godina zatvora, kao i više lica srpske nacionalnosti na kraće kazne zatvora. Prema dostupnim podacima agresor je na području Bosanske krajine ubio više od 65.000 Bošnjaka i Hrvata, uglavnom Bošnjaka, među kojima je preko 10.000 inteligencije.²⁸¹

U cilju zatiranja vjekovnog postojanja bošnjačkog stanovništva na ovim prostorima srpski agresor je na području Bosanske krajine do temelja porušio i spalio oko 200 džamija, kao i sve druge vjerske objekte Bošnjaka.

*“Srpski genocid nad bošnjačkim narodom ovog područja, po svojim brutalnim metodama i razmjerama, po sistematičnosti, beskrupuloznosti i raznovrsnosti genocidnih egzekucija, može poslužiti kao paradigma stradanja cjelokupnog bošnjačkog naroda tokom srpsko–crnogorske agresije na R BiH.”*²⁸²

Iako je srpsko-crnogorski agresor tokom prve faze agresije na sjevero-zapadnu Bosnu koristio ogromnu vojnu tehniku i veliku živu silu, jedinice JNA nisu uspjele ostvariti zacrtani cilj, potpunog osvajanja sjevero-zapadne Bosne i Hercegovine. I pored velikog broja agresorskih ofanziva, slobodna teritorija Cazinske krajine i Bihaća, je zahvaljujući hrabrom otporu Krajišnika, ostala neokupirana tokom cijelog vremena agresije na Bosnu i Hercegovinu. Hrabri branioци grada Bihaća su velikom hrabrošću i požrtvovanjem uspjeli da se 1.201 dan odupru silovitim napadima i ofanzivama daleko nadmoćnijeg agresora.

---

281 Muhamed Bešić, **ZLOČINI U BOSANSKOJ KRAJINI**, str. 249.

282 Časopis **Zločin**, broj 2, mart 1995, str. 5.

7. AKTIVNOSTI JNA NA BLOKADI I OPSADI GRADA SARAJEVA

Grad Sarajevo, kao glavni politički, kulturni, privredni i društveni centar Republike Bosne i Hercegovine je bio od strateške važnosti za ostvarenje planirane srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Agresor je planirao da njegovim brzim zauzimanjem i okupacijom, ostvari jedan od težišnih i najvažnijih zadataka zacrtanih ciljeva agresije. Da bi ovladala gradom, JNA je opsadu i blokadu grada Sarajeva planirala u više etapa i za taj zadatak je angažovala veliki dio svojih snaga i sredstava. U prvoj fazi opsade i blokade, koja je realizovana krajem 1991. i početkom 1992. godine, JNA je izvršila plansko pregrupisanje i stacioniranje svojih komandi i jedinica u širem rejonu grada Sarajeva.²⁸³ Pod plaštom izvođenja vojnih vježbi, izvršeno je zaposjedanje svih planinskih masiva oko grada i inženjersko uređenje vatrenih položaja za oruđa artiljerije i sredstva PVO.

Uređenje položaja za dejstvo

283 JNA je u cilju blokade i opsade grada Sarajeva izvršila borbeni raspored svojih jedinica po slijedećem: na sjeveru i istoku, položaje su posjele jedinice 216. bbr iz Han Pijeska (rejoni s. Mrkovići, Borijske i Lapišnica); na jugo-istoku, vatrene položaje je posjeo 346. lap PVO iz Lukavice (rejoni Trebevića i Brusa); na jugu, položaje je posjela 49. mbr iz Lukavice i 120. lbr iz Zenice (rejoni Vraca, Mojmića, Lukavice i Vojkovića); na zapadu, vatrene položaje su posjeli 4. map iz Kiseljaka i 4. mpoap iz Visokog (rejoni Ilidže, s. Osjeka i Otesa); na sjevero-zapadu, položaje su posjeli pripadnici i pitomci ŠC Rajlovac i paravojne formacije SDS-a (rejoni s. Krivoglavci, Vogošća i Rajlovac)... itd.

Pored jedinica JNA, koje su bile planirane da drže grad u blokadi i opsadi, u samom gradu i bližoj okolini, se nalazilo tridesetak kasarni, skladišta i drugih vojnih objekata JNA,²⁸⁴ koji su bili kreteni sa ratnom tehnikom i velikim brojem pripadnika JNA. (Šema broj 11).

Kasarne i drugi vojni objekti u gradu su imali konkretne i razrađene zadatke u cilju blokade i paraliziranja grada i iste su bile planirane da sa dijelovima grada Pofalići, Nedžarići, Lukavica, Vraca i Grbavica,²⁸⁵ odigraju ključnu ulogu u planovima presjecanja grada na više pravaca.

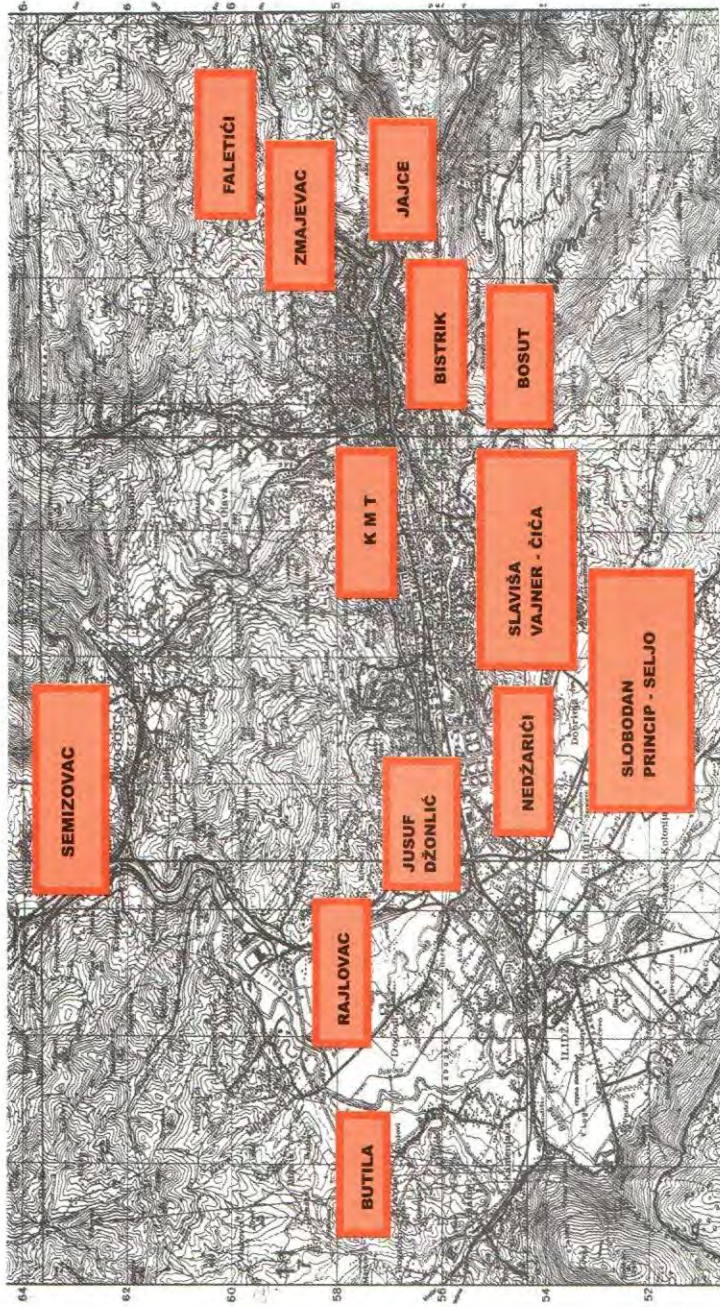
---

284 U gradu Sarajevu i bližoj okolini su bile locirane slijedeće kasarne: Kasarna na Bistriku gdje je bila smještena Komanda 2. vojne oblasti; Kasarna "Maršal Tito", gdje je bio smješten Centar vojnih škola KoV-a; Kasarna "Jajce", gdje je bio smješten bataljon za stacionarne veze 2. VO; Kasarna "Bosut", gdje je bio smješten centar stacionarnih veza SSNO-a; Kasarna "Jusuf Džonlić", gdje je bio smješten autobataljon i tehnička radionica za remont; Kasarna "Viktor Bubanj", gdje je bio smješten bataljon vojne policije, zaštitni puk i Vojni sud; Kasarna "Nedžarići", gdje je bio smješten bataljon veze RV i PVO-a; Kasarna "Slobodan Princip Seljo" u Lukavici, gdje su bile smještene slijedeće jedinice: 346. lap PVO, 240. ssp PVO, bataljon veze 4. korpusa 2. VO, dva bataljona veze SSNO-a, tenkovski bataljon i 4. PoB; Kasarna "Slaviša Vajner Čiča" u Lukavici gdje je bila smještena 49. mtbr; Kasarna "Rajlovac", gdje je bio smješten Vazduhoplovno-tehnički školski centar i VRZ "Orao"; Kasarna "Zmajevac", gdje je bilo skladište sredstava veze stacionarnog bataljona 2. VO; Kasarna "Butile", gdje je bilo skladište intendantskih sredstava 2. VO; Kasarna "Faletići", gdje je bilo skladište naoružanja i municije TO grada Sarajeva; Kasarna "Semizovac", gdje je bilo intendantsko skladište; Kasarna "Blažuj", gdje je bilo skladište motornih dijelova i opreme; Kasarna "Ušivak" u Hadžićima, gdje je bilo skladište rezervnih dijelova SSNO-a; Kasarna "Žunovnica" u Hadžićima, gdje je bilo skladište municije; Kasarna "Pazarić", gdje je bio poligon za obuku i strelište; Kasarna "Hrenovica", gdje je bilo skladište raketnih sistema; Kasarna "Krupa", gdje je bilo skladište municije i eksploziva; Kasarna "Misoča" kod Ilijaša, gdje je bilo skladište pogonskog goriva i maziva; Kasarna "Tilava", gdje je bio Stacionarni centar veze,... itd.

285 Samo stotinjak metara od slobodnog dijela grada Sarajeva, u naselju Grbavica, pune četiri godine se odvijao pakao za bošnjačko stanovništvo koje nije uspjelo preći na slobodnu teritoriju. Razne srbijanske paravojne formacije, uz pomoć domaćih četnika, vršili su masovna ubistva i zločine nad bošnjačkim stanovništvom. U tim su se zlodjelima posebno isticali: Veselin Vlahović-Batko, Božo Debelnogić i Simo Šipčić, koji su bili pod neposrednom komandom MUP-a RS. U zlodjelima na Grbavici su učestvovali i pripadnici srbijanske paravojne formacije "Beli orlovi", pod komandom vojvode Slavka Aleksića, koji su držali borbenu liniju na Kovačićima kraj jevrejskog groblja, a u slobodno vrijeme su vršili teror, pljačku, silovanja i ubistva bošnjačkog stanovništva. Silovanje bošnjačkih žena je vršeno u Šoping centru, prostorijama preduzeća "Digitron-Buje" i privatnim stanovima na Vracama i Grbavici.

Šema br. 11

RASPRED KASARNI JNA U GRADU SARAJEVU

Prvi zamišljeni pravac presijecanja je bio: Lukavica - Nedžarići, sa ciljem odsjecanja područja Dobrinje od grada; Drugi zamišljeni pravac presjecanja je bio: Lukavica - Vraca - Grbavica - kasarna "Maršal Tito" - Pofalići (gdje je bilo formirano jako četničko uporište), sa ciljem presjecanja grada i izbijanje jedinica JNA na plato Žuči, te kasnijeg spajanja i povezivanja sa naseljem Vogošća. Treći zamišljeni pravac presjecanja je bio: Nahorevo - Pionirska dolina - Skenderija - Grbavica u cilju spajanja sa snagama koje djeluju na drugom pravcu presjecanja grada. (Šema broj 12).

Druga faza opsade i blokade grada je obuhvatala izmještanje većeg dijela ljudstva i borbenih kapaciteta iz gradskih kasarni na ranije uređene i utvrđene borbene položaje oko grada. U sklopu ove faze izvršeno je postavljanje minskih polja i inženjersko zaprečavanje mogućih pravaca deblokade grada. U sklopu ove faze izvršena je dodatna mobilizacija i prijem dobrovoljaca u jedinice JNA. Pod plaštom ove aktivnosti je izvršeno ilegalno naoružavanje civilnog srpskog stanovništva u selima oko grada, kao i u samom gradskom jezgru.

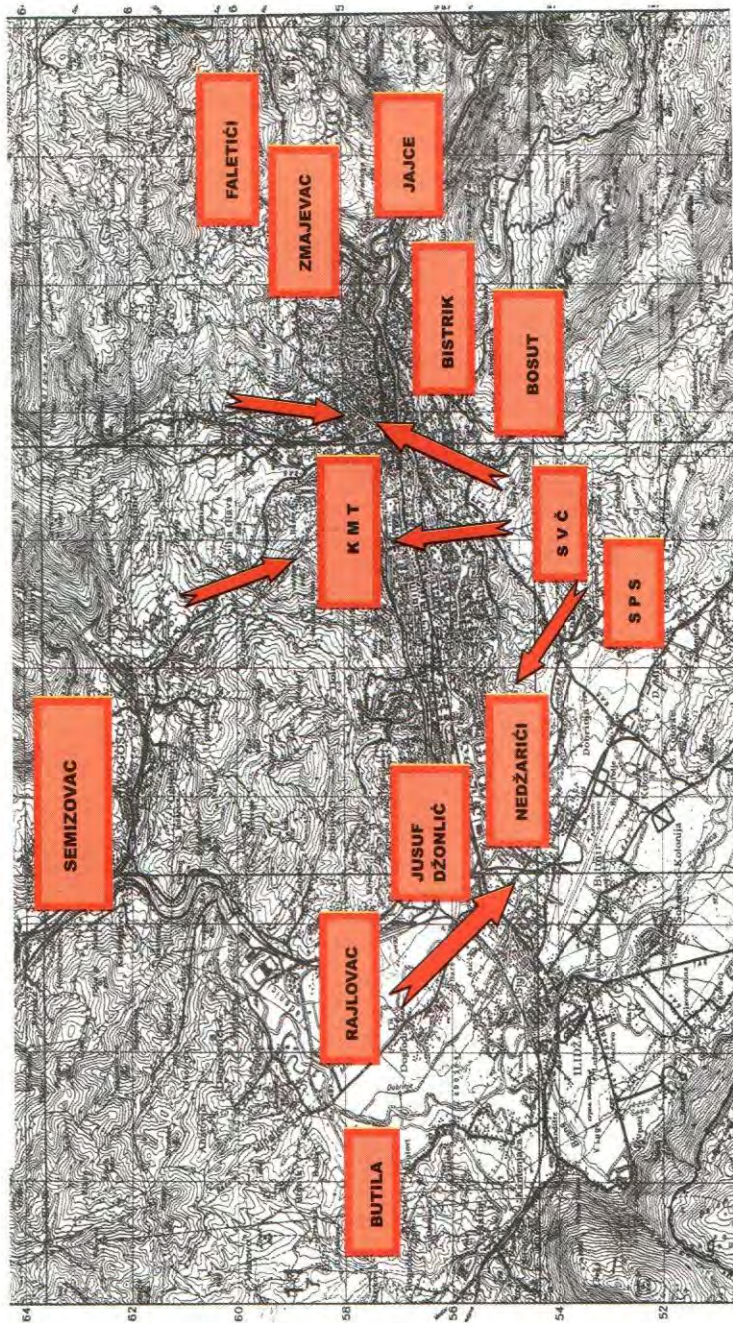
Treća faza opsade grada je obuhvatala posjedanje i blokadu svih putnih komunikacija i glavnih raskrsnica kojima se ulazi i izlazi iz grada. U cilju realizacije ove faze opsade, već nakon martovskih barikada jedinice JNA su sa jačim snagama i sredstvima zaposjele i kontrolisale najvažnije ulaze i izlaze iz grada: petlju u Krivoglavicima kod Vogošće, raskrsnicu puteva u Semizovcu, mostarsko raskršće u Blažuju, raskrsnicu puteva u Han Derventi, raskrsnicu puteva u Vojkovićima... itd. Na navedenim raskrsnicama su formirani naoružani punktovi i izvršeno je plansko inženjersko zaprečavanje putnih komunikacija.

Završetkom svih navedenih aktivnosti grad Sarajevo je početkom aprila 1992. godine, bio potpuno hermetički zatvoren i kontrolisan od strane jedinica JNA i raznih srpskih paravojnih formacija.

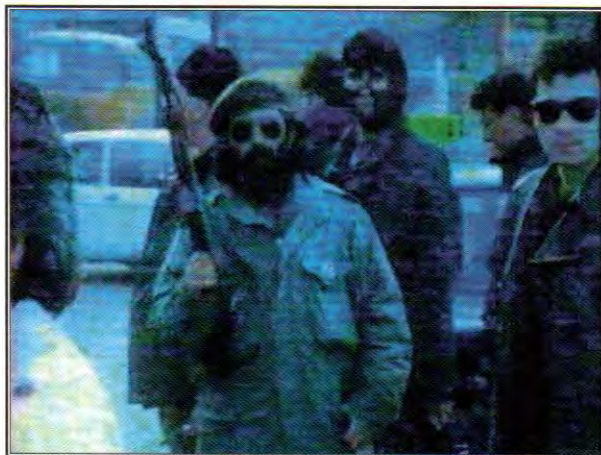
Dugo planirani i pripremani napad u cilju zauzimanja grada Sarajeva, otpočinje 4. aprila 1992. godine, postavljanjem drugih masovnih srpskih barikada na prilazima gradu i blokadom saobraćaja u gradskim dijelovima grada.

Šema br. 12

PLANIRANI PRAVCI PRESJECANJA GRADA SARAJEVA

Po već razrađenom i provjerenom scenariju sa martovskih barikada, naoružani i maskirani pripadnici SDS-a, pod neposrednim rukovodstvom oficira JNA, postavljaju srpske barikade po gradu sa ciljem izazivanja sukoba, paralisanja funkcionisanja legalnih organa vlasti i onemogućavanja i spriječavanja međunarodnog priznavanja države Bosne i Hercegovine.

Aprilske barikade u Sarajevu

Kao odgovor na postavljene barikade, samoorganizovane grupe građana Sarajeva, postavljaju kontrabarikade, koje 5. aprila 1992. godine, prerastaju u masovne antiratne demonstracije građana Sarajeva. Revoltirani nasilničkim ponašanjem JNA i pristalica SDS-a, više hiljada građana Sarajeva, izlazi na ulice i spontanim demonstracijama, ruše većinu srpskih barikade a zatim organizuju antiratni miting ispred zgrade Skupštine Bosne i Hercegovine.

Iznenadjeni žestokom reakcijom građana, KOS JNA u sadejstvu sa kolaboracionističkim snagama SDS-a, spontano okupljanje građana pokušava iskoristiti za svoje ciljeve, te miting iskoristiti za rušenje legalno izabranih organa vlasti u BiH.

Kada su uvidjeli da vješto isceniranom političkom aktivnošću svojih članova i saradnika neće realizovati zamišljene ciljeve rušenja legalnih organa vlasti BiH, KOS JNA prelazi na realizaciju dugo planiranih i pripremanih oružanih aktivnosti u cilju zauzimanja grada Sarajeva.

Otvoreni oružani napad oklopnih jedinica JNA i srpskih paravojnih formacija na grad Sarajevo otpočinje u popodnevnim satima 5. aprila 1992. godine, napadom i zauzimanjem Centra za obrazovanje policijskih kadrova MUP-a BiH na Vracama. Uporedo sa ovom aktivnošću jedinice JNA sinhronizovano preduzimaju više oružanih akcija u gradu, kao što su: pokušaj oružanog zauzimanja objekta "Osmice" u podnožju planine Trebević; tenkovsko granatiranje stambenih zgrada i pješadijski napad na naselje Dobrinja; neselektivno granatiranje perifernih dijelova grada iz artiljerijskih oruđa; više pokušaja pješadijskog prodora i ulaska u grad; otvaranje pješadijske vatre sa položaja na jevrejskom groblju po demonstrantima na Vrbanja mostu i ubistva studentice Suade Dilberović i Olge Sučić...itd.

Artiljerijsko granatiranje perifernih dijelova grada je nastavljeno i tokom noći 5./6. aprila, da bi se isto pojačalo i prenijelo na urbane dijelove grada nakon priznanja Republike Bosne i Hercegovine od strane međunarodne zajednice, kao suverene i samostalne države 6. aprila 1992. godine. Neselektivna i iznenadna artiljerijska granatiranja urbanih dijelova grada i snajperska dijelovanja po civilnom stanovništvu od strane jedinica JNA nastavljena su tokom cijelog mjeseca aprila.

I pored velike premoći u tehnici i naoružanju jedinice JNA u nekoliko pokušaja presjecanja i zauzimanja grada tokom mjeseca aprila nisu uspjele realizovati niti jedan od planiranih ciljeva na osvajanju Sarajeva, zahvaljujući herojskoj i fanatičnoj organizaciji odbrane njegovih građana. Iako vojnički nedovoljno iskusne i osposobljene za vođenje oružane borbe, ali sa visoko izraženim stepenom morala i odlučnosti da odbrane svoj grad, jedinice Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, tokom mjeseca aprila na sarajevskom bojištu, izvode nekoliko uspješnih borbenih akcija (akcija Pretis - 17. aprila, akcija Vraca - 21. aprila i akcija Ilidža - 22. aprila) i pružaju sve snažniji otpor srpsko-crnogorskom agresoru u borbenim dejstvima kod zgrade "Elektroprivrede", Ekonomske škole, Vrbanja mostu i drugim djelovima grada.

Pošto je plan JNA o brzom zauzimanju grada, već na samom početku doživio vojni neuspjeh, vrh JNA odlučuje da preduzme odlučujući udar na zauzimanju i ovladavanju državnih institucija Republike Bosne i Hercegovine. 2. maja 1992. godine, nakon žestoke

artiljerijske vatre po gradu, jedinice JNA sa tenkovima i oklopnim transporterima iz više pravaca kreću da zauzmu zgradu Predsjedništva Bosne i Hercegovine, sa ciljem osvajanja zgrade i paralisanja rada najvišeg državnog organa. Nakon žestokih uličnih borbi jedinice Teritorijalne odbrane BiH uspijevaju zaustaviti napad agresora i nanijeti mu značajne gubitke.

Borba na Skenderiji

Nakon neuspjelog napada na zgradu Predsjedništva R BiH, pripadnici JNA istog dana u popodnevnim satima, na sarajevskom aerodromu zarobljavaju Predsjednika Predsjedništva R BiH, gospodina Aliju Izetbegovića, koji se je vraćao sa pregovora iz Lisabona i zajedno sa pratnjom odvođe u kasarnu u Lukavici. U međuvremenu KOS JNA u Sarajevo dovodi izdajnika Fikreta Abdića, koji je već bio pripremljen da preuzme ulogu Predsjednika Predsjedništva R BiH, a zatim po već isceniranim planovima srbijanskog političkog vrha iz Beograda, formira novu vladu. Neizvjesna i napeta situacija oko zarobljavanja gospodina Alije Izetbegovića koja je uz neprekidno medijsko praćenje RTV Sarajeva trajala puna dva dana, okončana je 3. maja, posredstvom predstavnika UNPROFORA-a, generala UN-a Luisa Mekenzie (Lewis Mackenzie), razmjenom Izetbegovića i članova delegacije za tadašnjeg komandanta 2. vojne oblasti JNA general-pukovnika Milutina Kukanjca i pripadnika komande 2. vojne oblasti JNA koji su bili stacionirani u komandi na Bistriku.

U sklopu ove razmjene, general-pukovnik Milutin Kukanjac je po dogovoru propušten do kasarne u Lukavici, dok je dio konvoja JNA zarobljen u Dobrovoljačkoj ulici. Tom prilikom je razoružano i zarobljeno oko sedamdeset pripadnika komande 2. vojne oblasti koji su kasnije razmjenjeni i oslobođeni, a zaplijenjen je znatan broj pješadijskog naoružanja i municije.

Nakon niza uspješnih borbenih akcija jedinica Teritorijalne odbrane na odbrani grada Sarajeva, tokom maja 1992. godine (akcija Ilidža - 14. maja i Pofalička bitka - 16. maja), JNA, formalno preimenovana u Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine, donosi odluku da promjeni dotadašnji način borbenog djelovanja svojih jedinica. Umjesto dotadašnjih neuspjelih pokušaja pješadijskih prodora u cilju presjecanja i zauzimanja grada, jedinice JNA, preimenovane u VRS, otpočinju sa iznenadnim i žestokim granatiranjem urbanih dijelova grada, koje postaje preovlađujući i jedini način borbenih dejstava tokom cijelog vremena blokade i opsade grada Sarajeva. Granatiranje urbanih dijelova grada, iz teških artiljerijskih oruđa sa distance, u cilju nanošenja što većih gubitaka civilnom stanovništvu postaje svakodnevna mora građana Sarajeva.²⁸⁶

Plansko granatiranje, rušenje, paljenje i uništavanje kulturno-historijskih, infrastrukturnih, vjerskih i drugih objekata od posebnog značaja za grad, agresor je vršio iz svih raspoloživih oruđa, tokom cijelog vremena opsade grada.²⁸⁷

---

286 Od bezbroj masakra koje je srpsko-crnogorski agresor počinio nad građanima Sarajeva treba posebno izdvojiti slijedeće: masakr počinjen dana 27. maja 1992. godine, u ulici Vase Miskina (današnja ulica Ferhadija), kada je od minobacačke granate poginulo 26, a ranjeno 108 građana, čekajući u redu za hljeb; masakr počinjen 5. februara 1994. godine, na pijaci Markale, kada je od minobacačke granate poginulo 66 a teško ranjeno 197 građana; ponovni masakr na pijaci Markale dana 28. avgusta 1995. godine, kada je od minobacačke granate poginulo 38 a teško ranjeno 87 građana Sarajeva...itd.

287 Agresor je tokom opsade grada razorio i uništio mnoge zaštićene kulturno-historijske objekte: 2. maja 1992. godine, minirao i zapalio zgradu Pošte na Obali sagrađenu 1913. godine; 17. maja 1992. godine, granatiranjem je zapalio zgradu Orjentalnog instituta; 21. juna 1992. godine, granatiranjem je zapalio zgradu hotela Evropa, sagrađenu 1882. godine; 25. avgusta 1992. godine, granatiranjem je zapalio zgradu Narodne i univerzitetske biblioteke BiH (poznata kao Vijećnica), sagrađenu 1896. godine...itd.

Posebna karakteristika opsade grada Sarajeva je bila masovna upotreba teškog artiljerijskog oruđa (haubica i minobacača svih vrsta i kalibara), masovna upotreba protivavionskog naoružanja po civilnim ciljevima, kao i masovna upotreba snajperskog naoružanja u cilju ubijanja nedužnog civilnog stanovništva. Dugotrajnim granatiranjem urbane jezgre grada, agresor je počinio niz teških zločina nad civilnim stanovništvom.²⁸⁸ Žestokim artiljerijskim granatiranjem i razaranjem su bile izložene i zdravstvene ustanove i bolnice u gradu.²⁸⁹

Uništavanje zgrade Pošte na Obali

Pored neprekidne artiljerijske vatre, agresor je na razne načine vršio plansko gušenje grada i mučenje njegovih stanovnika, blokadom i onemogućavanjem dotoka gasa, vode i električne energije, kao i spriječavanje dotura potrebne količine humanitarne pomoći, hrane i neophodnih lijekova za život građana.

288 Nedžad Ajnadžić, **ODBRANA SARAJEVA**, ITD Sedam, Sarajevo 2002, str. 186.

289 Agresor je tokom opsade grada raznim artiljerijskim projektilima teško oštetio objekte Kliničkog centra "Koševo", kompleks Državne bolnice, Klinike za plućne bolesti "Podhrastovi", Klinike za ginekologiju i porodilište "Zehra Muidović", Zavoda za hitnu medicinsku pomoć, Studentsku polikliniku i mnoge druge medicinske ustanove i domove zdravlja u Sarajevu. Tokom opsade grada na objekte u krugu bolničkog kompleksa "Koševo" je pao 131 artiljerijski projektil, a u neposrednoj blizini 84 projektila. Od posljedica ovih granatiranja poginulo je 9 lica a 20 je ranjeno. (Časopis **Zločin**, broj 3-4, str. 53-56.)

Iako je Rezolucijom broj 824 Vijeća Sigurnosti UN-a od 06. maja 1993. godine, Sarajevo, proglašen sigurnom zonom UN-a, i kao takav trebao biti pošteđen oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka, opsada i blokada grada, praćena stalnim artiljerijskim granatiranjem i ubistvima nedužnih građana nije prestajala sve do okončanja agresije na Bosnu i Hercegovinu.²⁹⁰

Neprekidna opsada i granatiranje Sarajeva

I pored neprekidnog granatiranja i razaranja grada, kao i svih preduzetih borbenih operacija i aktivnosti na njegovom zauzimanju, agresorske jedinice, zahvaljujući hrabrom i organizovanom otporu

---

290 Za planske i organizovane neprijateljske aktivnosti i zločine agresorskih jedinica tokom višegodišnje opsade grada, terora i ubistava više hiljada građana Sarajeva, Međunarodni tribunal u Hagu, do sada je osudio general-potpukovnika Stanislava Galića, komandanta sarajevsko-romanijskog korpusa VRS, na 20 godina zatvora. Stanislav Galić, rođen 12.03.1943. godine, u selu Goleš, općina Banja Luka, komandovao je sarajevsko-romanijskim korpusom VRS u periodu od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994. godine. Prije Stanislava Galića na dužnosti komandanta sarajevsko-romanijskog korpusa VRS, u periodu od maja do septembra 1992. godine, je bio general Tomislav Šipčić. Nakon Stanislava Galića dužnost komandanta sarajevsko-romanijskog korpusa VRS, je 10. avgusta 1994. godine, preuzeo general Dragomir Milošević, i na toj dužnosti je ostao do okončanja agresije na Bosnu i Hercegovinu. Na osnovu optužnice Međunarodnog tribunala u Hagu br. IT-98-29-I, od 24. aprila 1998., penzionisani general Dragomir (Milorad) Milošević, rođen 4. februara 1942. godine, u s. Murgaš, općina Ub, 3. decembra 2004. godine, dobrovoljno se predao vladi Srbije i isti dan je isporučen Međunarodnom tribunalu u Hagu, gdje se i sada nalazi.

8. ANALIZA AKTIVNOSTI I BORBENIH DEJSTAVA JNA U POČETNOM PERIODU AGRESIJE NA BIH

Analizom aktivnosti i pojedinih borbenih dejstava komandi i jedinica JNA u početnom periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu (april - jun 1992. godine), može se zaključiti da su ciljevi JNA u početnoj fazi agresije na Bosnu i Hercegovinu bili:

- izvršiti zauzimanje i okupaciju teritorija Bosne i Hercegovine i iste priključiti Srbiji i Crnoj Gori;
- na zauzetim i okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine uspostaviti srpsku okupacionu vlast;
- spriječiti i slomiti potencijalni otpor branilaca Bosne i Hercegovine;
- vršenjem genocida etnički očistiti teritoriju Bosne i Hercegovine od nesrpskog stanovništva, prvenstveno Bošnjaka;
- stvoriti operativnu osnovicu za dalja ofanzivna dejstva na zauzimanju cijele teritorije Bosne i Hercegovine.

Plan zauzimanja teritorije Bosne i Hercegovine i kasnijeg genocida nad bošnjačkim stanovništvom bio je sistematski razrađen i detaljno iskoordiniran od strane velikosrpskog pokreta. I pored početnih uspjeha u sjevero-istočnoj i istočnoj Bosni, gdje je faktorom brzine i iznenađenja, agresor uspio zauzeti većinu gradova i naseljenih mjesta i stvoriti široki koridor ka zapadnoj Bosni i Kninskoj krajini, je naišao na snažan i neočekivan otpor branilaca Bosne i Hercegovine. Posebno je bio dobro organizovan otpor u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Bihaću, Olovu, Gradačcu, kao i drugim mjestima koja nisu zauzeta i okupirana u početnoj fazi agresije.

Aktivnosti komandi i jedinica JNA u početnoj fazi agresije na Bosnu i Hercegovinu ogledale su se u slijedećem:

- masovna upotreba artiljerijskih oruđa u cilju razaranja gradova i naseljenih mjesta i masovnog ubistva civilnog stanovništva;

- masovna upotreba protiv-avionskog naoružanja po civilnim ciljevima;
- upotreba zabranjenog hemijskog i zapaljivog oružja (fosforne avio bombe, napalm bombe i zapaljive artiljerijske granate);
- masovna upotreba snajperskog naoružanja u cilju ubijanja i ranjavanja civilnog stanovništva;
- upotreba borbene avijacije i helikopterskih jedinica po civilnim ciljevima;
- masovna upotreba tenkovskih i oklopnih jedinica za izvođenje dejstava po civilnim ciljevima;
- oduzimanja naoružanja od bošnjačkog stanovništva pod lažnim obećanjem da će ih JNA zaštititi u slučaju potencijalnih sukoba;
- aktivnosti JNA na naoružavanju srpskog stanovništva i pripremanje istog da u ulozi pete kolone pomogne u izvršenju planirane agresije;
- aktivnosti JNA na prisilnom sakupljanju i deportovanju civilnog bošnjačkog stanovništva u koncentracione logore i predaja istog paravojnim formacijama;
- učešće pripadnika JNA u masovnim ubistvima bošnjačkog stanovništva;
- učešće pripadnika JNA u masovnim silovanjima i ubistvima bošnjačkih žena;
- učešće pripadnika JNA u pljački bošnjačke imovine i uništavanju i spaljivanju naseljenih mjesta i gradova;
- učešće pripadnika JNA u uništavanju vjerskih i drugih infrastrukturnih objekata;
- opremanje i logistička podrška paravojnim formacijama iz Srbije i Crne Gore.... itd.

U početnoj fazi agresije na Bosnu i Hercegovinu, JNA je sa paravojnim formacijama iz Srbije i Crne Gore i kolaboracionistima iz BiH, okupirala i etnički očistila ogromne prostore u istočnoj, sjeveroistočnoj, sjevernoj i zapadnoj Bosni i istočnoj Hercegovini. Veliki broj gradova i naseljenih mjesta u tim područjima je razoreno i uništeno a njihovo bošnjačko stanovništvo protjerano, poubijano i zatvoreno u koncentracione logore.

Planirani "blitz krieg", na drugim prostorima Bosne i Hercegovine nije uspio zbog snažnog otpora bošnjačkog i hrvatskog naroda, koji je svakim danom postajao sve žešći i organizovaniji. Neočekivani i snažni otpor branilaca Bosne i Hercegovine primorao je jedinice JNA i srbijanske paravojne formacije da obustave planirani tempo napada i da se zadovolje privremeno zauzetim teritorijama.

Na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine agresor sprovodi masovna ubijanja, progone i zatvaranje bošnjačkog stanovništva u koncentracione logore, kao i razaranje infrastrukturnih, vjerskih i drugih civilnih objekata.

Pod pritiskom međunarodne zajednice, koja je do tada nijemo posmatrala i verbalno osuđivala stravična događanja i genocid nad bošnjačkim narodom u Bosni i Hercegovini, komande i jedinice JNA su se morale formalno povući sa teritorije Bosne i Hercegovine. Formalno povlačenje komandi i jedinica JNA sa teritorije Bosne i Hercegovine ogledalo se u odlasku njenog manjeg dijela oficirskog i vojničkog kadra porijeklom iz Srbije i Crne Gore, dok je njen najveći dio, sa kompletnim naoružanjem i ratnom tehnikom i opremom i dalje ostao na teritoriji Bosne i Hercegovine ali pod drukčijim nazivom i obilježjima.

Nakon formalnog povlačenja sa teritorije Bosne i Hercegovine, JNA gubi svoje dotadašnje ime i preformirava se u tri srpske vojske. Od nekadašnje moćne vojne sile (po nekim procjenama JNA je po snazi bila četvrta vojna sila u Evropi), JNA se preformirala u Vojsku Savezne Republike Jugoslavije (sastavljene od tri Armije sa sjedištima u Beogradu, Nišu i Podgorici); Vojsku Republike Srpske Krajine u Hrvatskoj i Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

Tokom aktivnog borbenog djelovanja i učešća u agresiji na Bosnu i Hercegovinu u periodu 1992. do 1995. godine, preformirana JNA u Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine, nije uspjela niti približno da ostvari svoje zacrtane ciljeve o zauzimanju teritorije Bosne i Hercegovine i pripajanje iste Srbiji i Crnoj Gori, tj. nekoj novoj Jugoslaviji.

Č E T V R T I D I O

**REORGANIZACIJA I FORMALNO
PREIMENOVANJE JNA U
VOJSKU SRPSKE REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE**